

socialno delo

S

letnik **51** – julij – avgust 2012 – št. **4**

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

TEMATSKA ŠTEVILKA – DRUŽINSKI CENTRI V SLOVENIJI

- UVODNIK** Metka Kuhar, Barbara Kopal Tomc – RAZVOJ DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI -- 217
- CLANKI**
- Polona Dremelj – VIRI POMOČI IN OPORE DRUŽINAM V OKOLISCINAH POZNE MODERNE – 223
- Tatjana Rakar, Ružica Boškić, Metka Kuhar – DRUŽINSKI CENTRI V RAZLIČNIH SISTEMIH BLAGINJE – 233
- Barbara Kopal Tomc, Tamara Narat, Vid Žiberna – DRUŽINSKI CENTRI V SLOVENIJI: ANALIZA DELOVANJA IN PREDLOG KONCEPTA ENOTNEGA MODELA EVALVIRANJA – 247
- Ružica Boškić, Tatjana Rakar, Metka Kuhar, Mateja Nagode – POTREBE SODOBNIH DRUŽIN IN DRŽAVNI VIDIK DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI – 259
- Tamara Narat, Metka Kuhar, Nadja Kovač – RAZVOJ DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI: OBČINSKI VIDIK – 271
- POVZETKI** SLOVENSKI – 283
ANGLEŠKI – 286

RAZVOJ DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI

Vse večja individualizacija življenjskih in družinskih stilov, vse težje združevanje družinske in zaposlitvene vloge ob vse večjih zahtevah zaposlitvenega sektorja, vse večja negotovost glede vzgoje otrok ob hkratni izraziti otrokocentričnosti in protektivnosti do otrok, ožjenju javnih prostorov druženja, ki bi bili dojeti kot varni (recimo ulično druženje otrok), so v sodobni družbi pozne moderne med najpomembnejšimi dejavniki, ki vodijo h krepitvi potreb po različnih družinskih storitvah predvsem v družinah z mlajšimi otroki. V številnih evropskih državah in v zadnjem času tudi v Sloveniji je področje različnih vrst podpore zasebni družinski sferi prepoznano kot specifičen trg z obilico povpraševanja in ponudbe.

V Sloveniji imamo vsaj v večjih mestih, ob široki mreži vrtcev z razmeroma dobro vključenostjo otrok, ponudbo različnih dejavnosti in prostorov za starše in otroke, kot so javna igrišča, krajevne knjižnice z otroškimi (in mladinskimi) oddelki, servise za varstvo otrok na domu, organizacije z razmeroma pestro »družinsko« ponudbo (npr. ustvarjalne delavnice za otroke, predavanja za starše, svetovanja, terapije). Za večino organizacij v Sloveniji, ki ponujajo podporo staršem v skupnosti, so dale pobudo ženske, ki jih je problematika, s katero se zdaj poklicno ukvarjajo, osebno zadevala ali zanimala (npr. Združenje Naravni Začetki, Sezam, Tamala, Taka tuka, Familylab Slovenija). Nekatere pa so bile ustanovljene tudi »od zgoraj navzdol« (recimo Družinski center Mir, Družinski center Kairos in drugi, ki delujejo pod okriljem Frančiškanskega

družinskega inštituta in Kongregacije šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja).

Programe za podporo družini, ki jih te organizacije izvajajo, sofinancira Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (v nadaljevanju MDDSZ). Ministrstvo je v zadnjih letih finančno podprlo tudi t. i. programe družinskih centrov. Leta 2010 so, z namenom stabilnejšega sofinanciranja in večje kakovosti programov, začeli z dveletnim sofinanciranjem teh programov (MDDSZ 2010). Na razpis za sofinanciranje programov družinskih centrov so se lahko prijave organizacije ponudnice programov za izboljševanje kakovosti družinskega življenja, ki so zagotavljale vsaj nekatere od navedenih dejavnosti: vzgoja za družino, izboljšanje komunikacije v družini, osebna rast otrok in mladostnikov, ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa, organizirano občasno varstvo otrok, izvajanje počitniških aktivnosti oziroma strokovna pomoč pri reševanju problemov v družinah.

Razvoj družinskih centrov v Sloveniji je bil predviden že z Resolucijo o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji (1993). Tudi v Programu za otroke in mladino 2006–2016 je v poglavju »Družinska politika« v cilju 3 (izvajanje programov v podporo družini) opredeljena strategija za uresničevanje tega cilja (MDDSZ 2006):

Zagotoviti večjo in lažjo dostopnost do različnih storitev vsem članom družine in omogočiti večjo pluralizacijo storitev z zasebnimi ponudbami.

Da sodijo družinski centri med pomembne ukrepe pri spodbujanju za družino prijaznega

okolja, kaže tudi raziskava Razvoj družinskih centrov (Narat *et al.* 2011), ki jo leta 2011 za MDDSZ opravil Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Tematska številka revije *Socialno delo* izhaja iz omenjene raziskave in hkrati nadaljuje dosedanje znanstvene analize tega področja v Sloveniji (glejte tematski blok revije *Teorija in praksa*, Kuhar 2011). Osrednje raziskovalne ugotovitve iz raziskave »Razvoj družinskih centrov« v znanstvenih prispevkih postavljamo v širše teoretsko-konceptualne in kontekstualne okvire, jih povežemo z ugotovitvami drugih raziskav (recimo »Raziskave o potrebah družin po različnih oblikah storitev«, Rakar *et al.* 2010), jih kritično pretrsemo ter podamo nadaljnje teoretske in aplikativne implikacije.

Pred konkretnejšo kratko napovedjo posameznih prispevkov pa se velja še nekoliko pomuditi pri samem konceptu družinskih centrov in pri odprtih vprašanjih v zvezi z njim v Sloveniji. Družinski centri¹ so se najprej pojavili v Nemčiji na začetku osemdesetih let 20. stoletja – na podlagi raziskovalnega projekta Nemškega inštituta za študij mladine (nem. Das Deutsche Jugendinstitut). Raziskovalci so namreč dokazali, da je ceneje in učinkoviteje investirati v preventivne ukrepe, kot plačevati visoke stroške, ko se družinska socializacija pokaže za disfunkcionalno. Hkrati pa so pokazali, da je učinkovitejša takšna podpora družinam, ki temelji na tem, da družine same dostopajo do virov in si medsebojno pomagajo. Tako je Oddelek za družino pri nemški vladi financiral prve tri modele materinskih centrov v obliki triletnega pilotnega projekta. Pokazal se je za izjemno uspešnega.

Po objavi knjige »Matere v centru – materinski centri« leta 1985, ki temelji na zgodbah ustanoviteljic prvih treh centrov, so se ti centri razširili kot gobe po dežju po Nemčiji in tudi po drugih državah, med drugim v Avstrijo, Švico, Italijo, Bolgarijo, na Češko, Slovaško, Nizozemsko, v Bosno in Hercegovino, Gruzijo, Rusijo, Kenijo, Ruando, na Filipine, v Kanado, ZDA, Avstralijo. Pri tem je velikokrat ključno začetno pobudo za izvedbo dala država.

Po ocenah Organizacije Združenih narodov je leta 2001 delovalo 750 materinskih centrov, zastavljenih po nemškem modelu, od tega približno 400 v Nemčiji (UN-HABITAT 2002). Nemški model je v vsaki skupnosti prilagojen lokalnim značilnostim. Na primer, v zahodno-evropskih državah je poudarek na demarginalizaciji materinstva in zmanjševanju izoliranosti mater in družin, v postsocialističnih državah na izgrajevanju civilne družbe, na povojnih območjih na vnovičnem skupnostnem povezovanju, krepitvi zaupanja in demokracije.

Leta 2000 je bila ustanovljena tudi Mednarodna mreža materinskih centrov za krepitev moči – MINE (angl. *Mother Center International Network for Empowerment*) s sedežem v Nemčiji. Vanjo je bilo leta 2002 vključenih že 15 držav (Jaekel *et al.* 2002). Kot poslanstvo v tej organizaciji navajajo med drugim: podpiranje materinskih centrov po vsem svetu, izmenjavo informacij, izkušenj in znanja, podporo ženskam prek skupinske analize problemskih področij družinskega delovanja, povezovanje gibanja materinskih centrov z drugimi gibanji in skupinami, katerih cilji so krepitev družbenega položaja žensk, izboljšanje razmer ljudi v njihovih življenjskih okoljih in podpora njim kot strokovnjakom za svoje vsakodnevno življenje.

Družinski centri so se razvijali in se razvijajo tudi povsem neodvisno od nemškega modela ali omenjene mednarodne mreže. Po navadi se porajajo iz potreb, ki jih zaznajo različni strokovnjaki na področju podpore družinam ali starši sami. In tudi način delovanja družinskih centrov in zaznava teh pri uporabnicah in uporabnikih se vselej oblikujeta v interakciji s socialnimi, kulturnimi in ekonomskimi značilnostmi nacionalnega in lokalnega okolja. Tudi

¹ V Nemčiji in tudi v drugih državah, v katerih so po nemškem zgledu ustanavljali te centre, so prvotno uporabljali izraz »materinski centri«, saj ti centri temeljijo na feminističnih emancipacijskih praksah in poudarjajo predvsem krepitev moči in priložnost za aktivacijo žensk. V zadnjih letih pa se je tako v Nemčiji kot tudi v drugih državah, v skladu s poudarjanjem zmanjševanja neenakosti med spoloma, bolj uveljavilo poimenovanje »družinski center«. Hkrati pa se pojavljajo tudi drugi izrazi, na primer »hiša za otroke in družine«, »center za otroke in starše«, »center za krepitev družinskih kompetenc« ipd. V tej številki načelno uporabljamo izraz družinski centri – razen ko citiramo dela s poudarkom na ženski vlogi v javnosti.

učinki te prakse na širši družbeni razvoj so odvisni od konkretnega konteksta. Družinski centri tako lahko segajo od bolj strokovno-storitveno oz. klientsko-potrošniško usmerjenih (uporabnice in uporabniki »konzumirajo« vnaprej strokovno pripravljene programe) do modelov aktivne, povezane soseske, neformalnega srečevališča oz. prostora krepitev skupnosti.

Kljub precejšnjim razlikam med poglobitvenimi nameni, cilji, načini delovanja pa je centrom v praksi najpogosteje skupno, da delujejo kot javne dnevne sobe, igralnice, kot prostori srečevanja staršev² in otrok iz posamezne lokalne skupnosti z različno podporno ponudbo za starše in otroke. V teh centrih se srečujejo starši na starševskem dopustu z otroki oz. nezaposleni starši z otroki, pa tudi zaposleni starši s predšolskimi otroki v popoldanskih urah. Ozračje je neformalno. Po navadi je za prostovoljni oz. minimalni prispevek možno popiti kavo, sok in kaj prigrizniti, saj centri pogosto obsegajo kavarnico oz. čajnico oz. je ta celo središčna točka centra. Ponudba centrov je ponekod obogatena z različnimi programi – recimo z delavnicami in predstavami za otroke, tečajji, seminarji, vabljenimi predavanji, rekreacijskimi aktivnostmi, medgeneracijskimi srečanji, srečanji priseljenskih staršev in otrok, podpornimi skupinami o določenih temah (npr. dojenje), skupinami za samopomoč (npr. staršev otrok s posebnimi potrebami). Centri so hkrati stičišče informacij o tematikah in ponudbi, zanimivi in relevantni za starše na danem območju.

Z drugimi besedami, centri delujejo kot neformalna zbirališča, vpeta v lokalne skupnosti. V centrih ljudje soustvarjajo dogajanje po v zahodnem moderniziranem svetu precej pozabljeni, sicer pa starodavni metodi skupnostnega življenja. Če citirava Ramaekersa (2010), je skupnost v srečevanju med posamezniki. V tem pogledu poskušajo družinski centri obupati, nadomeščati, revitalizirati ali sploh spet

ustvariti »izgubljene« skupnosti. Ob tem pa lahko služijo različnim namenom in zadovoljujejo številne vsakodnevne potrebe družin.

Naj naštejemo samo nekaj najočitnejših funkcij: centri priskrbijo omrežje staršem, ki si ne morejo pomagati s sorodniki, pripomorejo k premostitvi razlik med posameznimi družbenimi skupinami (npr. med različnimi etničnimi skupinami). Staršem omogočajo, da lažje najdejo sebi primeren način starševanja in obliko družinskega življenja. Otroci v družinskih centrih zgodaj spoznavajo različne življenjske stile in se učijo sobivanja raznovrstnosti. V vsakem primeru imajo družinski centri po zaslugi svoje neterapevtske drže podporni potencial, da se »običajna« družina lažje prebije skozi težave, stiske in konflikte. V njih si v vrstniškem ozračju ljudje zaupajo izkušnje, nasvete in spoznavajo novi načini delovanja, odzivanja.

Na potrebo po instituciji, ki bi na skupnostni, lokalni ravni združevala starše, jim olajšala starševanje in izboljšala kakovost življenja posameznikov, družin in skupnosti, sta opozorili že Ule in Kuhar (2003) v študiji o dejavnih rodnostnega vedénja. Takšna institucija bi v Sloveniji pomembno pripomogla k ustvarjanju okolja, prijaznega za družino, ki se je pokazalo za pomemben dejavnik odločanja za prvega otroka in tudi za naslednje otroke. Tudi analize razvoja družinskih centrov v Sloveniji (glejte že omenjeni tematski blok v reviji *Teorija in praksa*) so pokazale zelo naklonjen odnos staršev do tovrstne institucije in različne potenciale teh prostorov. Ti bi lahko v Sloveniji zadovoljevali potrebe glede spodbujanja za družino prijaznega okolja, usklajevanja delovnega in družinskega življenja, uresničevanja politike enakih možnosti pa tudi odgovarjali na vprašanja družbene kohezije.

Tematska številka revije *Socialno delo* je sestavljena iz petih prispevkov, ki se ukvarjajo s tematiko družinskih centrov. V prvem prispevku avtorica (Dremelj) obravnava pomen formalnih in neformalnih oblik opore in pomoči v družbenem življenju posameznika. Ugotavlja, v kakšnih primerih so za posameznike in družine ključne družinske in sorodstvene vezi in kdaj oziroma v kakšnih

² V uvodniku in tudi v posameznih člankih tematskega bloka se pri opisovanju delovanja družinskih centrov nanašamo na starše, pri čemer ne izključujemo skrbnic oz. skrbnikov. Na tem mestu zato posebej izpostavljamo, da se formulacije nanašajo tudi na skrbnice in skrbnike.

okolščinah se posameznik obrne na formalne oblike opore in pomoči, med katere sodijo tudi družinski centri. Avtorice drugega prispevka (Boškić, Kuhar, Rakar, Nagode) obravnavajo potrebe sodobnih družin s predadolescentnimi otroki in tematizirajo, kako družinski centri po obstoječi konceptualizaciji zadovoljujejo te potrebe, katere potrebe pa ostajajo razmeroma nezadovoljene. V tretjem prispevku avtorice (Boškić, Rakar, Kuhar) obravnavajo družinske centre kot pomemben ukrep države blaginje pri spodbujanju za družino prijaznega okolja za usklajevanje delovnega in družinskega življenja in pri uresničevanju politike enakih možnosti. Ker se razvoj in sam način ureditve družinskih centrov med evropskimi državami razlikujeta, opredelijo vlogo teh programov v različnih sistemih blaginje. Četrti prispevek (Kobal Tomc, Narat, Žiberna) se osredotoča na opredelitev družinskih centrov v slovenskem prostoru, predstavi ključne značilnosti slovenskih družinskih centrov, ki jih je v obdobju 2010–2011 sofinanciralo MDDSZ, in razvije možnost vpeljave enotnega modela evalviranja teh programov po konceptualizaciji MDDSZ za obdobje 2011–2012 na podlagi že uveljavljenega modela evalviranja socialnovarstvenih programov. V zadnjem prispevku pa avtorice (Narat, Kuhar, Kovač) na podlagi omenjene raziskave Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo predstavijo percepcijo občin glede lastne vloge in pomena pri zagotavljanju kakovosti življenja družin z otroki in s tem povezanega razvoja družinskih centrov.

Ugotavljamo, da se do zdaj uporabljen koncept družinskih centrov v Sloveniji razlikuje od konceptov, ki so se razvili v drugih evropskih državah. Iz naših prispevkov je razvidno, da pri nas družinski centri, ki bi delovali v obliki skupnostnega povezovanja, za zdaj še niso zaživel. V razpisni dokumentaciji MDDSZ za sofinanciranje programov v podporo družini iz leta 2010 (MDDSZ 2010) skupnostni prostor za, recimo, druženje staršev in otrok ali organiziranje skupnostnega povezovanja z možnostjo aktivnega udejstvovanja staršev ni definiran kot nujni pogoj za prijavo na razpis. Ob pregledu programov, sofinanciranih v obdobju 2010–11, smo tako ugotovili, da se

v Sloveniji kot družinski centri največkrat opredelijo organizacije, ki ponujajo družinsko terapijo oz. svetovalne dejavnosti. Razpis, ki ga je objavilo MDDSZ v letu 2012, pa prinaša nekaj sprememb, ki gredo v smer povečevanja preventivnega dela v okviru družinskih centrov. Takšna definicija je bližja tistim definicijam, ki jih poznajo druge, prej omenjene evropske države.

Ne glede na različna izhodišča konceptov družinskih centrov ti centri – bodisi z uresničevanjem možnosti za povečanje moči žensk ali s ciljem krepitve socialne kohezije ali z uresničevanjem strategije javno dostopnega zdravja in blaginje za celotno družbo – v določenem okolju prinesejo veliko več od načrtovanega. Gre za različne neformalne in formalne možnosti članov družin z otroki za druženje, integracijo, informiranje in izobraževanje, za krepitev različnih praktičnih, socialnih ali celo menedžerskih spretnosti, za krepitev samozavesti, za možnost lastne vpetosti v skupnostno življenje in krepitev skupnosti ipd. – vse to pa zelo povečuje kakovost življenja družin in skupnosti na sploh.

Metka Kuhar, Barbara Kobal Tomc gostujoči urednici

VIRI

- JAECKEL, M., LAUX, A., BRYANT, G. (ur.) (2002), *Mothers in the Center – Mother Centers*. Mother Center International Network of Empowerment.
- KUHAR, M. (ur.) (2011), Družinski centri kot viri socialne opore. Tematski blok. *Teorija in praksa*, 48: 2.
- MDDSZ (2006), *Program za otroke in mladino 2006–2016*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/pom2006_2016_splet_241006.pdf (31. 1. 2012).
- (2010), *Javni razpis za sofinanciranje programov v podporo družinam v letu 2010–2011*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi/?tx_t3javnirazpis_pi1%5Bshow_single%5D=888 (31. 1. 2012).
- (2012), *Javni razpis za sofinanciranje programov v podporo družini v letih 2012–2013*. Dostopno na: [http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javnirazpis_pi1\[show_single\]=952](http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javnirazpis_pi1[show_single]=952) (10. 2. 2012).

- NARAT, T., KUCHAR, M., KOVAČ, N., NAGODE, M., KOBAL TOMC, B. (2011), *Razvoj družinskih centrov: Končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- RAKAR, T., BOŠKIČ, R., BOLJKA, U., DREMELJ, P., NAGODE, M., ČRNAK-MEGLIČ, A., RIHTER, L. (2010), *Raziskava o potrebah družin po različnih oblikah storitev: Končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- RAMAEKERS, S. (2010), *Pedagogy of the encounter? Philosophical notes on the idea of »meeting places« as forms of parent support*. Leuven: Centre for Philosophy of Education.
- Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (1993). *Ur. l. RS*, št. 40/1993.
- ULE, M., KUCHAR, M. (2003), *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- UN-HABITAT (2002), *Mother Centre International Network Best Practices Database*. Dostopno na: <http://www.unhabitat.org/bestpractices/> (5. 1. 2011).

Polona Dremelj

VIRI POMOČI IN OPORE DRUŽINAM V OKOLIŠČINAH POZNE MODERNE

UVOD

Družbeni procesi, značilni za obdobje pozne moderne, se v veliki meri kažejo na ravni družine in posameznikove vloge v njej. Če osvetlimo tiste procese, ki so pomembni z vidika sodobnih teoretikov modernih družb¹, ugotovimo, da je posameznik v pozni moderni postal (prostorsko) vse manj vezan na družino, saj posamezni člani družine delujejo v različnih družbenih prostorih (delovno mesto, šola, vrtec). Ti so precej raznovrstni in razčlenjeni, zato je med člani družine potrebno precejšnje usklajevanje. Družbene institucije, ki so nastale pod okriljem nacionalne države (šolski sistem, zdravstveni sistem, družinska politika, starostne pokojnine ipd.), v pozni moderni sprožajo konflikte znotraj družine (na primer: delovni čas vrtcev ne sovпада z daljšim delovnim časom zaposlenih članov družine), saj so bile ustvarjene po meri male jedrne družine.

Ta je bila norma zgodnje moderne družine. V njej je moški glavni prinašalec dohodka, žena in njuni otroci pa so ekonomsko odvisni člani družine. Žensko delo je vezano samo na dom in je neplačano. Takšno ureditev je nacionalna država omogočala z vzpostavitvijo

države blaginje, ki je v medsebojni odvisnosti ohranjala kapital in delovno silo. S tem je država blaginje tudi blažila različna tveganja, s katerimi so se srečevali posamezniki in družine (na primer tveganje izgube zaposlitve) (Bauman 2001).

V pozni moderni je posameznik sam postal odgovoren za zagotavljanje lastne eksistence. Od žensk so v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja zahtevali oblikovanje lastnih biografij. Z višanjem izobrazbene ravni žensk se je njihov delež med zaposlenimi povečal. Plačana zaposlitev je ženskam prinesla večjo avtonomijo, kot so je imele v preteklosti, ko so bile finančno odvisne bodisi od moža bodisi od staršev, hkrati pa je lastni zaslužek ženskam prinesel tudi samopotrditev, večjo samozavest in priznanje. Kljub omenjenim spremembam pa so ob novih strukturah še vedno ostale stare. Na trgu delovne sile je še vedno opazna diskriminacija žensk, in sicer z nižjim plačilom za enako delo v primerjavi z moškimi, z manjšimi možnostmi napredovanja in manjšo zahtevnostjo zaposlitve, predvsem zaradi materinstva (Beck, Beck-Gernsheim 2002).

Medtem ko se ženske srečujejo z razhajanjem med življenjskimi načrti in dejanskimi možnostmi za izpolnitev teh načrtov, pa je položaj moških drugačen. Z vse večjo ekonomsko samostojnostjo žensk se moški osvobajajo izključne pristojnosti za finančno preskrbo družine. To ima lahko za posledico večjo ali drugačno angažiranost moških v družini in/ali manjšo oziroma drugačno angažiranost moških v poklicu (*op. cit.*). Podobno ugotavlja tudi Maca Jogan (1995) in opozarja na

¹ Pri opredeljevanju procesov oziroma okoliščin sodobnih zahodnih družb se navezujem predvsem na avtorje (Giddens, Beck, Bauman), ki trdijo, da smo danes v novi situaciji, ki se precej razlikuje od zgodnje moderne, ne gre pa za novo oz. postmoderno obdobje. Med ključne procese pozne moderne prištevajo: spremenjeno pojmovanje časa in prostora, refleksivnost, oblikovanje nacionalne države, preoblikovanje povezanosti med delovno silo in kapitalom, individualizacijo ter spremenjeno razumevanje narave in tveganja.

posledice preobremenjenosti žensk, saj lahko zaradi nje zagotavljajo manj sorodniške opore.

V članku bom analizirala navzočnost opore med družinskimi člani, ugotavljala, kateri viri opore znotraj družine so najbolj obremenjeni in koliko se posamezni člani obračajo tudi na druge neformalne (prijatelji, sosedje) in formalne (organizirane) vire pomoči. V tem kontekstu me posebej zanima obremenjenost žensk kot ponudnic različnih vrst opore.

Na podlagi ugotovitev o obremenjenosti družinskih virov pomoči in opore skušam identificirati potrebe po dopolnilnih virih pomoči družini. Med slednjimi posebno pozornost namenjam družinskim centrom. Čeprav jih uvrščamo med formalne vire pomoči, sta njihovo delovanje in narava bolj neformalna. Neformalni viri pomoči lahko družinam zagotavljajo pomoč v obliki preventive, pogovora, krepitve socialnega omrežja, svetovanja, manjše materialne pomoči, varstva otrok ipd. Formalni viri pomoči² pa so večinoma usmerjeni v zadovoljevanje potreb družin, ki se znajdejo v večjih stiskah (na primer nasilje, zloraba dovoljenih in nedovoljenih drog).

Delovanje družinskih centrov je v Sloveniji v večji meri formalizirano, saj vključuje svetovanja, predavanja, delavnice, strokovno pomoč ter organiziranje priložnostnih in počitniških dejavnosti ter varstva otrok³. Ta opredelitev ne vključuje neformalnih vidikov zagotavljanja pomoči. Izhajam iz teze, da so lahko družinski

centri ena izmed pomembnih oblik neformalne opore družini, predvsem kot dopolnilni vir sorodstvene opore. V skladu s tem v članku predstavim potencialno vlogo družinskih centrov kot vira in prostora izmenjave neformalne opore in pomoči.

PORAZDELITEV DELA V DRUŽINI MED SPOLOMA

Na podlagi podatkov o porabi časa prebivalcev Slovenije ugotavljam, ali oziroma koliko je delitev dela v družini strukturirana po spolu ter so v družinah, v katerih imata (zunaj)zakonska partnerja višjo stopnjo dosežene izobrazbe⁴ in/ali zaposlitev⁵, manj izraziti vzorci porabe časa, kot so opredeljeni glede na tradicionalno delitev dela po spolu.

Anketa o porabi časa (Statistični urad RS 2002) je statistično raziskovanje, kako ljudje porabijo svoj čas. Podatki za raziskovanje so pridobljeni na podlagi treh vrst vprašalnikov: vprašalnikov za gospodinjstvo, vprašalnikov za osebe in t. i. dnevnikov porabe časa. Vsak član gospodinjstva vodi tak dnevnik dva dni. Anketeirane osebe so vprašane o porabi časa, življenjskih razmerah, delu, zaposlenosti, delovnih urah, zdravju, izobraževanju, pomoči in podobno (*op. cit.*). Anketa je bila izvedena leta 2000. Vzorec ustreza populacijskim vrednostim, zato lahko ugotovitve posplošimo na populacijo prebivalcev Slovenije, starejših od 10 let (Dremelj 2007).

² V Sloveniji je na področju socialnega varstva in varstva družine na voljo precej formalnih oblik pomoči posamezniku in družini, ki se znajde v stiski. V okviru javne službe se na podlagi različnih zakonov in predpisov zagotavljajo storitve in ukrepi za preprečevanje in odpravljanje stisk in težav posameznikov, družin in posebnih skupin ljudi, ki potrebujejo pomoč. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve tudi sofinancira programe za različne skupine uporabnikov na področju socialnega varstva in na področju varstva družine. Omenjeni programi se izvajajo tako v okviru javne službe kot v okviru nevladnih organizacij.

³ Družinski centri v Sloveniji ponujajo uporabnikom tele vsebine: vzgoja za družino, izboljšanje komunikacij v družini, programi za osebno rast otrok in mladostnikov, programi za ustvarjalno preživljanje prostega časa, organizirano občasno varstvo otrok, izvajanje počitniških aktivnosti in strokovna pomoč pri reševanju problemov v družini (MDDSZ 2012).

⁴ Ženske v Sloveniji imajo višjo izobrazbo kot moški. Od leta 2002, ko je število žensk z visokošolsko izobrazbo prvič nekoliko presešlo število moških z enako izobrazbo, se je ta trend samo nadaljeval. Čeprav imajo ženske višjo izobrazbo kot moški, še vedno niso dovolj zastopane na najvišjih položajih, za svoje delo pa prejemajo v povprečju tudi nižje plače kot moški (Statistični urad RS 2012).

⁵ Danes ima Slovenija enega najvišjih deležev zaposlenosti žensk v Evropski uniji. V letu 2010 je bilo v Sloveniji zaposlenih 62,2 % žensk, povprečje EU pa je znašalo 58,2 %. Še večja razlika se kaže v povprečni zaposlenosti žensk, ki imajo otroke. Delež zaposlenih žensk z enim otrokom je leta 2009 v Sloveniji znašal 84,4 %, z dvema pa celo 89,1 %. To je največ v celotni EU. S tretjim otrokom se delež zaposlenosti žensk v Sloveniji nekoliko zmanjša (79,3 %), vendar je še vedno daleč nad povprečjem EU (54,7 %) in višji kot v vseh drugih članicah EU (Eurostat 2011).

Podatki kažejo, da so leta 2000 v Sloveniji za gospodinjstvo in družino⁶ več časa na dan porabile ženske (v povprečju 4 ure in 38 minut) kot moški (slabe tri ure). Med opravili znotraj družine in gospodinjstva kot predvsem »ženska« opravila izstopajo priprava hrane, izdelava oblek in skrb zanje ter skrb za otroke. Ta opravila opravlja v primerjavi z moškimi precej večji delež žensk, pa tudi čas, ki ga porabijo za te aktivnosti, je precej daljši kot pri moških. Moški v okviru družine in gospodinjstva več časa namenjajo predvsem manjšim in večjim popravilom (gradnja in popravila), nujnim gospodinjstvom (vzdrževanje gospodinjstva⁷) in delom, ki bi jih lahko označili tudi kot prostočasna (vrtnarjenje in skrb za hišne ljubljence). Ta vzorec opravil ostaja enak tudi v primeru, ko so ženske in moški zaposleni, le razlika v porabi časa za te aktivnosti med spoloma in po spolu je med zaposlenimi nekoliko nižja kot pri brezposelnih in upokojenih.

Podobni vzorci delitve opravil v okviru gospodinjstva in družine po spolu se pojavljajo pri osebah z različnimi stopnjami dosežene izobrazbe. Z višanjem dosežene stopnje izobrazbe oseb se čas, ki ga porabijo za ta opravila, sicer znižuje, vendar pa se vzorci delitve opravil po spolu občutno ne spreminjajo. Med višje in visoko izobraženimi je skrb za otroke bolj enakomerno porazdeljena med spoloma, med najmanj visoko univerzitetno izobraženimi pa je zanimivo predvsem to, da ženske več časa kot moški namenjajo pripravi hrane in skrbi za otroke, druga opravila v okviru gospodinjstva in družine (vzdrževanje gospodinjstva, izdelava oblek in skrb zanje, vrtnarjenje in skrb za hišne ljubljence, gradnja in popravila, nakupovanje in storitve, vodenje gospodinjstva in pomoč odraslemu družinskemu članu) pa

so med spoloma bolj ali manj enakomerno porazdeljena (*op. cit.*).

Podatki kažejo, da zaposlenost in visoka stopnja dosežene izobrazbe žensk ne »osvobajata« gospodinjstvih opravil in skrbi za družino, rečemo lahko le, da jim zaposlene in visoko izobražene ženske namenjajo nekoliko manj časa kot nezaposlene ženske in ženske z nižjo izobrazbo. Vendar pa je manjša poraba časa za takšna opravila verjetneje posledica manjše količine časa, ki je na voljo, kot pa razbremenitve v smislu, da določeno količino teh opravil prevzemajo moški. Moški, predvsem zaposleni in višje izobraženi, ne prevzemajo sorazmernega sodelovanja pri gospodinjstvih opravilih in skrbi za otroke, prav tako pa predvsem višje izobraženi razmeroma malo časa namenijo tudi nekaterim »tradicionalno« moškim domačim opravilom.

Namesto z »osvobajanjem« od gospodinjstvih opravil in skrbi za družino se zaposlene ženske tako srečujejo z dvojno obremenjenostjo. Ker moški ne prevzemajo sorazmernega deleža skrbi za gospodinjstvo in družino, je smiselno ugotoviti, kdo je oziroma kdo so tisti, ki ženskam omogočajo, da lahko usklajujejo zaposlitev in skrb za gospodinjstvo in družino (*op. cit.*).

Poglavitni viri neformalne pomoči ženskam pri gospodinjstvih opravilih so njihove matere, vendar je ta pomoč odvisna od (geografske) bližine med pomočnico in prejemnico pomoči ter od zaposlenosti oziroma pomanjkanja časa pomočnice. Zaradi tega postaja čedalje aktualnejša plačana gospodinjstvena pomoč. Najpomembnejše ponudnice plačane gospodinjstvene pomoči pa so ženske, in sicer brezposelne, slabo plačane zaposlene ženske iz delavskega razreda, priseljenke in mlajše upokojenke (Šadl 2006).

Vendar pa, kot ugotavlja Šadl (*op. cit.*), si plačano gospodinjstveno pomoč lahko privoščijo le višje izobražene ženske, kljub časovni razbremenitvi pa te ženske ostajajo na psihični ravni še vedno obremenjene z gospodinjstvenimi deli, saj so odgovorne tako za iskanje pomoči kot tudi za organizacijo in vodenje dela ter za nadzor nad opravljenim delom. Na drugi strani se kaže problem pri ponudnicah plačanega gospodinjstvenega dela, saj se to večinoma izvaja kot del sive ekonomije in je kot tako neregulirano in neregistrirano, zato je tudi ocena njegovega obsega otežena.

⁶ Skrb za gospodinjstvo in družino vključuje: pripravo hrane, vzdrževanje gospodinjstva, izdelavo oblek in skrb zanje, vrtnarjenje in skrb za hišne ljubljence, gradnjo in popravila, nakupovanje in storitve, vodenje gospodinjstva, skrb za otroke in pomoč odraslemu družinskemu članu (Dremelj 2007).

⁷ V okvir vzdrževanja gospodinjstva sodijo opravila: čiščenje stanovanja, čiščenje dvorišča ali pločnika, oskrba z ogrevanjem in vodo, druge aktivnosti doma, v počitniški hišici, hotelu ipd. (Dremelj 2007).

Plačana gospodinjska pomoč omogoča določeno razbremenitev žensk v družini, predvsem časovno, vendar pa, kot meni Šadl (*op. cit.*), to ne spreminja občutno neuravnotežene delitve dela med partnerjema in ne pripomore k njuni (večji) enakopravnosti. Ta se ne dosega s tem, da partnerica dela manj ali da nečesa ne dela, temveč s tem, da si partnerja delo enakovredno delita.

POMOČ IN OPORA MED SORODNIKI

Tudi izmenjava pomoči in opore med sorodniki je v preteklosti izhajala iz odgovornosti, ki so bile opredeljene glede na delitev dela med spoloma. Ženskam so bile v družini dodeljene predvsem naloge vzdrževanja gospodinjstva in skrbi za družino, zato sta med njimi potekala predvsem s temi nalogami povezana praktična vsakodnevna izmenjava pomoči ter medsebojno druženje, katerega namen je bilo vzdrževanje povezanosti sorodstva. Izmenjava pomoči, ki je potekala med moškimi sorodniki, je vključevala predvsem pomoč pri manjših popravilih in na posestvih, vendar ni bila tako pogosta kot pri ženskah. Med moškimi sorodniki sta bili značilni tudi pomoč pri iskanju zaposlitve in finančna pomoč (Finch 1989).

Poleg položaja posameznika v širših družbenih strukturah (na primer njegove razredne pripadnosti, spola in etične pripadnosti) na obliko, količino in pomen sorodstvenih odnosov pomoči vplivajo tudi spremembe v strukturi prebivalstva in spremembe v sestavi družin. Če pogledamo samo strukturo prebivalstva, lahko ugotovimo, da je v zadnjih dveh stoletjih zelo podaljšala pričakovana življenjska doba, s tem pa se je povečalo število starejših oseb. Na vzorce sorodstvenih odnosov v družini so vplivale tudi spremembe v številu porok, razvez in novih porok. Zaradi povečanja števila razvez se zdaj oblikuje več enostarševskih gospodinjstev kot v preteklosti. Posameznikom, ki se znajdejo v teh okoliščinah, se lahko poveča potreba po sorodniški opori. Primeri kažejo, da se številni ločeni ali razvezani posamezniki z otroki vsaj za določen čas vrnejo v gospodinjstva svojih staršev, saj so ljudje, ki prebivajo v istem gospodinjstvu, glede

na geografsko oddaljenost najbolj razpoložljiv vir opore, predvsem praktične (*op. cit.*).

Te spremembe so pomembne pri razumevanju strukture sorodniške opore, saj nam kažejo, da je v različnih časovnih in življenjskih obdobjih posameznika navzočnost sorodnikov kot potencialnih virov pomoči in opore različna (*op. cit.*).

Sorodstvena opora v Sloveniji

Na podlagi podatkov o omrežjih socialne opore odraslih prebivalcev Slovenije ugotavljam, ali zagotavljanje opore v družini sovpada s tradicionalnim področjem delovanja moških in žensk. Ob tem analiziram tudi, koliko je opore med družinskimi člani, kateri viri opore znotraj družine so najbolj obremenjeni in koliko se posamezni člani družine obračajo tudi na druge neformalne (prijatelji, sosedje) in formalne (organizirane) vire pomoči.

Raziskavo »Omrežja socialne opore prebivalcev Slovenije« (Novak 2004) sta v letu 2002 izvedla Center za metodologijo in informatiko Fakultete za družbene vede v Ljubljani in Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo v sodelovanju s Cati centrom (danes Valicon d. o. o.). Podatki so bili zbrani telefonsko z računalniško podprtim anketiranjem med februarjem in aprilom 2002 na podlagi naključnega nabora iz telefonskega imenika. Vzorec je reprezentativen za starostno skupino 18 let in več. Vključuje 5013 prebivalcev Slovenije, ki so skupaj imenovali 32400 članov omrežja (Dremelj 2007). Raziskava se je osredotočila na merjenje štirih osnovnih razsežnosti socialne opore: druženje, manjšo materialno oporo, večjo materialno oporo in čustveno oporo⁸. V okviru materialne opore smo merili tudi oporo

⁸ Za generiranje omrežja je bilo uporabljenih 6 generatorjev imen (vprašanj, s katerimi pridobimo imena članov omrežja), ki so merili omenjene štiri dimenzije socialne opore. Pri navedbi članov omrežja (alterjev) so anketiranci navedli tudi vrsto odnosa s to osebo (partner ali nekdanji partner, oče ali mati, očim ali mačeha, brat ali sestra, polbrat ali polsestra, otrok, drug sorodnik, sodelavec ali nekdanji sodelavec, sočlan kakšne organizacije ali nekdanji sočlan, sosed ali nekdanji sosed, prijatelj, znanec, svetovalec ali nekdanji svetovalec, drugo). Navedli so tudi zadovoljstvo s posamezno vrsto opore.

v ožjem, bolj specifičnem smislu, in sicer finančno oporo in oporo v primeru bolezni.

Najprej z vidika porazdelitve dela v družini po spolu ugotavljam, ali ženske verjetneje izvajajo negovalno in čustveno funkcijo v družinskem kontekstu kot moški. Pri tem negovalno in čustveno funkcijo opredeljujem kot oporo v primeru bolezni in kot čustveno oporo. V drugem delu poglavja ugotavljam ali moški v družinskem kontekstu izvajajo predvsem praktično pomoč. To opredeljujem kot materialno oporo. V tretjem delu pa ugotavljam, kako pomembno vlogo v pomenu zagotavljanja opore in pomoči imajo za prebivalke in prebivalce Slovenije sorodstvene vezi⁹.

Čustvena opora in opora v primeru bolezni

Podatki kažejo, da v primeru bolezni¹⁰ moškim večinoma dajejo oporo partnerice (31 %) in matere (10 %), ženskam pa tovrstno oporo poleg partnerja (23 %) zagotavljajo še otroci (hči – 13 %, sin – 12 %) in matere (11 %). Po čustveno oporo¹¹ se moški večinoma zatečejo k svojim partnericam (te predstavljajo 32 % v omrežju moških), obrnjeno pa ne velja, saj se ženske po čustveno oporo obrnejo večinoma na ženske, med družinskimi člani sta to mama (6 %) in sestra (7 %).

Poleg tega preverjam, ali imajo posamezniki z zaposlitvijo¹² in višjo stopnjo izobrazbe¹³

manj izrazite vzorce zagotavljanja opore, ki temeljijo na tradicionalni delitvi dela po spolu. Podatki kažejo, da med glavnimi ponudniki opore v primeru bolezni ali splošne oslabeledosti zaposlenih in nezaposlenih odraslih prebivalcev Slovenije ni opaznih razlik. Tako zaposleni kot osebe z drugačnim zaposlitvenim statusom se po oporo v primeru bolezni ali večje oslabeledosti najpogosteje obrnejo na ženske. Poglavitne ponudnice takšne opore moškim, ki se izobražujejo, to so predvsem mlajši moški, so mame. Moškim z drugačnim zaposlitvenim statusom pa so poglavitne ponudnice takšne opore partnerice in hčere. Ženske se po oporo v primeru bolezni večinoma obrnejo na svojega partnerja, v precejšnji meri pa tudi na mamo in hčere. Na mamo se večinoma obračajo mlajše ženske, torej tiste, ki se še izobražujejo.

Ne glede na stopnjo dosežene izobrazbe se odrasli prebivalci Slovenije po oporo v primeru bolezni ali splošne oslabeledosti najpogosteje obrnejo na ženske. Najpomembnejša ponudnica opore v primeru bolezni je ne glede na izobrazbeno raven prejemnika opore partnerica. Tudi mama in hčere so pogoste ponudnice opore moškim, ne glede na izobrazbeno raven slednjih. Najpomembnejši ponudniki opore v primeru bolezni ali splošne oslabeledosti so ženskam partnerji, le pri ženskah z največ dokončano osnovno šolo, to pa so večinoma starejše ženske, so najpogostejše ponudnice opore hčere. Poleg opore, ki jo ženske dobijo od partnerjev, pa je pogosta tudi opora mater in prijateljic.

Poglavitne ponudnice čustvene opore so ne glede na zaposlitveni status in stopnjo dokončane izobrazbe prejemnikov te opore ženske. Zaposleni moški se po čustveno oporo pogosteje obračajo na ženske kot moški, ki niso zaposleni. Poglavitna ponudnica čustvene opore je zaposlenim, nezaposlenim in upokojenim partnerica. Moški, ki se izobražujejo, se po čustveno oporo najpogosteje obrnejo na prijatelje, partnerico in prijateljice. Najpomembnejše ponudnice čustvene opore ženskam z različnim zaposlitvenim statusom so prijateljice. Zanimivo je, da imajo posamezniki z višjo stopnjo dokončane izobrazbe večji delež ponudnic čustvene opore. Poglavitne ponudnice

⁹ Kot sorodnike opredeljujem osebe, ki so z anketirancem v enem izmed teh odnosov: partner ali nekdanji partner, oče ali mati (očim ali mačeha), brat ali sestra (polbrat ali polsestra), otrok, drug sorodnik.

¹⁰ Gre za materialno oporo v ožjem, specifičnem pomenu, in sicer, na koga se posameznik obrne, ko se ga na primer loti hujša bolezen ali je splošno oslabeled in ne more zapustiti stanovanja, da bi šel po nakupih v trgovino ali po zdravila v lekarno.

¹¹ S kom se posameznik po navadi pogovarja o osebnih stvareh, ki so zanj pomembne (na primer kadar se s kom spre, ima težave na delovnem mestu ipd).

¹² Spremenljivka »zaposlitveni status« obsega pet različnih kategorij: (1) zaposlen, (2) brezposeln, (3) se izobražuje, (4) upokojen, (5) drugo.

¹³ Spremenljivka »stopnja dosežene izobrazbe« obsega štiri različne kategorije: (1) največ dokončana osnovna šola, (2) dokončana osnovna šola, (3) dokončano srednješolsko izobraževanje, (4) dokončana vsaj višja šola.

čustvene opore so odraslim moškim, ne glede na stopnjo dokončane izobrazbe, partnerice, ženskam pa prijateljice.

Na podlagi podatkov lahko sklenem, da so ženske ključne, a ne izključne ponudnice nege in praktične pomoči bolnim in oslabelem odraslim prebivalcem Slovenije, prav tako pa so ženske ključne ponudnice čustvene opore odraslim prebivalkam in prebivalcem Slovenije. Vzorci zagotavljanja opore so podobni ne glede na prejemnikov zaposlitveni status in stopnjo izobrazbe.

Materialna opora

Pomoč pri večjih in manjših popravilih v hiši ali stanovanju in podobno ter finančno pomoč odrasli prebivalci in prebivalke Slovenije večinoma prejemajo od moških. Poglejmo si, kdo so ključni ponudniki posameznih vrst materialne opore in ali se vzorci zagotavljanja takšne opore razlikujejo med posamezniki z različnim zaposlitvenim statusom in stopnjo izobrazbe.

Poglavitni ponudniki manjše¹⁴ in večje¹⁵ materialne opore so tako ženskam kot moškim večinoma moški. Odrasli prebivalci Slovenije se tako za izposajo kakšnega orodja ali za pomoč pri manjših hišnih popravilih ter za pomoč pri gradnji, prenovi hiše ali stanovanja ali večjih del na vrtu večinoma obrnejo na moške. V primeru manjših pomoči in izposoje se odrasli prebivalci Slovenije obrnejo predvsem na prijatelje, sosede in druge sorodnike.

Zaposleni se na moške obračajo najpogosteje kot tisti, ki niso zaposleni, prav tako se na moške pogosteje obračajo moški kot ženske in bolj izobražene osebe. Ne glede na zaposlitev in izobrazbo se moški po manjšo materialno oporo večinoma obračajo na prijatelje, mlajši (osebe, ki se izobražujejo) pa na starše. Ženske z različnim zaposlitvenim statusom se pogosto obračajo na prijateljice, prijatelje in partnerje,

¹⁴ Koga posameznik navadno prosi za pomoč pri manjših hišnih opravilih (npr. lažjih gospodinjskih opravilih), za izposajo orodja ipd.

¹⁵ Koga posameznik navadno prosi za pomoč pri večjih hišnih ali stanovanjskih opravilih (npr. gradnja hiše, prenova hiše ali stanovanja, večja dela na vrtu).

upokojenke pa predvsem na sinove in sosede. Ženskam z nižjo stopnjo izobrazbe so poglavitni vir manjše materialne opore sosede, prijateljice in hčere, ženskam z višjo stopnjo izobrazbe pa prijateljice in prijatelji.

Podobna struktura omrežij se kaže tudi pri večji materialni opori. Poglavitni ponudniki te so moški. Moškim pri večjih popravilih in gradnji pomagajo predvsem prijatelji in drugi sorodniki. Mlajšim moškim, ki se izobražujejo, pri tem pomagajo predvsem starši, starejšim –upokojenim pa sosede in sinovi. Ženskam takšno pomoč zagotavljajo predvsem partnerji, prijatelji in drugi sorodniki. Bolj ko so ženske izobražene, nižji je delež moških v njihovih omrežjih večje materialne opore.

Tako kot pri manjši in večji materialni opori so tudi glavni ponudniki finančne opore¹⁶ moški. Moški se, če potrebujejo večjo vsoto denarja, za izposajo tega večinoma obrnejo na prijatelje in druge sorodnike, ženske pa na prijatelje in partnerja. Brezposelne osebe imajo na voljo manj moških, ki jih lahko prosijo za denarno posojilo, kot osebe z drugačnim zaposlitvenim statusom. Poglavitni ponudniki finančne opore zaposlenim, nezaposlenim in upokojenim moškim so prijatelji, bratje in sosede, pri upokojenih pa tudi sinovi. Zaposlene in nezaposlene ženske se po finančno oporo obračajo predvsem na mamo, prijateljice in očeta, upokojene pa na otroke in brate. Najpomembnejši vir finančne opore moškim in ženskam, ki se izobražujejo, torej mlajšim osebam, so starši.

Kot so pokazali že podatki o porabi časa moških in žensk v Sloveniji, se z gradnjo in popravili večinoma ukvarjajo moški, podatki o omrežjih socialne opore pa kažejo, da moški večinoma priskočijo na pomoč drugim (tako moškim kot ženskam) tudi pri manjših in večjih hišnih ali stanovanjskih popravilih. Tudi večjo vsoto denarja si odrasli prebivalci Slovenije večinoma izposodijo od moških. Čeprav je velikost omrežja finančne opore odvisna od zaposlitvenega statusa, saj ugotavljamo, da

¹⁶ Na koga bi se posameznik obrnil za izposajo večje količine denarja (na primer pet povprečnih mesečnih plač).

brezposelne osebe poznajo manj moških, na katere se lahko obrnejo po izposojjo denarja, kot osebe z drugačnim zaposlitvenim statusom, pa se sama struktura omrežja med osebami z različnim zaposlitvenim statusom občutno ne razlikuje. Rečemo lahko, da se odrasli prebivalci Slovenije ne glede na zaposlitev in stopnjo izobrazbe po materialno pomoč zatekajo predvsem k moškim.

Sorodstvo kot vir socialne opore

Prevladujoč delež ponudnikov opore v primeru bolezni, čustvene opore, večje materialne opore in finančne opore pri moških zavzemajo sorodniki in sorodnice. V primeru bolezni in čustvene opore se moški v okviru sorodstva večinoma obrnejo na sorodnice, za večjo materialno oporo pa zaprosijo moške sorodnike. Ženske različne vrste opore oziroma pomoči večinoma prejmejo od sorodnikov in sorodnic. V primeru bolezni in materialne opore (tako večje kot manjše) se v okviru sorodstva večinoma obrnejo na moške sorodnike, ti pa zavzemajo nekoliko večji delež kot sorodnice tudi v omrežju čustvene opore. Tudi v primeru izposoje večje količine denarja se ženske večinoma obrnejo na moške sorodnike.

Podatki kažejo, da so ožji sorodniki pomembni kot vir opore in pomoči, ki je bolj časovno, čustveno in materialno zahtevna, širše sorodstvo pa se kaže kot pomembno predvsem pri zagotavljanju praktične pomoči in pri izposoji denarja. Pomemben vir neformalne opore tako moškim in ženskam so tudi prijatelji. Za ženske so prijateljice eden ključnih virov čustvene opore, pomembne pa so tudi kot vir manjše materialne opore in finančne opore. Moškim so prijatelji ključni vir manjše in večje materialne opore, pomembni pa so tudi kot vir čustvene opore. Tako moškim kot ženskam so pomemben vir opore tudi sosedje, predvsem v primeru manjše in večje materialne opore.

Sorodniki pomenijo v omrežjih moških in žensk v Sloveniji več kot polovico ponudnikov opore (izjema sta le druženje in manjša materialna opora). Delež sorodnikov je največji v omrežjih socialne opore v primeru bolezni (nekaj več kot 83 % vseh članov omrežja),

večino članov omrežja pa sorodniki zavzemajo še pri finančni opori (63 % vseh članov omrežja), čustveni opori (60 % vseh članov omrežja) in večji materialni opori (61 % vseh članov omrežja). Med nesorodniki so pomemben delež članov omrežja predvsem prijatelji.

Glede na veliko navzočnost neformalnih virov opore, s ponudbo katerih so prejemniki tudi precej zadovoljni¹⁷, se poraja vprašanje, ali in koliko se posamezniki obračajo po posamezne vrste opore tudi na formalne vire pomoči.

V raziskavi je bilo v ta namen anketirancem zastavljeno vprašanje, ali se po posamezne vrste opore obrnejo na kakšno institucijo ali drugo organizirano vrsto pomoči¹⁸. Največ oseb se na formalno pomoč obrne, kadar potrebujejo pomoč pri večjih opravilih v hiši, stanovanju ali v okolici hiše (večja materialna pomoč) (35,4 %), najmanj pa, kadar potrebujejo pomoč zaradi hujše bolezni ali splošne oslabelosti (opora v primeru bolezni) (nekaj manj kot 3 %). Po formalno pomoč se v primeru manjših materialnih opravil (manjša materialna opora) obrne skoraj 11 % posameznikov, le 4 % posameznikov pa se na formalne vire opore obrne, ko potrebuje nekoga za pogovor o pomembnih osebnih stvareh (čustvena opora).

Majhen delež oseb (predvsem v primeru čustvene opore in opore v primeru bolezni) nam priča o velikem pomenu neformalnih in med njimi sorodstvenih vezi v Sloveniji. Eno izmed razlag za to nam podaja Finch (1989). Meni, da so sorodstveni odnosi še vedno najbolj »dani« in da jih določajo medsebojne dolžnosti. Giddens (1991) sicer meni, da so te dolžnosti in odgovornosti v pozni moderni precej oslabele, vendar pa podatki raziskave o omrežjih

¹⁷ Anketiranci so na lestvici od 1 (zelo nezadovoljen) do 5 (zelo zadovoljen) ocenjevali zadovoljstvo z oporo. Povprečna vrednost zadovoljstva je pri vseh vrstah opore višja od 4,5 (najvišja je pri opori v primeru bolezni in znaša 4,8). To pomeni, da so prebivalci Slovenije precej zadovoljni z oporo, ki jo prejemajo od neformalnih virov opore.

¹⁸ Za tri razsežnosti socialne opore (večja in manjša materialna opora, čustvena opora in bolezen) je bilo anketirancem po vprašanju za generiranje članov omrežja postavljeno še vprašanje, ali se za to vrsto pomoči kdaj obrnejo na kakšno institucijo ali drugo organizirano vrsto pomoči.

socialne opore prebivalcev Slovenije na to ne kažejo. Manjšo navzočnost sorodniških vezi in morda njihovo slabljenje ugotavljam le pri zagotavljanju »preprostejših« pomoči (manjših praktičnih pomoči) in pri druženju (v članku opore v obliki neformalnega druženja posebej ne obravnavam). Pomemben vir takšne pomoči so predvsem prijatelji. Giddens ima prijateljske odnose za drugačne od sorodniških, saj prijateljski odnosi niso vnaprej dani, ampak je zanje značilna določena vrsta pogajanj. Ne temeljijo na medsebojnih dolžnostih in odgovornostih, temveč na vsaj delni vzajemnosti oziroma določeni meri zadovoljitve obeh vpletenih strani.

Zdi se, da je maneverski prostor za vstop formalnih virov na področje pomoči družini in posamezniku v njej v Sloveniji precej majhen in omejen le na določene vrste pomoči (na primer večja materialna pomoč). Vendar pa kljub precejšnji navzočnosti in delovanju neformalnih virov opore in pomoči ugotavljamo, da nekatere, t. i. ranljive skupine prebivalstva (na primer posamezniki, ki živijo v enostarševskih družinah, starejše osebe, ki živijo same, ovdovele osebe, ki živijo same, osebe z nizkimi prihodki, brezposelne osebe) zaradi različnih razlogov nimajo na voljo veliko družinskih članov in drugih oseb, na katere se lahko obrnejo po pomoč in oporo. Pomanjkanje opore čutijo tudi ponudniki opore. Nekateri ponudniki socialne opore in pomoči v družini oziroma v širšem sorodstvu so zaradi svoje vloge izjemno obremenjeni (predvsem odrasle ženske). V omenjenih primerih sta navzočnost in krepitev ponudbe različnih oblik formalne pomoči ključni. V sklepnem delu se bom tako osredotočila predvsem na možnosti pomoči posamezniku in družini, ki jih lahko ponudijo družinski centri v Sloveniji.

SKLEP

Družinski centri so velik potencial za pomoč družinam tako v pogledu razbremenitve obstoječih virov neformalne pomoči kakor tudi kot alternativa neformalnim in formalnim virom pomoči. Poglejmo si torej potencialno vlogo družinskih centrov kot virov pomoči družinam in posameznikom v njih.

Gospodinjsko delo v družini večinoma opravljajo ženske. Le redke med njimi si lahko privoščijo plačano pomoč, čeprav bi se s tem razbremenile fizične obremenjenosti z gospodinjskim delom. Psihična obremenitev, kot je iskanje takšne pomoči, vodenje in nadzor nad opravljenim delom, ostaja. Družinski centri bi na področju lajšanja obremenjenosti z gospodinjskim delom lahko zagotavljali pomoč v obliki izmenjave informacij o dostopnosti gospodinjske pomoči in izkušenj s plačano gospodinjsko pomočjo med uporabniki centrov. Po drugi strani pa bi se lahko med uporabniki centrov razvil pretok medsebojne praktične pomoči, ki bi temeljila na določeni stopnji vzajemnosti, na primer pomoč pri čiščenju stanovanja v zameno za pomoč pri manjšem oziroma večjem popravilu v stanovanju in podobno. Takšna pomoč bi bila dobrodošla tudi za določene skupine ljudi, ki imajo manjša omrežja socialne opore (na primer enostarševske družine, družine z nizkimi prihodki, družine, v katerih imajo posamezniki nizko izobrazbo) oziroma nimajo na voljo močnega sorodniškega opornega omrežja (na primer družine brez starih staršev).

V enostarševskih družinah tudi ni na voljo enega izmed ključnih virov čustvene opore in opore v primeru bolezni, tj. partnerja oziroma partnerice. Družinski centri bi lahko bili vir čustvene opore, po eni strani v obliki formalizirane pomoči (svetovanje, strokovna pomoč), po drugi pa v obliki neformalnih pogovorov med samimi uporabniki družinskih centrov.

V primeru bolezni lahko k razbremenitvi ali krepitvi neformalnega omrežja opore pomembno pripomorejo tudi družinski centri, ki delujejo na lokalni ravni. Podatki kažejo, da so sosedje zaradi geografske bližine eden pomembnih neformalnih virov pomoči v primeru bolezni (predvsem pomoč v obliki nakupa zdravil, nakupa v trgovini ipd). Uporabniki družinskih centrov, ki delujejo v lokalnem okolju, lahko prevzamejo vlogo sosedov pri zagotavljanju takšne opore oziroma pomoči.

Glede na predstavljene primere zagotavljanja pomoči družini in posameznikov v njej je lahko družinski center po eni strani prostor, v katerem se širi socialno omrežje družine (souporabniki centra kot člani socialnega

omrežja družine oziroma posameznika), po drugi strani pa je družinski center sam eden od formalnih virov pomoči. S tem družinski center krepi socialno omrežje družin oziroma posameznikov v njih in povečuje dostop do pomembnih virov opore in pomoči družinam, predvsem tistih, ki jim je dostop do neformalnih virov pomoči zaradi različnih razlogov otežen.

VIRI

- BAUMAN, Z. (2001), *The individualized society*. Cambridge: Polity Press.
- BECK, U., BECK-GERNSEHEIM, E. (2002), *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- DREMELJ, P. (2007), *Vloga družinskih medosebnih odnosov v okoliščinah pozne moderne*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
- Eurostat (2011), *Eurostat News Release. International Women's Day: Women and men in the EU seen through figures*. Dostopno na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/1-04032011-AP/EN/1-04032011-AP-EN.PDF (6. 3. 2012).
- FINCH, J. (1989), *Family obligations and social change*. Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, A. (1991), *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- JOGAN, M. (1995), Androcentrična ali androgidna kultura in (simetrična) družina. V: Rener, T., Potočnik, V., Kozmik, V. (ur.), *Družine: Različne – enakopravne*. Ljubljana: Vitrum (49–63).
- MDDSZ (2012), *Javni razpis za sofinanciranje programov v podporo družinam v letih 2012–2013*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javnirazpis_pi1 (10. 2. 2012).
- NOVAK, M. (2004), *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Statistični urad RS (2002), *Metodološko gradivo*, št. 8/2002.
- (2012), *Dan žensk 2012*. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4548 (6. 3. 2012).
- ŠADL, Z. (2006), Plačano gospodinjstvo delo v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 22, 53: 33–54.

Tatjana Rakar, Ružica Boškić, Metka Kuhar

DRUŽINSKI CENTRI V RAZLIČNIH SISTEMIH BLAGINJE

UVOD

Družinski centri kot oblika programov pomoči družini sodijo med pomembne ukrepe države blaginje pri spodbujanju za družino prijaznega okolja, usklajevanju poklicnega in zasebnega življenja ter uresničevanju politike enakih možnosti. Razvoj in način ureditve družinskih centrov se med državami razlikujeta. Obstoječi blaginjski sistemi, to so konservativno-korporativistični, socialno-demokratski, liberalni, katoliški in nekdanji državno-socialistični, temeljijo na različnih hierarhijah sfer (trg, država, civilna družba in skupnost), iz katerih posamezniki pridobivamo sredstva za zagotavljanje socialne varnosti in blaginje. Posledica razlik v hierarhiji sfer je različna stopnja dekomodifikacije (neodvisnosti posameznikovega položaja od trga) in defamiliarizacije (neodvisnosti posameznikovega položaja od družine)¹ v družbi. Familiarizirani režimi so v nasprotju z defamiliariziranimi tesno povezani s katoliško doktrino in na podlagi načela subsidiarnosti je zanje značilna pasivna in nerazvita družinska politika (Esping-Andersen 1999). Nasprotno pa je za države z visoko stopnjo defamiliarizacije značilna zelo dobro razvita družinska politika. Osnovna teza je, da se zato tudi vloga, razvoj in same značilnosti družinskih centrov med sistemi blaginje razlikujejo.

¹ Pojma dekomodifikacije in defamiliarizacije je vpeljal Esping-Andersen (1990, 1999). Pojem dekomodifikacije je eno osnovnih meril za razvrščanje držav v režime blaginje (Esping-Andersen 1990). Pojem defamiliarizacije je Esping-Andersen uvedel pozneje, leta 1999, na podlagi kritike, da pri svoji klasifikaciji ni upošteval vloge družine (Lewis 1992).

Na podlagi pridobljenih podatkov o družinskih centrih v izbranih državah, predstavnicah različnih sistemov blaginje, ugotavljamo, kakšno vlogo imajo družinski centri v posameznih sistemih blaginje. Za teoretski okvir smo uporabili tipologijo vloge zasebnih neprofitnih organizacij v različnih sistemih blaginje (Črnak-Meglič 2000: 97–99, Rakar 2007). S tem bomo skušali odgovoriti na vprašanje, ali je vloga družinskih centrov v posameznem sistemu blaginje komplementarna oziroma dopolnjujoča ali je suplementarna oziroma nadomeščajoča. Komplementarna vloga pomeni, da družinski centri kot oblika pomoči družinam storitve javnega sektorja dopolnjujejo s storitvami, ki se razlikujejo od storitev javnega sektorja. Suplementarna vloga pa pomeni, da družinski centri pri zagotavljanju storitev družinam storitve javnega sektorja nadomeščajo, ker jih javni sektor ne zagotavlja oziroma jih ne zagotavlja v zadostnem obsegu.

Na podlagi osnovne teze o povezanosti sistemov blaginje in modelov družinskih centrov izpeljujemo dve predpostavki: (1) v sistemih blaginje, za katere je značilna visoka stopnja defamiliarizacije, imajo družinski centri komplementarno vlogo storitvam javnega sektorja, saj so slednje dobro razvite; (2) v sistemih blaginje z nizko stopnjo defamiliarizacije pa imajo družinski centri suplementarno vlogo, saj imajo te države slabo razvito družinsko politiko.

V nadaljevanju najprej predstavljamo sisteme blaginje glede na stopnjo defamiliarizacije in osnovne značilnosti družinske politike v izbranih državah, potem pa opišemo osnovne značilnosti družinskih centrov po posameznih državah. Za analizo vloge družinskih centrov

smo izbrale po eno državo za vsak sistem blaginje. Za naš izbor držav smo se odločile na podlagi jezikovne dostopnosti in obstoja strokovne literature, ki tematizira koncept družinskih centrov v posameznih državah. Gradivo smo zbrale na spletu in od raziskovalcev iz izbranih tujih držav. Sklepno poglavje obsega primerjalno analizo vloge družinskih centrov glede na posamezne sisteme blaginje. Članek sklenemo z osvetlitvijo za Slovenijo posebej relevantnih vidikov v zvezi z razvojem družinskih centrov.

SISTEMI BLAGINJE IN STOPNJA DEFAMILIARIZACIJE

Raziskovalci so razvili različne tipologije sistemov blaginje. Najbolj znana je Esping-Andersenova tipologija (Esping-Andersen 1990, 1999), za umestitev družinskih centrov v sisteme blaginje pa so relevantne tipologije s poudarkom na vlogi družine in delitvi spolnih vlog (Lewis 1992, 2002, Vogel 1999). Koncept sistema blaginje temelji na predpostavki o sorazmerni avtonomnosti in soodvisnosti treh sfer (trg, država ter civilna družba in skupnost) kot strukturnih elementov sistema. Te sfere se včasih med seboj nadomeščajo, včasih so si komplementarne, pogosto pa oboje. Različne, med zgodovinskim razvojem izoblikovane hierarhije sfer pomenijo različne vrste sistemov blaginje: liberalni, konservativno-korporativistični, socialno-demokratski, katoliški in etastični (državno-socialistični) (Kolarič *et al.* 2002: 56, Črnak-Meglič 2000, Abrahamson 1996).

Država blaginje kot eden izmed konstitutivnih elementov sistema blaginje se glede na svojo regulativno vlogo in politike odziva na podlagi različnih načel redistributivne pravičnosti in s tem sooblikuje vlogo preostalih akterjev. Kar zadeva družinsko politiko, država blaginje intervenira v sistem blaginje s pomočjo regulacije (definiranja obveznosti in pravic med člani družine) in redistribucije (transferji družinam in otrokom, plačan porodniški in starševski dopust, davčna politika, zagotavljanje otroškega varstva in pomoči starejšim). Te intervencije države Esping-Andersen (1999) označi s pojmom defamiliarizacije. Defamiliariziran režim je tisti, ki razbremeni družino in zmanjšuje odvisnost

posameznikovega položaja od družine, zanj je značilna zelo dobro razvita družinska politika. Nasprotno je za familiariziran režim značilna zelo slabo razvita družinska politika in s tem visoka stopnja odvisnosti posameznikovega položaja od družine.

V nadaljevanju je najprej podana Esping-Andersenova tipologija režimov glede na stopnjo defamiliarizacije na podlagi njegove analize štirih indikatorjev: splošno zagotavljanje storitev (izdatki, namenjeni za storitve družinam kot delež BDP-ja, brez zdravstvenih storitev), splošni izdatki za subvencije družinam z otroki (skupna vrednost transferjev in davčnih olajšav za družine), obseg javnega otroškega varstva (dnevno varstvo otrok do tretjega leta starosti), zagotavljanje skrbstva za starejše (odstotek starejših od 65 let, ki so prejemniki pomoči na domu in drugih storitev) (*ibid.*: 62). V tem splošnem okviru so države, katerih modele družinskih centrov predstavljamo, razvrščene še glede na tipologijo, ki jo je razvila J. Lewis (1992). Avtorica je v klasifikacijo režimov blaginje vključila vlogo družine in predvsem razmerje med plačanim in neplačanim delom. Oblikovala je tipologijo treh osnovnih tipov držav, ki jih je poimenovala »modeli moškega hranitelja« (*male-breadwinner models*), države pa je glede na moč tega načela klasificirala od močnega, prilagojenega do šibkega modela. Tudi analiza, ki jo je opravil Vogel (1999, 2003), razvršča države glede na vlogo tradicionalne družine od močnih do šibkih »družinskih režimov« (*family regimes*).

Liberalni sistem blaginje

V liberalnem sistemu blaginje ima pri zagotavljanju blaginje državljanov najpomembnejšo vlogo trg. Ta sistem temelji na predpostavki, da so si vsi posamezniki s svojim delom sposobni zagotoviti socialno varnost in blaginjo na trgu. Druga možnost za tiste, ki ne morejo sodelovati na trgu, so mreže zasebnih neprofitnih organizacij in neformalna socialna omrežja, predvsem družina. Civilna družba je na drugem mestu. Država v tem sistemu poskrbi le za tiste, ki zdrsejo tudi skozi sfero civilne družbe, njena vloga je rezidualna in

je na zadnjem mestu (Kolarič *et al.* 2002: 58, Črnak-Meglič 2000, Abrahamson 1996). Za potrebe naše analize smo kot predstavnico tega režima izbrali Združeno kraljestvo.

Glede na Esping-Andersenovo (1999) klasifikacijo se ta država glede na stopnjo defamiliarizacije umešča med države, za katere sta značilni pasivna družinska politika in visoka do srednje visoka stopnja familiarizacije. Lewis (1992) Združeno kraljestvo uvrsti med države, za katere je značilen t. i. močan model moškega hranitelja. Zanj sta značilni nizka stopnja zaposlenosti žensk in slaba razvitost otroškega varstva. Za ponudbo formalnih oblik otroškega dnevnega varstva v Združenem kraljestvu je značilno, da je večinoma krajša (*part-time*) in ne celodnevna (EGGE 2009). Otroško varstvo je kljub različnim subvencijam drago in znaša v povprečju desetino mesečnega dohodka družine (*op. cit.*).

Na visoko stopnjo familiarizacije na področju otroškega varstva kaže podatek, da skoraj tretjino otrok v okviru rednega dnevnega varstva poleg vključenosti v formalne oblike varstva pazijo tudi družinski prijatelji in sorodniki. Dolžina odsotnosti, povezanih z rojstvom ali skrbjo za otroke, je odvisna od obdobja, v katerem je upravičenec ali upravičenka zaposlen pri delodajalcu². Višina nadomestil za porodniški in očetovski dopust ne spodbuja koriščenja nadomestil³, zadnja četrtnina porodniškega dopusta denimo ni plačana. Tudi starševski dopust in dopust za nego družinskega člana nista plačani odsotnosti (O'Brien, Moss 2009).

Za Združeno kraljestvo je značilna nizka stopnja zaposlenosti žensk, ki imajo predšolske otroke. Leta 2010 je bilo zaposlenih 65,3 % žensk v starosti med 15 in 64 let, pri tem pa je bila skoraj polovica (43,3 %) žensk zaposlena za krajši delovni čas (EUROSTAT 2010). Za ta model je značilna jasna ločitev med javno in

zasebno odgovornostjo. To pomeni, da poteka vključitev žensk na trg delovne sile pod enakimi pogoji kot za moške (Lewis 1992: 164).

Konservativno-korporativistični sistem blaginje

V konservativno-korporativističnem sistemu blaginje prvo mesto v zagotavljanju blaginje, podobno kot v liberalnem sistemu, pripada trgu oz. kvazitrgu⁴, vloga države je v tem modelu na drugem mestu. Država namreč na podlagi obveznih sistemov socialnih zavarovanj podpira sposobnost zaposlenih in njihovih družin, da kupujejo sredstva na trgu. Država poskrbi tudi za tiste, ki izpadejo iz sistemov obveznih socialnih zavarovanj, in sicer z instrumenti socialne pomoči in tako, da naroči storitve zanje pri zasebnih neprofitnih organizacijah, ki so sicer na zadnjem mestu v hierarhiji, a so pomembne. Vloga države zajema delitev dela med državo, ki je naročnik in financer storitev pri zasebnih neprofitnih organizacijah, ter zasebnimi neprofitnimi organizacijami, ki so proizvajalke naročenih javnih dobrin in storitev za državo (Kolarič *et al.* 2002: 58–59, Črnak-Meglič 2000, Abrahamson 1996).

Za ta model je prav tako kot za liberalni model po Esping-Andersenu (1999) značilna pasivna družinska politika in visoka do srednje visoka stopnja familiarizacije. Podobno Vogel (1999) ta sistem umesti v »vmesni model« med dva ekstrema, med »južni« in »nordijski« model.

V našo analizo družinskih centrov smo vključili Nemčijo. V Nemčiji je bilo po podatkih EUROSTAT leta 2010 zaposlenih 66,1 % žensk v starosti med 15 in 64 let. Za Nemčijo je značilno, da je skoraj polovica žensk (45,5 %) zaposlenih za krajši delovni čas (EUROSTAT 2010). Porodniški dopust traja 16 tednov, nadomestilo pa je 100-odstotno. Starševski dopust traja 12 mesecev in je družinska pravica. Nadomestilo za starševski dopust znaša 67 % plače.

² Na primer, vse ženske so upravičene do 26 tednov porodniškega dopusta, do dodatnih 26 tednov porodniškega dopusta pa so upravičene le, če so bile pri delodajalcu zaposlene vsaj 26 tednov do petnajstega tedna pred predvidenim terminom poroda (O'Brien, Moss 2009).

³ Na primer, porodniško nadomestilo znaša za prvih šest tednov 90 %, nato 33 tednov približno 150 €, preostalih 13 tednov pa ni plačanih.

⁴ O kvazitrgu govorimo zato, ker so zasebne neprofitne organizacije zaradi delovanja v splošno družbeno koristne namene deležne davčnih olajšav. Nekateri avtorji menijo, da so s tem neloyalna konkurenca profitnim organizacijam (Rose-Ackerman 1990).

Očete spodbujajo h koriščenju starševskega dopusta tako, da se starševski dopust družini podaljša za dva meseca, če oče izkoristi vsaj dva meseca starševskega dopusta (Erler 2009). Za čas odsotnosti za nego bolnega otroka prejme starš 80-odstotno nadomestilo plače.

Vključenost v formalne oblike dnevnega otroškega varstva je v Nemčiji velika, zlasti v starosti od treh let (88 % vseh otrok v tej starostni skupini). Sorodniki in prijatelji so v Nemčiji pomemben vir pomoči pri varstvu otrok, saj denimo pazijo petino otrok v starosti do treh let (EGGE 2009).

Katoliški sistem blaginje

Katoliški sistem blaginje temelji na načelu subsidiarnosti kot rezultatu moči Rimskokatoliške cerkve. V skladu s tem načelom imajo v tem sistemu najpomembnejšo vlogo družina in neformalna socialna omrežja in predvsem neprofitne organizacije, ki jih je ustanovila Cerkev. Vloga trga je na drugem mestu v hierarhiji in se nanaša na zasebne kolektivne zavarovalne sheme. Odgovornost države je na zadnjem mestu, saj ta poseže le, če drugi dve sferi odpove, in sicer s shemami socialnih pomoči ali z minimalnimi nacionalnimi zavarovalnimi shemami (Kolarič *et al.* 2002: 60).

Po Esping-Andersenu (1999) je za Italijo in Španijo značilna najvišja stopnja familizacije. Podobno Vogel (1999) državi uvrsti v močan družinski režim (*strong family welfare regime*), ki je značilen za katoliške države, zanj pa so značilni omejenost storitev države blaginje, močne družinske vezi in nizka stopnja zaposlenosti žensk.

V analizo smo kot primer razvoja družinskih centrov v tem sistemu vključili Italijo. V Italiji je bilo leta 2010 v aktivnem obdobju (15–64 let) zaposlenih nekaj manj kot polovica žensk (46 %), pri tem jih je 29 % delalo za krajši delovni čas (EUROSTAT 2010). Stopnja vključenosti otrok v formalne oblike predšolskega varstva je v starosti od treh let do šole visoka, 90-odstotna (EGGE 2009), v starosti do treh let pa razmeroma nizka, saj je v formalne oblike varstva vključena četrtina otrok. Tudi ponudba prostih mest za to starostno kategorijo je zelo slaba.

Najpogostejša oblika varstva za to starostno skupino so družinski prijatelji in sorodniki. Pazijo tretjino otrok (EGGE 2009). Porodniški dopust traja 20 tednov in javne uslužbenke zanj prejemajo 100-odstotno nadomestilo plače, zaposlene v zasebnem sektorju pa 80-odstotno. Starševski dopust se deli na šest mesecev za mater in šest mesecev za očeta, vendar je nadomestilo plače zelo nizko (30-odstotno). To mnogim staršem onemogoča koriščenje te »ugodnosti«. Tudi odsotnost za nego bolnega otroka ni plačana (Giovannini 2009).

Socialno-demokratski sistem blaginje

V socialno-demokratskem sistemu blaginje ima v zagotavljanju blaginje in socialne varnosti najpomembnejšo vlogo država na podlagi močnega javnega sektorja, univerzalnih programov in socialnih pravic državljanov. Trg je na drugem mestu v hierarhiji, zasebne neprofitne organizacije, družina in neformalna socialna omrežja pa na zadnjem (Kolarič *et al.* 2002: 59, Črnak-Meglič 2000, Abrahamson 1996). Za ta model je značilna najvišja stopnja defamiliarizacije.

V našo analizo družinskih centrov smo vključili primer Švedske. Podobno Lewis (1992) Švedsko uvrsti med države, v katerih imajo šibek model moškega hranitelja. Zanj je značilen model dveh hraniteljev, osnove za socialne prejemke so se tako z ženske kot »odvisne žene« prenesle na »žensko kot delavko« (Lewis 1992: 169). Davki in transferji se nanašajo na posameznika. Zaposlenost žensk se spodbuja z dostopnostjo javnega otroškega varstva, plačanim porodniškim in starševskim dopustom in možnostmi za polovično zaposlitev.

Za te države je tako značilna visoka stopnja zaposlenosti žensk in dobro razvito otroško varstvo. Stopnja zaposlenosti žensk je na Švedskem v aktivnem obdobju (15–64 let) zato visoka, leta 2010 je bila 70-odstotna, od tega je 40,4 % žensk delalo za krajši delovni čas. V primerjavi z drugimi analiziranimi državami je visoka tudi stopnja vključenosti v formalne oblike predšolskega varstva za otroke, mlajše od treh let (44 %), v starosti od treh let do šole pa 92-odstotna

(EGGE 2009). Višina plačila vrtca na Švedskem ne sme presegati treh odstotkov skupnega dohodka družine (*op. cit.*), mreža javnih vrtcev pa je po podatkih EGGE (*op. cit.*) enakomerno dostopna po vsej državi. To staršem olajša odločitev za vključitev otroka v javni vrtec.

Podobno tudi Vogel (1999) skandinavske države umesti v nordijski model, za katerega so značilne ambiciozna država blaginje in šibke družinske vezi. Zaradi dobro dostopne mreže javnega predšolskega varstva so družine oziroma starši pri zagotavljanju varstva predšolskih otrok razmeroma neodvisni od družine, tako da podatki kažejo, da družinski prijatelji in sorodniki pri varstvu predšolskih otrok nimajo (opaznejše) vloge (EGGE 2009).

Nekdanji državno-socialistični sistem blaginje

Za (nekdanji) državno-socialistični sistem blaginje je bila značilna dominantna vloga države. Država je bila lastnica, financerka in nadzornica vseh institucij, ki so ponujale storitve ali zagotavljale denarna nadomestila posameznikom. Ker državna sredstva niso zadostovala za zadovoljitev vseh potreb posameznikov, so veliko breme za zagotavljanje socialne varnosti in blaginje posameznikov nosila neformalna socialna omrežja, predvsem družina in sorodstvo. Vloga zasebnih neprofitnih organizacij je bila šibka zaradi formalnih ovir za samoorganiziranje državljanov in državljanek, predvsem zaradi omejevanja vloge Cerkve, trga pa v sferi produkcije storitev legalno ni bilo (Kolarič *et al.* 2002: 60, Črnak-Meglič 2000).

Po spremembi političnega sistema so se blaginjski sistemi nekdanjih socialističnih držav seveda spreminjali, mnenja o smeri pa niso enotna, predvsem zato, ker gre za t. i. tranzicijske sisteme. V Sloveniji so po mnenju Kolarič *et al.* (2009, 2011) spremembe potekale postopno v smeri dualnega modela, ki vsebuje elemente konservativno-korporativističnega sistema blaginje in socialno-demokratskega sistema blaginje, reforme v zadnjem obdobju pa so vse bolj usmerjene v liberalni sistem blaginje.

Za te države in posebej za Slovenijo še ni bila opravljena nobena analiza stopnje defami-

liarizacije. Glede na zbrane podatke o razvisti družinske politike in delež zaposlenosti žensk pa Slovenijo lahko uvrstimo v bolj defamiliariziran režim. Stopnja zaposlenosti žensk v aktivnem obdobju (15–64 let) v Sloveniji je bila leta 2010 62,6 %. Le majhen delež od tega je bil zaposlen za krajši delovni čas (14,7 %). Tako je tudi zato, ker si večina družin takega bremena ne bi mogla privoščiti.

Tradicija polne zaposlenosti žensk v Sloveniji se kaže tudi v eni najnižjih vrzeli v zaposlenosti med spoloma v svetu, saj znaša -8,8⁵ (OECD 2012). Javna mreža predšolskega varstva ne sledi potrebam družin, saj potrebe staršev po varstvu predšolskih otrok občutno presegajo ponudbo, zato ne preseneča, da je 60 % otrok, mlajših od treh let, v različnih neformalnih oblikah varstva (EGGE 2009), pri tem pa prednjači varstvo pri sorodnikih.

Dediščina nekdanjega socialističnega sistema pa je eden najrazvitejših sistemov starševskega varstva v svetu. V Sloveniji traja porodniški dopust 105 koledarskih dni, pri tem pa je mati upravičena do polnega nadomestila plače (Stropnik 2009). Starševski dopust traja 260 koledarskih dni za posameznega otroka, pri tem pa je starš, ki ga izrabi, upravičen do polnega nadomestila plače, razen kadar je plača presegala 2,5-kratnik povprečne plače. Omejen je tudi najnižji možni znesek. Slovenija ima napredno ureditev tudi pri očetovskem dopustu, saj so očetje upravičeni do 90 koledarskih dni očetovskega dopusta, za to pa prejmejo v prvih petnajstih dnevih enako plačilo, kot velja za starševski dopust, za preostalih 75 dni pa so upravičeni do plačanih prispevkov v višini minimalne plače (*ibid.*). Tudi dopust za nego družinskega člana je v Sloveniji plačana odsotnost z dela z 80-odstotnim nadomestilom plače.

ZNAČILNOSTI IN VLOGA DRUŽINSKIH CENTROV V RAZLIČNIH SISTEMIH BLAGINJE

V nadaljevanju analiziramo vlogo družinskih centrov v izbranih državah, predstavi-

⁵ T. i. *gender employment gap* pomeni razliko med celotno stopnjo zaposlenosti in stopnjo zaposlenosti žensk v določeni državi.

cah posameznih sistemov blaginje. Pri večini držav smo naleteli na izrazito pomanjkanje podatkov o ureditvi družinskih centrov, zato smo se oprli na okvirne opise značilnosti teh centrov v posamezni državi. Ti so precej heterogeni. Zbrani podatki kljub temu omogočajo identifikacijo smeri razvoja družinskih centrov in prevladujoče vloge družinskih centrov v posamezni državi.

Nemčija

Izhodišče razvoja družinskih centrov v Nemčiji je bil nezavidljiv položaj žensk z majhnimi otroki v javni sferi. Koncept se je razvil v okviru raziskovalnega projekta o izobraževanju in svetovanju za starše (1976–1980) v raziskovalni instituciji Deutsches Jugend Institut. V obdobju ustanovitve prvih družinskih centrov v Nemčiji je starševski dopust trajal tri leta in to je poleg splošne majhne vključenosti žensk z majhnimi otroki na trg dela vplivalo na izključenost žensk iz javne sfere. Zaradi temeljev v feminističnih emancipacijskih praksah in osnovnega poudarka na krepitvi moči žensk in spodbujanja njihove participacije v javni sferi so izvirno zanje uporabljali izraz »materinski« centri, šele v zadnjih letih se ob tem poimenovanju uveljavlja tudi izraz družinski centri (Hoenigschmid 2011). Ti centri v Nemčiji izvirno pomenijo neformalen prostor, ki ženskam na podlagi ideje »pomoči za samopomoč« omili z materinstvom povezana občutja socialne izolacije in hkrati olajša vrnitev na trg dela (Jaeckel *et al.* 2002). V zadnjem desetletju pa se družinski centri v Nemčiji razvijajo v prava kooperativna omrežja, ki povezujejo doslej ločene ponudbe za starše in otroke in tako ustvarjajo sinergijske učinke. Nekateri centri so prerasli tudi v večgeneracijske centre⁶.

Družinski centri so se po Nemčiji, pa tudi po nekaterih drugih evropskih državah, zelo

razširili po publiciranju knjige »Matere v centru – materinski centri« (Deuschle 1985), ki so jo spisale ustanoviteljice prvih treh centrov. Značilen center deluje kot zbirališče, javna dnevna soba, odprta tako med delovniki kot za konec tedna. V središču je kavarnica. Poleg druženja mater (staršev, starih staršev ipd.) z otroki se po navadi v družinskem centru spontano razvija ponudba številnih dejavnosti in storitev, ki jo zagotavljajo matere same: varstvo otrok, topli obroki, tržnica, likanje, razne delavnice in seminarji, športne dejavnosti, masaže ipd. Delo v dnevnem varstvu otrok in kavarnici, če center obsega tudi slednje, je plačano na podlagi urne postavke – matere so plačane za koordinacijo, likanje, učenje igranja glasbil, kuhanje dnevnih toplih obrokov, vodenje rekreacijskih dejavnosti, pravno svetovanje ipd. Delovanje družinskih centrov lahko vključuje tudi projekte in programe samopomoči, ki jih prav tako vodijo matere. Nekatero matere so v družinskem centru celo zaposlene za polovični delovni čas (Jaeckel *et al.* 2002). Kot taki so se centri izkazali za zelo uspešne z vidika lažjega vračanja (ali vstopanja) žensk na trg dela, tudi v pogledu ustvarjanja novih delovnih mest in zaslužka. Poleg tega so se zaradi svojega poznavanja potreb družin razvili v pomembne sogovornike za družinska in mladinska politična vprašanja. Pogosto imajo tudi pomemben glas v lokalni politiki kot zagovorniki potreb družin (*ibid.*).

Kot kaže novejša evalvacija nemških družinskih centrov (Diller *et al.* 2008), se v zadnjem desetletju v okviru družinskih centrov povezujejo različni obstoječi akterji/institucije s podporno ponudbo za otroke. Tako postajajo družinski centri pomembno križišče lokalnih omrežij in cilj na potrebe družin usmerjene, integrirane ponudbe. Primeri programov, ponudb, ki se povezujejo, so poleg srečevališča, zbirališča še: razširitev institucionalnega varstva otrok, starševska izobraževanja, jezikovni tečaji za starše z migrantskim ozadjem, profesionalno svetovanje o vzgoji, skupno delo z drugimi socialnimi službami, zdravniki in drugimi akterji s področja zdravstva, gospodinjiski servisi (npr. s ponudbo čiščenja,

⁶ Program večgeneracijskih centrov s poudarkom na medgeneracijskem povezovanju, ki se v Nemčiji v zadnjih nekaj letih pospešeno razvijajo, je leta 2006 razvilo nemško Ministrstvo za družino, upokojece, ženske in mladino. Nemška vlada trenutno podpira približno 500 takih hiš (Nemški akcijski program večgeneracijskih hiš 2012).

varstva) ipd. Pravzaprav nastajajo prava kooperativna omrežja, katerih cilj je sistematično skupno delo. Centri tako pomembno pripomorejo k razvoju skupnostno, sosedsko usmerjene socialne infrastrukture in spodbujajo »novo«, skupnostno kulturo skrbi za otroke. Diskurzivno gledano se je poudarek premaknil s krepitve moči mater na krepitev starševskih kompetenc in izboljševanje združevanja zaposlitvene in družinske sfere (*ibid.*).

Družinski centri pa niso namenjeni zgolj materam in njihovim otrokom, temveč že v izhodišču tudi očetom. V zadnjih nekaj letih je na vključitvi očetov oziroma celotnih družin v velikem številu centrov prav poseben poudarek (Diller *et al.* 2008). Ob promociji družinskih centrov kot prostorov za celotno družino se udejstvovanje moških povečuje. Odvisno od velikosti in dolžine obstoja obsegajo nemški centri med 50 in 500 družin iz soseske (UN-Habitat 2002).

Družinski centri v Nemčiji se na regionalni ravni združujejo v mrežne centre. Centri se pojavljajo v vseh regijah, v nekaterih (npr. Severno Porenje-Vestfalija) so bolj zastopani kot v drugih, odvisno od regionalne podpore. Več kot 400 obstoječih centrov v Nemčiji tvori t. i. Zvezo nemških materinskih centrov (www.muetterzentren-bv.de), vendar je pa (neznano) število vseh nemških družinskih centrov precej večje (npr. na spletni strani Zveze družinskih centrov regije Severno Porenje-Vestfalija, www.familienzentrum.nrw.de, je naveden podatek o 2000 centrih samo v tej regiji). Od teh več kot 400 centrov se je od začetka spodbujanja ustanavljanja večgeneracijskih centrov v Nemčiji (leta 2007) 29 centrov razvilo v večgeneracijske centre. Zvezo podpirajo različni akterji, med drugimi Ministrstvo za družinske zadeve, starejše občane, ženske in mladino ter Fundacija Apple Tree. Nemške regije (npr. njihova ministrstva za družino) in mestne občine v različni meri in na različne načine finančno in tudi drugače prispevajo družinskim centrom. Tudi država prispeva družinskim centrom, posebej v primerih, ko ti obsegajo tudi institucionalno varstvo. Pogosto je za ustanovitev potreben tudi zasebni kapital (recimo v obliki doniranja opreme). Tudi sicer

se centri v precejšnji meri finančno vzdržujejo s pomočjo prostovoljnih prispevkov, članarin, donacij, sponzorstev, oddajanja prostora (recimo za otroške rojstnodnevne zabave).

Švedska

Švedski model družinskih centrov izhaja iz koncepta širitve dostopnega javnega zdravstva. Konkretno temelji na nacionalnem Akcijskem programu za javno zdravstveno delo 2002–2006, v katerem se je eden od ciljev nanašal na ustanovitev t. i. družinskih centrov, namenjenih družinam s predšolskimi otroki. Ti centri so integrirane oblike in obsegajo kompleksno ponudbo za starše in otroke: materinski zdravstveni center (storitve, ki se nanašajo na reproduktivno zdravje žensk, in tečaji za starše), otroški zdravstveni center, servis za socialne storitve, kot so finančna izplačila za porodniški in starševski dopust, posredovanje socialnih informacij (konkretno: pisarna s socialnim svetovalcem/-ko) in t. i. center za predšolske aktivnosti, namenjen staršem in njihovim predšolskim otrokom za igro, pedagoške dejavnosti in socialne interakcije. Center je po organiziranosti podoben nemškemu modelu družinskega centra, saj gre predvsem za neformalni prostor srečevanja otrok in njihovih staršev (Abrahamsson *et al.* 2009, Lindskov 2010). Recimo, nemški model družinskega centra se v zadnji fazi približuje švedski integrirani obliki centra s celovitejšo podporno ponudbo za družine.

Primarni namen vključevanja v center za predšolske dejavnosti je skrb za blaginjo otrok, pomembni pa so tudi srečevanje drugih staršev, izmenjava izkušenj in pridobivanje strokovne pomoči. Program centrov je oblikovan v skladu z ugotovljenimi socialnimi dejavniki, ki vplivajo na zdravje in blaginjo družin kot celote in posameznih družinskih članov. Poudarek je na interakcijah, druženju, vzpostavljanju prijateljstev, ustvarjanju socialnih mrež, krepitvi samozavesti, povečanju zaupanja ipd. (Abrahamsson *et al.* 2009). Osnovni cilji centrov za predšolske dejavnosti so definirani kot (*ibid.*): zagotavljanje prostora in prijetne atmosfere za druženje in srečevanje družin; krepitev

medsebojnega povezovanja, mreženja staršev in otrok; zagotavljanje možnosti za učenje in razvoj spretnosti (otrok in staršev); zagotavljanje socialne pomoči; center znanja in informacij; skrb za dobro počutje in uživanje ob preživljanju časa z otroki, integracija (npr. imigrantskih) družin in krepitev vezi med starši in otroki. S tem centri za predšolske dejavnosti pomembno pripomorejo k najpomembnejšemu cilju ustanavljanja družinskih centrov na Švedskem, definiranemu kot zagotavljanje mreže pomoči družinam, ki s svojimi storitvami izboljšuje zdravstvene razmere in blaginjo družin (*ibid.*).

Struktura obiskovalcev centrov za predšolske dejavnosti po navadi odslikava strukturo prebivalstva v okolici, še posebej pa jih uporabljajo matere na dopustu za nego in varstvo otroka s svojimi otroki. Delež očetov, ki prihajajo v center, je manjši od deleža očetov, ki na območju centra koristijo dopust za nego in varstvo otroka. Sicer pa švedski model centrov za predšolske dejavnosti eksplicitno poudarja enakost spolov in si centri zato prizadevajo povečati obiskovanje centrov med očeti z majhnimi otroki in informirati očete o možnostih, ki jim jih centri ponujajo. Obiskovanje centrov je brezplačno (*ibid.*).

Ustanavljanje družinskih centrov se je na Švedskem začelo v devetdesetih letih 20. stoletja. Ključno pobudo za prve centre so dali strokovnjaki na področju zagotavljanja blaginje otrok in univerzitetni raziskovalci. Leta 2007 je tako na Švedskem delovalo približno 131 družinskih centrov in razpršeni so bili po vsej državi (Lindskov 2010). Povezani so v Švedsko združenje družinskih centrov (www.familjecentraler.se). Upravljajo jih skupaj občine in regionalni zavodi za varstvo zdravja ter so kot taki javno financirani (Abrahamsson *et al.* 2009) in zato tudi pogosto locirani v prostorih občin. Vendar pa centri niso formalno priznani v nobenem zakonu in prav tako ni nacionalnih smernic ali splošne obveze, da bi lokalne oblasti morale zagotoviti tak servis. Jih pa uradno priznavata in podpirata Švedski nacionalni odbor za zdravje in blaginjo ter Švedski nacionalni inštitut za javno zdravje. Leta 2008 so bili ti centri pogosto omenjeni kot uveljavljena oblika podpore družinam z majhnimi otroki v vladni nacionalni strategiji za pomoč staršem

(*ibid.*). Ta strategija je predvidela nadaljnjo širitev družinskih centrov po državi.

Temelj švedskega koncepta centra za predšolske dejavnosti je delo v centru zaposlenih strokovnjakinj in strokovnjakov. Njihovo delo pa dopolnjuje tudi vloga družinskih članov, saj se programi po načelu integrativnega vključevanja družin oblikujejo za družine in skupaj z družinami. Lindskov (2010) kljub temu poudarja, da je iskanje oblik aktivnejše participacije otrok in staršev pri načrtovanju in razvoju takšnih praks izziv za družinske centre na Švedskem.

Združeno kraljestvo

V Združenem kraljestvu se družinski centri razvijajo od sedemdesetih let 20. stoletja. Children's Society, angleška dobrodelna organizacija, povezana s cerkvijo v Angliji, naj bi bila iniciatorica prvega leta 1978. Deseletje pozneje so zaradi uspešnosti postali del zakonodaje – statut Children Act (1989) od lokalnih oblasti zahteva, da varujejo in promovirajo blaginjo pomoči potrebnih otrok in promovirajo razvoj teh otrok znotraj njihovih družin s pomočjo ustreznih servisov. Poleg tega ta statut opredeljuje nujnost zagotovitve družinskih centrov kot prostorov srečevanja staršev z otroki in preventive. Pomembna prelomnica v razvoju modela družinskih centrov v Združenem kraljestvu je leto 1997, ko se je začela razvijati strategija varstva otrok in je izobraževalni pristop dobil prednost pred pristopom socialnih servisov (s preokupacijo na tveganjih) (Warren-Adamson 2006).

Do leta 1997, v t. i. prvem obdobju »gibanja družinskih centrov«, so centre večinoma vodili in sponzorirali t. i. Oddelki za socialne servise. Centri so bili zelo povezani s preventivno agendo teh oddelkov. Poimenovanje ni bilo enotno, poleg imena družinski center zasledimo recimo še: »centri staršev in otrok«, »otroški centri«, »reзиденčni družinski centri«, »skupnostne igralnice«, »družinski resursni centri«. V tem obdobju so bili centri razumljeni predvsem kot »resursni« centri sosek, ki ponujajo različne možnosti in dejavnosti, od prostora za srečevanje s kavarnico/

kuhinjo, različnih delavnic do intervencij, kot so družinska terapija, mediacija, krizni menedžment, svetovanje o izboljševanju odnosa znotraj družine. Ta model se ponekod ohranja tudi v drugem obdobju. Vloga centrov v prvem obdobju je bila predvsem: zagotavljanje podpore družini, posebej staršem s težavami pri starševanju, preprečevanje razpada družine, krepitev socialnega kapitala družin. Veliko centrov se je osredotočalo (tudi) na zaščito otrok. Warren-Adamson (*ibid.*) meni, da je šlo za zmes skupnostnega in socialnega dela ter dnevnega varstva.

Ob zelo raznovrstni ponudbi so bile tudi metode dela raznovrstne (recimo konzultativne skupine, skupine za samopomoč ipd.), poleg redno zaposlenih so sodelovali tudi prostovoljci in prostovoljke. Tudi obiskovalce in obiskovalke (predvsem matere) so spodbujali k medsebojnemu mentoriranju. Ne tako redko so matere najprej prihajale v center kot obiskovalke, potem so postale prostovoljke, nato so se občasno ali za polovični delovni čas zaposlile. Tako so pridobile znanja, spretnosti, izkušnje, ki so jim koristile pri nadaljnji poklicni poti (Ranson, Rutledge 2005).

Centri so bili tudi baza za socialne delavke in delavce v dani lokalni skupnosti (Warren 1986). V tem obdobju se je pojavilo več tipologij centrov; med najbolj znanimi je Holmanova (1988), ki razločuje med: modelom, usmerjenim na stranko, modelom soseske in modelom razvoja skupnosti. Pozneje je ta tipologija pogosto uporabljena v kontekstu razprav o družinskih centrih (gl. De' Ath 1989). Čeprav so bili starši v večini centrov lahko na različne načine aktivno udeleženi, so le zelo redko centre tudi soupravljali.

Ponudba je bila namenjena celotni družini, tako staršem kot otrokom, pa tudi starim staršem, vendar so bili očetje in stari starši podreprezentirani kot obiskovalci. So pa centri veliko delali samo z materami, manj z materami in otroki skupaj. V zadnjih letih centri promovirajo tudi različne oblike sodelovanja očetov (Ghate *et al.* 2000).

V obdobju po letu 1997 se je z vladno agencijo »Vsak otrok je pomemben« (angl. Every Child Matters) razvila strategija holistične

skrbi za otroke in poudarek pri družinskih centrih se je premaknil v smeri bolj integralne ponudbe programov v podporo družin. Poleg možnosti druženja (ta se ponekod celo izgublja) obsega zelo različne dejavnosti, npr. svetovanje, terapije, zdravstveno oskrbo, varstvo otrok, rekreacijo in šport, izobraževanje odraslih ipd. (Warren-Adamson 2006). Poleg pristopa socialnega servisa, ki priskrbi modele dobrega starševanja, se krepi pristop izobraževalnih servisov z učenjem z dialogom in spraševanjem o sebi, recimo v obliki deliberativnih skupin (Ranson, Rutledge 2005). Centri so še bolj eksplicitno videni kot katalizatorji skupnostnega razvoja, poudarja se predvsem njihove sinergijske učinke. Centre že po tradiciji ustanavljajo na pobudo različnih oddelkov lokalnih oblasti, z njimi upravlja zasebni neprofitni sektor, v nekaterih (redkih) primerih gre tudi za partnerstva s tržnim zasebnim sektorjem.

Družinski centri v Združenem kraljestvu so multidisciplinarni in locirani po lokalnih skupnostih – s poudarkom na deprivilegiranih področjih (Warren-Adamson 2006). Natančnih števil na ni uspelo pridobiti, le podatek, da je bilo leta 1999 v Angliji in Walesu 500 preventivnih družinskih centrov (Ghate *et al.* 2000).

Italija

Za Italijo je značilno, da je področje pomoči družinam tradicionalno ostajalo v okviru sorodstvenih omrežij, pri tem pa so družinam obilno pomagale cerkvene organizacije, ki imajo v Italiji dolgotrajno dobrodelno in filantropsko tradicijo (Ranci, Montagnini 2010). Druga vrsta zasebnih neprofitnih organizacij, ki so v Italiji ponujale pomoč družinam, so zasebne neprofitne organizacije, ki so nastale po načelu vzajemnosti (*ibid.*)⁷. Država je zaradi močne povezanosti družine s Katoliško cerkvijo vse od združitve v enotno državo (razen v obdobju fašizma) razmeroma malo

⁷ Med vzajemne organizacije so za področje družinskih centrov aktualni deli delavskih združenj in sindikalnih organizacij, ki so v okviru medsebojne pomoči delavcem, predvsem pa delavkam, razvijali storitve za pomoč družinam (Ranci, Montagnini 2010).

posegala na področje družinskih storitev in ima na nacionalni ravni eno najmanj razvitih družinskih politik v Evropi (De Rose *et al.* 2008). Družinske politike se v storitvenem delu razvijajo na regionalni ravni, zato najdemo v Italiji v razvitosti storitev za družine in njihovi ponudbi velike regionalne razlike⁸. Zato sta tudi sama razvejenost in ponudba družinskih centrov v Italiji zelo različni. V nadaljevanju predstavljamo nekaj osnovnih lastnosti družinskih centrov, ki najboljše opišejo italijanski kontekst.

Večino družinskih centrov v Italiji ustanovijo in upravljajo neprofitne organizacije Katoliške cerkve, finančno pa jih podpirajo občine. Ker so zasebne neprofitne organizacije v Italiji primarni izvajalec storitev za družine oziroma storitve izvajajo za državo (njihova vloga je suplementarna), so informacije o družinskih centrih v posameznih občinah navedene v okviru spletnih strani, namenjenih »storitvam za državljane«. Najpogostejša oznaka za družinske centre je »center za družine« (Centro per le Famiglie), nekatere pa najdemo tudi z imenom »skupni prostor« (Spazio insieme).

Dejavnosti »centrov za družine« so različne, tudi zaradi specifičnosti regionalnih ureditev, tako rekoč vsi pa vključujejo vsebine⁹:

- dnevno varstvo/druženje za otroke do treh let (Centri per bambini e genitori), kamor prihajajo najmlajši otroci skupaj s svojimi starši, starimi starši, skrbniki ali varuškami (v Italiji od leta 1971 sicer občine ustanavljajo vrtce za otroke, mlajše od treh let, vendar je vključenost v takšno obliko dnevnega varstva majhna),
- prostore za druženje – med seboj se razlikujejo po stopnji formaliziranosti,
- izobraževalne storitve – zajemajo tako učno pomoč za učence, ki jo potrebujejo, kot tudi različna izobraževanja s področja starševstva,
- informacijski center – družinski centri delujejo tudi kot informacijski centri, kjer lahko

družine pridobijo informacije o vseh obstoječih storitvah in oblikah pomoči družinam v določeni regiji ali občini,

- različne podporne skupine, na primer skupina za matere samohranilke, skupina za stare starše, skupina za razvezane starše, skupina za otroke razvezanih staršev ipd.,
- športne dejavnosti.

Številni centri obsegajo tudi programe družinske mediacije in psihološka svetovanja na različnih področjih, od svetovanja staršem o starševskih vlogah, partnerskega svetovanja pa vse do svetovanja otrokom ter pomoč najstnikom pri odraščanju. V zadnjih dveh desetletjih ponuja vedno več družinskih centrov tudi storitve, ki so usmerjene na integracijo priseljenskih družin.

Ker so storitve, ki jih ponujajo italijanski družinski centri, večinoma strokovne, jih izvajajo profesionalci. Ni pa nam uspelo pridobiti podatka o tem, koliko opravljajo profesionalci v družinskih centrih delo kot prostovoljci in ali so tam zaposleni.

Italijanski družinski centri so družinam na voljo vsak dan, razen ob nedeljah, delovni čas pa se razlikuje od enega centra do drugega. Odprti niso ves dan, ampak je delovni čas deljen. Nekateri družinski centri so odprti tako dopoldne kot tudi popoldne, drugi pa le v enem od obeh delov dneva.

SKLEP

Primerjalna analiza sistemov blaginje in družinskih centrov potrjuje izhodiščno predpostavko, da sistem blaginje in torej stopnja defamiliarizacije vplivata na prevladujočo smer razvoja družinskih centrov v posamezni državi in na njihovo vlogo.

Podatki nakazujejo, da je na Švedskem, v najbolj defamiliarizirani državi iz našega nabora, za družinske centre značilna izrazito komplementarna vloga zelo dobro razvitim storitvam javnega sektorja na področju družinske politike. Družinski centri obsežno razvito mrežo javnih storitev dopolnjujejo oziroma nadgrajujejo z »nadstandardnimi« storitvami, za katere prav tako skrbi predvsem država, ne pa zasebni sektor. Storitve, ki jih ponujajo, se

⁸ Tudi zakonodaja s področja storitev v pomoč družini v veliki meri sprejemajo na regionalni ravni. Npr. za regijo Emilia-Romagna gl. Zakonodaja regije Emilia-Romagna (2012).

⁹ V tem delu so povzeti podatki iz vseh spletnih virov, ki smo jih pridobili in uporabili pri delu o družinskih centrih v Italiji.

kakovostno razlikujejo od osnovnih storitev javnega sektorja. Vse storitve skupaj pa omogočajo družinam s predšolskimi otroki visok standard zadovoljevanja potreb in lajšanje usklajevanja zasebnega in poklicnega življenja. To je razvidno tudi iz podatka o visoki stopnji zaposlenosti žensk. Švedski družinski centri so integrirana in celovita oblika programov pomoči družinam. Velik poudarek je namenjen potrebam staršev in otrok po druženju, skupnem preživljanju prostega časa, skupnostnem povezovanju, informiranosti, svetovanju in kontinuiranem izobraževanju.

Švedski nasproten je primer Italije. V tej državi imajo družinski centri izrazito suplementarno vlogo in pogosto delujejo tudi kot centri za dnevno varstvo otrok in s tem zapolnjujejo vrzel pomanjkanja javnega otroškega varstva v Italiji. Tu se kaže poudarek na načelu subsidiarnosti in s tem povezani visoki stopnji familiarizacije, saj je skrb za družino in otroke prepuščena predvsem družini, kot druga možnost pa so na voljo storitve zasebnih neprofitnih organizacij, ki, kar zadeva družinske centre, ponujajo predvsem dnevno otroško varstvo. Družinske centre v Italiji pogosto ustanavlja Cerkev, sofinancirajo pa jih lokalne skupnosti. Preostale storitve družinskih centrov kot nadgradnja otroškemu varstvu so sekundarnega pomena. Družinski centri v Italiji imajo tako predvsem suplementarno vlogo, saj zapolnjujejo vrzel pomanjkanja državne skrbi za družinsko politiko in tako v skladu z načelom subsidiarnosti dopolnjujejo primarno skrb družine. To je vidno tudi iz podatkov o nizki stopnji zaposlenosti žensk v Italiji. Za Italijo v veliki meri še vedno velja, da se mora ženska odločiti med kariero in družino. To se kaže tudi v eni najnižjih stopenj rodnosti v Evropi.

Družinski centri v Nemčiji izhajajo iz feminističnih emancipacijskih praks in so prvotno poudarjali predvsem krepitev moči ter priložnost za aktivacijo žensk, v zadnjem času se razvijajo v integrirane skupnostne centre s poudarkom na podpori družin z otroki in vseh družinskih članov. Ti centri imajo torej komplementarno vlogo s storitvami pomoči družinam, v prvotni fazi posebej ženskam, zadovoljevanju potreb druženja in preživljanju

prostega časa, kot tudi suplementarno vlogo, ko ti centri izvajajo tudi dnevno varstvo otrok. Lahko bi rekli, da je za vlogo nemških družinskih centrov značilna vmesna pozicija med dvema poloma, Švedsko in Italijo, in izhaja iz srednje visoke stopnje familiarizacije.

V Združenem kraljestvu se v značilnostih družinskih centrov zrcali liberalni sistem blaginje, ki temelji na načelu »preverjene potrebe«. Osnovni cilj tega načela je odprava revščine, mehanizem pa ugotavljanje potrebe po dejanski pomoči za preživetje (*means-testing*). S tem želi država doseči, da so do ugodnosti zaradi socialnih pravic upravičeni zgolj tisti, ki pomoč tudi zares potrebujejo (Kopač, Rakar 2010). Čeprav je v poznejših vladnih dokumentih poudarjen premik v primat izobraževalnega pristopa družinskih centrov, ki naj bi nadomestil pristop družinskih centrov kot socialnih servisov, je slednji še vedno navzoč. Premik od poudarka na področju socialnega varstva, na kurativi in pomoči marginaliziranim družinam, ki so socialno ali kako drugače prikrajšane, se dogaja počasi. V Združenem kraljestvu je tako vloga družinskih centrov predvsem suplementarna, se pravi, da storitve, ki naj bi jih zagotavljal predvsem javni sektor, ne le dopolnjujejo, temveč precej nadomeščajo.

In kaj bi lahko rekli za slovenski koncept in prakso družinskih centrov? Razvoj družinskih centrov je v Sloveniji predviden z Resolucijo o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (1993), v okviru posebnih služb na področju družbenih služb, ki jih najbolj izvajajo zasebne neprofitne organizacije. Programi družinskih centrov so predmet javnih razpisov Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ) za sofinanciranje programov v podporo družini in v teh razpisih je tudi določena njihova definicija ter zahtevani pogoji, ki jih morajo izpolnjevati. Po konceptualizaciji družinskih centrov iz javnega razpisa za sofinanciranje programov v podporo v družini v letih 2010–2011 MDDSZ (2010) so družinski centri zadovoljevali predvsem ožje interese posameznih skupin, predvsem družine s »težavami«, po zadnji definiciji iz drugega razpisa za sofinanciranje programov družinskih centrov z začetka leta 2012 pa je

precej bolj poudarjena preventivna vloga te institucije. Prvi razpis je potrebe družin po nestrukturiranih dejavnostih, druženju in neformalnemu povezovanju povsem zanemaril, drugi pa je vsaj v definiciji (ne pa eksplicitno v zahtevanih pogojih) poudaril tudi ta vidik. Ne glede na razvoj koncepta pa imajo družinski centri v Sloveniji predvsem komplementarno vlogo, podobno kot v socialno-demokratskem modelu države blaginje. Storitve družinskih centrov dopolnjujejo ponudbo javnega sektorja, ki ostaja primarni ponudnik predvsem storitev javnega varstva za otroke.

VIRI

- ABRAHAMSON, P. (1996), *Postmodern welfare*. Paper prepared for the 27th ICSW International Conference. Hongkong.
- ABRAHAMSSON, A., BING, V., LÖFSTRÖM, M. (2009), *Summary of the report: An Evaluation of Family Centres in Region Västra Götland, Sweden*. Dostopno na: <http://www.vgregion.se/folkhalsa> (29. 12. 2010).
- ČRNAK-MEGLIČ, A. (2000), *Vpliv (tipov) države blaginje na obseg in vlogo neprofitno-volonterskega sektorja v sodobnih družbah*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
- DE'ATH, E. (1989), The family centre approach to supporting families. *Child Welfare*, 68, 2: 197–207.
- DE ROSE, A., RACIOPPI, F., ZANATTA, A. L. (2008), Italy: Delayed adaptation of social institutions to change in family behaviour. *Demographic research* 19: 665–703.
- DEUSCHLE, D. (1985), *Mütter im Zentrum – Mütterzentrum: Wo Frauen mit ihren Kindern leben*. München: Goldmann.
- DILLER, A., HEITKÖTTER, M., RAUSCHENBACH, T. (ur.) (2008), *Familie in Zentrum: Kinderfördernde und elternunterstützende Einrichtungen – aktuelle Entwicklungslinien und Herausforderungen*. München: Verlag Deutsches Jugendinstitut.
- EGGE (2009), *The provision of child care services*. A comparative review of 30 European countries. European Commission's Expert Group on Gender and Employment Issues (EGGE), Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal opportunities.
- ERLER, D. (2009), GERMANY. V: MOSS, P. (ur.), *International Review of Leave Policies and Related Research*. Employment Relations Research Series. London: Employment Market Analysis and Research (102: 186–193).
- ESPING-ANDERSEN, G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- (1999), *Social foundations of postindustrial economies*. New York: Oxford University Press.
- EUROSTAT (2010). Dostopno na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Employment_statistics (25. 1. 2012).
- GHATE, D., SHAW, C., HAZEL, N. (2000), *Fathers and family centres: Engaging fathers in preventive services*. Joseph Rowntree foundation.
- GIOVANNINI, D. (2009), Italy. V: MOSS, P. (ur.), *International review of leave policies and related research*. Employment Relations Research Series. London: Employment Market Analysis and Research (102: 230–238).
- HOENIGSCHMID, C. (2011), *Wir leben Leben*. Predstavljena brošura. Hamburg: Muetterzentrenbundesverband. Dostopno na: http://www.muetterzentren-bv.de/attachments/Muetterzentren%20Bundesverband%20eV_Broschuere%20deutsch.pdf (12. 1. 2012).
- HOLMAN, R. (1988), *Putting families first – prevention and child care*. Basingstoke, London: Macmillan Education Ltd.
- JAECKEL, M., LAUX, A., BRYANT, G. (ur.) (2002), *Mothers in the center – Mother centers*. Mother Center International Network of Empowerment.
- KOLARIČ, Z., ČRNAK-MEGLIČ, A., VOJNOVIČ, M. (2002), *Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KOLARIČ, Z., KOPAČ, A., RAKAR, T. (2009), The Slovene welfare system: Gradual reform instead of shock treatment. V: Schubert, K., Heglich, S., Bazant, U. (ur.), *The Handbook of European welfare systems*. London, New York: Routledge (444–461).
- KOLARIČ, Z., KOPAČ, A., RAKAR, T. (2011), Welfare states in transition: The development of the welfare system in Slovenia. V: Stambolieva, M., Dehnert, S. (ur.), *Welfare states in transition: 20 years after the Yugoslav welfare model*. Sofia: Friedrich Ebert Foundation (288–309).
- KOPAČ, A., RAKAR, T. (2010), *Redistributivna pravičnost v slovenskem sistemu socialne varnosti: Od zaslužnosti k preverjeni potrebi?*. Družboslovne razprave, 26, 63: 7–28.

- LEWIS, J. (1992), Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 2, 3: 159–173.
- (2002), *Gender and welfare state change*. European Societies, 4, 4: 331–357.
- LINDSKOV, C. (2010), *Family Centre Practice and modernity: A qualitative survey from Sweden*. Kristianstad: University College of Kristianstad (doktorska disertacija).
- Nemški akcijski program večgeneracijskih hiš (2012). Dostopno na: <http://www.mehrgenerationenhaeuser.de> (1. 6. 2012).
- O'BRIEN, M., MOSS, P. (2009), United Kingdom. V: Moss, P. (ur.), *International review of L leave policies and related research*. Employment Relations Research Series. London: Employment Market Analysis and Research (102: 337–347).
- OECD (2012), *Family data base*. Dostopno na: <http://www.oecd.org/els/social/family/database> (25. 1. 2012).
- RAKAR, T. (2007), *Razvoj cerkvenih šol v postsocialističnih družbah*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- RANCI, C., MONTAGNINI, E. (2010), The impact of commodification of social care on the role and identity of the third sector in Italy. V: Evers, A., Zimmer, A. (ur.), *Third sector organizations facing turbulent environments. Sports, culture and social services in five European countries*. Baden-Baden: Nomos.
- RANSON, S., RUTLEDGE, H. (2005), *Including families in the learning community*. Joseph Rowntree foundation (poročilo).
- Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji (1993), Ur. l. RS, št. 40/1993 z dne 17. 7. 1993.
- ROSE-ACKERMAN, S. (1990), Competition between non-profits and for-profits: Entry and growth, *Voluntas*, 1, 1: 13–25.
- STROPNIK, N. (2009), Slovenia. V: Moss, P. (ur.), *International review of leave policies and related research*. Employment Relations Research Series no. 102. London: Employment Market Analysis and Research (293–301).
- UN-HABITAT (2002), Mother centre international network best practices database. Dostopno na: <http://www.unhabitat.org/bestpractices/> (5. 1. 2011).
- VOGEL, J. (1999), The European »welfare mix«: Institutional configuration and distributive outcome in Sweden and the European Union. A longitudinal and comparative perspective. *Social Indicators Research*, 48: 245–297.
- (2003), The family. *Social Indicators Research*, 64: 393–435.
- WARREN, C. (1986), Towards a family centre movement: Reconciling daycare, child protection and community work. *Child Abuse Review*, 1: 10–16.
- WARREN-ADAMSON, C. (2006), Research review: Family centres – a review of the literature. *Child & Family Social Work*, 11: 171–182.
- Zakonodaja regije Emilia-Romagna (2012). Dostopno na: http://demetra.regione.emilia-romagna.it/al/monitor.php?pg=Title_leggi.htm&pg_dir=p&pg_t=text/html&pg_a=y (1. 6. 2012).

Barbara Kobal Tomc, Tamara Narat, Vid Žiberna

DRUŽINSKI CENTRI V SLOVENIJI

ANALIZA DELOVANJA IN PREDLOG KONCEPTA ENOTNEGA MODELA EVALVIRANJA

UVOD

Strateške podlage za vzpostavitev in razvoj družinskih centrov v Republiki Sloveniji (v nadaljevanju RS) izhajajo iz Resolucije o temeljnih oblikovanju družinske politike v RS (1993) ter iz Programa za otroke in mladino 2006–2016 (MDDSZ 2006), ki v poglavju »Družinska politika« v tretjem cilju (izvajanje programov v podporo družini) opredeljuje, da je treba

[...] zagotoviti večjo in lažjo dostopnost do različnih storitev vsem članom družine in omogočiti večjo pluralizacijo storitev z zasebnimi ponudbami.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (v nadaljevanju MDDSZ) že več let sofinancira programe v podporo družini. Med njimi v zadnjih letih posebno pozornost namenja programom družinskih centrov. Leta 2010 je MDDSZ začelo dveletno sofinanciranje takšnih programov (MDDSZ 2010 a). Na razpis za sofinanciranje teh programov so se leta 2010 lahko prijavile organizacije ponudnice programov za izboljševanje kakovosti družinskega življenja, ki so zagotavljale vsaj nekaj od navedenih dejavnosti: vzgoja za družino, izboljšanje komunikacije v družini, osebna rast otrok in mladostnikov, ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa, organizirano občasno varstvo otrok, izvajanje počitniških aktivnosti oziroma strokovna pomoč pri reševanju problemov v družinah.

Da bi pridobili natančnejši vpogled v delovanje družinskih centrov v Sloveniji in v tujini, je MDDSZ leta 2011 na Inštitutu RS za socialno varstvo naročilo nalogo z naslovom »Razvoj

družinskih centrov« (Narat *et al.* 2011). V okviru naloge smo, med drugim, pripravili analizo delovanja programov družinskih centrov v Republiki Sloveniji, in sicer tistih, ki jih je z razpisom iz leta 2010 sofinanciralo MDDSZ. V članku smo se osredotočili na različne vidike delovanja teh programov, posebno pozornost pa smo namenili tudi primerjavi različnih oblik družinskih centrov v Sloveniji in tujini.

Leta 2012 je MDDSZ objavilo nov razpis za dveletno sofinanciranje programov družinskih centrov (MDDSZ 2012) in se precej razlikuje od razpisa iz leta 2010 (MDDSZ 2010 a). Poudarek pri programih, ki se potegujejo za sredstva, je namreč na preventivnem delu. To pomeni, da družinski centri postajajo bolj primerljivi s konceptom družinskih centrov v nekaterih drugih evropskih državah. Zadnji razpis in vsebino oddanih poročil financerju MDDSZ smo uporabili za izhodišče pri pripravi koncepta enotnega modela evalviranja programov družinskih centrov. Koncept razvijemo v drugem delu prispevka.

ZNAČILNOSTI PROGRAMOV SLOVENSkih DRUŽINSKIH CENTROV

Analizo delovanja družinskih centrov v Sloveniji smo pripravili na podlagi parametrov, ki smo jih določili s pomočjo izpolnjenih vlog – končnega poročila za Programe družinskih centrov o izvajanju programov v podporo družini v obdobju 1. 1. 2010 do 31. 12. 2010 (program 2) (MDDSZ 2011) in obrazca za prijavo na Javni razpis MDDSZ za sofinanciranje

programov v podporo družini v letu 2010–2011 (obrazec 2010–2)¹ (MDDSZ 2010 b). Podatki, pridobljeni s pomočjo omenjenih obrazcev, so bili prvotno zbrani v okviru Inštituta RS za socialno varstvo za potrebe raziskovalne naloge »Razvoj družinskih centrov« (Narat *et al.* 2011).

Vzorec raziskave je obsegal 31 programov, ki so prek razpisa MDDSZ prejeli finančna sredstva za obdobje 2010–11, pri tem pa je bilo težišče raziskovanja na dveh ključnih vidikih delovanja družinskih centrov. Po eni strani smo zajeli splošne podatke o družinskih centrih (pravno-organizacijska oblika, prostorski viri, obratovalni čas, finančni in kadrovske viri), po drugi strani pa smo se osredotočili na samo vsebino izvajanja programov (vrste vsebin, dejavnosti, metode dela z uporabniki, ciljne skupine, namen in cilj programov).

Značilnosti organizacij, ki so leta 2010 izvajale programe družinskih centrov

Organizacije družinskih centrov so delovale na področju nevladnega sektorja, zato je bila dobra tretjina organizacij registriranih kot zasebni zavod oziroma kot društvo; pri tem so razpisni pogoji MDDSZ preferirali organizacije, ki so delovale kot »društvo v javnem interesu«. Ta status so imele tri organizacije. Druga najpogostejša oblika organizacije so bili javni zavodi, ena organizacija je bila registrirana kot samostojni podjetnik in ena kot »verska skupnost in podobne verske ustanove«.

Programi družinskih centrov so delovali v skoraj vseh statističnih regijah, z izjemo Koroške in Notranjsko-kraške regije. Po številu družinskih centrov je bila nadpovprečno zastopana Osrednjeslovenska regija, saj je na območju Ljubljane in Kamnika skupaj delovalo 11 družinskih centrov ali več kot tretjina vseh družinskih centrov. Če upoštevamo porazdelitev družinskih centrov po posameznih statističnih regijah glede na število prebivalcev določene regije, ugotovimo, da večja kot je bila statistična regija, več družinskih centrov je

imela. Obstajale so tri izjeme, in sicer Spodnje-posavska in Pomurska regija z nadpovprečno zastopanostjo družinskih centrov glede na število prebivalcev ter Podravska regija, ki je po številu prebivalcev druga največja regija v Sloveniji, vendar na njenem področju delujeta (zgolj) dva družinska centra.

Na podlagi regijske razpršenosti pa še ne moremo sklepati o sami dostopnosti družinskih centrov. Treba je namreč upoštevati lokalno raven. Sama dostopnost lokacije družinskih centrov je izjemo pomembna, če želimo, da bi programi zaživeli v obliki, kakršna je značilna za družinske centre v tujini – torej kot javni skupnostni prostori družinskega povezovanja (Kuhar 2011: 6). Kot je razvidno iz intervjuja, ki smo ga opravili s predstavnico Mestne občine Ljubljana, tam leta 2012 načrtujejo odprtje družinskega centra, ki bo primerljiv z družinskimi centri v tujini, je dostopnost lokacije pomembna »zato, da kjerkoli v mestu že si, si skoraj enako oddaljen od tega prostora« (Narat *et al.* 2011: 103). Osrednjeslovenska, Savinjska in Pomurska regija se umeščajo med regije z največjim številom družinskih centrov, vendar pri tem ne gre za enakomerno razpršenost organizacij po posameznih občinah. Za Osrednjeslovensko regijo je bila npr. značilna visoka koncentracija družinskih centrov v občini Ljubljana (10 od 11 družinskih centrov). Po drugi strani pa je bila za Savinjsko regijo značilna razpršenost družinskih centrov, saj so delovali v štirih različnih občinah (Prebold, Šentjur, Velenje in Žalec).

Glede prostorskih virov smo ugotovili, da so v večini primerov izvajalci programov za prostore, v katerih so izvajali dejavnosti, plačevali najemnino. Pogosto so organizacije sicer plačevale najemnino, vendar le za uporabo nekaterih prostorov, na drugih lokacijah pa so dejavnosti izvajale brezplačno. Programe družinskih centrov so namreč najpogosteje izvajali na različnih lokacijah. Razne dejavnosti so potekale na sedežu organizacije oziroma v najetih prostorih, določeni programi, delavnice in predavanja pa so izvajali tudi na drugih lokacijah (v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, knjižnicah ipd.). Programe, namenjene aktivnemu preživljanju prostega časa, so praviloma izvajali na prostem, v bližnji okolici družinskega centra. Dobra

¹ Oba obrazca, program 2 in obrazec 2010-2, sta dostopna na spletni strani MDDSZ (2010 c).

tretjina izvajalcev družinskih centrov je imela prostore v uporabi brez najemnine – šlo je za prostore v občinski lasti.

Če поблиže pogledamo, v kakšnih prostorih so izvajali večina programov družinskih centrov, ugotovimo, da je šlo v večini primerov bodisi za predavalnice in pisarne bodisi za prostore zunaj sedeža podjetja (največkrat so bile to javne ustanove). Če bi želeli, da bi bili družinski centri v Sloveniji bolj podobni modelom dobrih praks v tujini, bi morali izvajalce programov družinskih centrov spodbuditi k razmišljanju o pomenu samega prostora. Za družinske centre v številnih evropskih državah je namreč značilno, da delujejo kot javne dnevne sobe, kot prostori druženja in komunikacije (Kuhar 2011: 5). V tujini je uveljavljena praksa neformalnega druženja staršev in otrok. To omogoča razvoj čustvenih opor in socialnih vezi med starši. Družinski centri so torej eden od virov, ki lahko zagotavljajo neformalno podporo družinam v zagotavljanju skrbi (Humer *et al.* 2011: 469–470).

Delovanje družinskih centrov v pomenu neformalnih srečevališč je odvisno od prostorov in zato je vzpostavitev neformalnega vidika delovanja družinskih centrov v Sloveniji, zaradi omenjenih značilnosti prostorov, precej otežena. V Sloveniji so programi družinskih centrov vsebovali predvsem aktivnosti, ki so se nanašale na različna svetovanja družinam z otroki, izvajanje delavnic ipd., v manjši meri pa so bili namenjeni druženju (več o tem v podpoglavju o vsebini programov). Zato so dejavnosti potekale v predavalnicah, različnih javnih prostorih ipd. in prostori niso bili zasnovani kot javne dnevne sobe. Tako ostaja pomen vzpostavitve medsebojne pomoči med obiskovalci družinskih centrov prezrt. Značilnosti prostorov, v katerih se izvajajo programi družinskih centrov, bi morale biti tako opredeljene v razpisnih pogojih MDDSZ.

Da bi družinski center lahko omogočal neformalno druženje staršev in razvoj medsebojne pomoči, ki v tem kontekstu nastane, je pomembno, da je odprt ves dan (Kuhar *et al.* 2011: 438). Analiza slovenskih družinskih centrov je pokazala, da jih je dvanajst izvajalo aktivnosti ves dan. Najpogosteje so družinski

centri delovali glede na smiselnost termina, se pravi, da so delavnice, namenjene otrokom in mladostnikom, ki jih izvajajo v okviru vrtcev oziroma šol, potekale v dopoldanskem času, programe, namenjene staršem in odraslim, pa so večinoma izvajali v popoldanskih in večernih urah. Skoraj polovica družinskih centrov je bila uporabnikom na voljo tudi za konec tedna.

Prikazan delavnik družinskih centrov se povsem sklada s pogoji, ki jih v razpisnih pogojih navaja MDDSZ. Že v sami definiciji programov družinskih centrov ni predvideno, da bi bile organizacije s tega področja odprte nepretrgano ves dan, vsak dan v tednu. Celoletni programi morajo biti uporabnikom na voljo najmanj trikrat na teden, v trajanju najmanj 430 ur (MDDSZ 2010 a). Nova definicija družinskih centrov, ki jo je pristojno ministrstvo v drugem Javnem razpisu za sofinanciranje programov v podporo družini v letih 2012–2013 objavilo na začetku leta 2012, sicer prinaša nekatere spremembe na tem področju. Programi morajo biti po novem uporabnikom na voljo pet dni v tednu, v trajanju najmanj 500 ur (MDDSZ 2012). Omenjena sprememba je dobrodošla, vendar ne zadostuje, saj v razpisnih pogojih še vedno ni predvideno, da bi morali biti družinski centri odprti od jutra do večera.

Na podlagi analize finančnih virov programov družinskih centrov ugotavljamo, da so centri skupaj razpolagali s 753.260 evri. Največ prejetih sredstev (več kot tretjino) so izvajalci v povprečju dobili od MDDSZ. Prejeti zneski so se gibali med 5000 in 10.000 evri.

Pomemben vir finančnih sredstev so bili prispevki občin. Te so v povprečju prispevale 7583 evrov – najmanjši znesek je znašal 100 evrov, največji pa 40.000 evrov (od Mestne občine Ljubljane). Večina občin prepozna pomen takšnih organizacij, ki s svojimi programi pripomorejo k zadovoljevanju potreb družin z otroki in posameznikov, saj le tri občine (kljub zaprosilom izvajalcev) niso prispevale nobenih finančnih sredstev.

Pri večini družinskih centrov so bile aktivnosti plačljive. Prispevki uporabnikov so bili namreč razmeroma velik delež vseh prejetih finančnih sredstev – v povprečju so uporabniki programov prispevali 5373 evrov na program.

Le pet programov družinskih centrov je ponujalo svoje storitve brezplačno. Verjetno je poglobitveni razlog za to, da so bile storitve plačljive, negotova finančna situacija programov družinskih centrov. V samoevalvacijskih poročilih (MDDSZ 2011) so izvajalci kot poglobitveno oviro prepoznali predvsem težave z nezadostnimi finančnimi viri, zato sedem izvajalcev ni moglo pokriti vseh potreb, ki so jih izrazili obiskovalci. To pa sproža vprašanje finančne dostopnosti, saj na naj bi bili družinski centri dosegljivi vsem družinam z otroki, še posebej ranljivim skupinam, ker imajo te lahko največ koristi od vzpostavljenih socialnih opor znotraj družinskih centrov.

Pri analizi kadrovske strukture smo ugotovili, da je v družinskih centrih sodelovalo 255 prostovoljcev (več kot polovico vseh kadrovskega virov) in da so skupaj opravili 29.207 ur dela. To je v povprečju znašalo 141 ur opravljenega dela na posameznega prostovoljca. Sodelovali so pri zagotavljanju pomoči glede vodenja in izvajanja programov, poučevanja, tehnični, administrativni in organizacijski podpora ipd.

V omenjenih programih je sodelovalo še 152 drugih plačanih izvajalcev. Najmanjši delež izvajalcev pa so zaposleni – teh je bilo 81. Večina zaposlenih je imela redno zaposlitev, dobra petina oseb pa je bila zaposlenih prek javnih del; druge oblike zaposlovanja so se pojavljale v manjši meri (npr. usposabljanje na delovnem mestu, drugi programi aktivne politike zaposlovanja). Med zaposlenimi je bilo največ posameznikov z dokončano peto stopnjo izobrazbe, sledijo zaposleni s sedmo stopnjo izobrazbe različnih družboslovnih smeri ter zaposleni s sedmo stopnjo izobrazbe nedružboslovne smeri.

Vloga strokovnjakov je v organizacijah, ki v Sloveniji delujejo kot družinski centri, zelo pomembna. V nasprotju s slovensko prakso je v tujini poudarek na neformalnem izobraževalnem in svetovalskem pristopu, ker hočejo obiskovalcem ponuditi center v obliki neformalnega srečevališča. Koncept družinskega centra v drugih evropskih državah temelji na tem, da si družine med seboj pomagajo same. Strokovnjaki so v teh centrih sicer navzoči, vendar je njihova vloga predvsem gostiteljska.

Bistvo tako zasnovanega družinskega centra je v tem, da starši z otroki obiskujejo družinski center predvsem zaradi druženja in ne, ker potrebujejo strokovne nasvete. Kot bomo videli v nadaljevanju, v podpoglavju o vsebini programov, pa se ključna funkcija slovenskih družinskih centrov kaže v zagotavljanju različnih oblik pomoči (terapevtsko-svetovalna pomoč, informiranje o določeni tematiki v obliki predavanj, seminarjev, delavnic ipd.), v premagovanju konfliktov, s katerimi se srečujejo družine oziroma posamezniki v vsakdanjem življenju (npr. nasilje v družini, komunikacija med družinskimi člani). Med strokovnjaki imajo zato pomembno mesto predvsem specialisti zakonske in družinske terapije.

Vsebina programov družinskih centrov v letu 2010

Izvajalci so največ časa namenili vsebinam, ki se nanašajo na osebnostno rast otrok in mladostnikov. Sledili so programi, namenjeni ustvarjalnemu skupnemu preživljanju prostega časa, in programi strokovne pomoči pri reševanju problemov. Druge vsebine so izvajali v manjši meri (izboljšanje komunikacije v družini, počitniške dejavnosti, občasno varstvo otrok, vzgoja za družino).

Omenjene vsebine programov so organizacije izvajale v okviru različnih aktivnosti, pri katerih je šlo predvsem za reševanje problemov, povezanih z družinskim življenjem. Skoraj vsi družinski centri so izvajali delavnice, namenjene izboljšanju kakovosti življenja družin, veliko centrov je organiziralo seminarje in predavanja o relevantnih temah s področja družinskega življenja, pogosto so družinam oz. posameznikom, ki so se znašli v stiski, ponujali tudi strokovno terapevtsko pomoč. Med pomembnejšimi dejavnostmi naj omenimo še izvajanje športnih aktivnosti, informiranje in vodenje diskusij, v katerih se skupina uporabnikov s pomočjo moderatorja poglobljeno spozna z določeno tematiko.

Pri ponudbi preučevanih družinskih centrov je šlo predvsem za vodene dejavnosti. V vsebinah programov ni bilo upoštevano, da družine z otroki potrebujejo tudi zgolj prostor druženja

in sprostitev ter igralnice za starše in otroke (Kuhar 2011: 5). Če želimo, da družinski centri v Sloveniji zaživijo v celoviti obliki in da s svojo ponudbo programov postanejo podobni centrom v tujini, bi bilo treba premisliti o samem konceptu delovanja družinskih centrov.

Pri izvajanju dejavnosti so izvajalci programov družinskih centrov v največji meri uporabljali individualne in skupinske metode dela (od pet do dvajset oseb); skupine so se po navadi srečevale enkrat na teden.

Na splošno so bili programi družinskih centrov namenjeni vsem članom družine in posameznikom, ki so se srečevali z različnimi vrstami družinske problematike. Nekateri družinski centri so med svojimi ciljnimi skupinami uporabnikov prepoznali tudi socialno ranljive posameznike, enostarševske družine, romske in priseljene družine ter družine, v katerih živijo člani s telesnimi in duševnimi motnjami. Pogosto so izvajalci omenjali tudi mlade družine in pare, ki so se pripravljali na starševstvo, ter starejše člane družine z vidika medgeneracijskega sodelovanja. Nekateri družinski centri so svoje dejavnosti v programu namenjali tudi širši zainteresirani javnosti.

Programov družinskih centrov se je leta 2010 po ocenah izvajalcev skupaj udeležilo 26.169 uporabnikov. Slaba tretjina programov je dosegla več kot 1000 uporabnikov. Tako veliko število uporabnikov verjetno lahko pripišemo uporabljenim metodam dela: predavanjem, prostočasnim dejavnostim, počitniškim taborom ipd. V vsakega od programov je bilo na mesec povprečno vključenih približno 132 uporabnikov, od tega je bilo 82 oseb mlajših od 18 let.

Uporabniki so bili v programe družinskih centrov v povprečju aktivno vključeni približno deset ur na mesec (tako mladoletni kot polnoletni).

Izvajalci programov ocenjujejo, da jim je v večji meri uspelo vključiti načrtovano ciljno populacijo, največ težav so imeli predvsem z vključevanjem odraslih (starih staršev, staršev otrok in bodočih staršev) in mladostnikov oz. srednješolcev.

Skoraj vsi izvajalci programov družinskih centrov so kot prednostno nalogo prepoznali izboljšanje kakovosti družinskega življenja.

Drugi najpogostejši cilj je bilo izboljšanje komunikacije v družini oziroma omogočanje aktivnega preživljanja prostega časa in zagotavljanje strokovne pomoči z namenom izboljšati učne, psihične, vzgojne, duševne in psihosocialne težave.

Ker pa programi družinskih centrov niso vključeni v sistem evalviranja, ne moremo ovrednotiti, ali so bili navedeni cilji tudi zares doseženi. Le s sistemskim spremljanjem bi lahko podali oceno o učinkih programov oziroma prispevku družinskih centrov h kakovostnejšemu življenju družin z otroki.

ENOTNI MODEL EVALVIRANJA PROGRAMOV

Leta 2003 smo na pobudo MDDSZ na Inštituta RS za socialno varstvo skupaj s sodelavci s Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani začeli oblikovati enoten model evalviranja socialnovarstvenih programov in leta 2006 smo izdelali prvi okvir enotnega modela (Rode *et al.* 2006 a). Čeprav gre za model evalviranja socialnovarstvenih programov, so nekatere tipske značilnosti programov dovolj podobne, da bi lahko model uporabili oziroma ga prilagodili tudi za nekatere vrste programov v podporo družini.

Model, ki smo ga razvili za potrebe evalviranja socialnovarstvenih programov, temelji na Yatesovem (Yates 1999) modelu evalviranja CPPOA (*cost – procedure – process – outcome analysis*), ki se osredotoča na vire programa, postopke, procese in izide programa ter ovrednoti povezave med njimi. Po načelih tega modela je pri evalvaciji treba pozornost usmeriti na zbiranje in analizo podatkov o stroških izvajalcev in uporabnikov, ugotavljanje stroškovne učinkovitosti uporabljenih postopkov, na podlagi vsega zapisanega pa ugotoviti, kako izboljšati program.

Enotni način zbiranja podatkov kot prvi pogoj evalviranja

Pred začetkom razvoja in uporabe modela je najprej treba vzpostaviti enotno zbiranje podatkov o virih (materialnih, kadrovskih, prostorskih – to je načelno zagotovljeno že z

enotnim formatom letnih poročil, ki jih programi oddajajo svojemu financerju), o postopkih (za ta namen smo za potrebe modela evalvacije socialnovarstvenih programov razvili posebno bazo za zapisovanje in spremljanje dela – gl. Žiberna 2012) in o izidih programa, ki bi jih (lahko) merili s pomočjo različnih, za ta namen oblikovanih merskih instrumentov (vprašalniki).

Preden se posvetimo predlogu potencialnega modela evalviranja družinskih centrov, pogledimo predpostavke, ki jih moramo razjasniti.

Najprej poskusimo ugotoviti, kakšna je tipologija programov, ki bi jih radi evalvirali. Tipologija nam omogoča, da opišemo različne oblike dela v programih, s tem pa posredno tudi ugotovimo, kakšne učinke lahko od njih pričakujemo. Pri tem sta pomembni dve dimenziji: trajanje programa (trenutni oz. prehodni programi nasproti vzdrževalnim oz. trajnim) in kontinuum med preprečevanjem (preventivni programi) in popraviljanjem (terapevtski oz. kurativni programi). Rode, Rihter in Kobal Tomc (2006 a) predlagajo, da programe najprej razvrstimo glede na trajanje vključenosti uporabnikov v program (prehodni programi nasproti vzdrževalnim). Od tega je odvisno, kako ti programi vplivajo na življenje uporabnikov (torej ali res lahko npr. izboljšajo kakovost življenja uporabnikov) in ali lahko to sploh merimo (če so uporabniki v program vključeni dlje časa, lahko razvijemo merske instrumente, s katerimi bomo zaznali te spremembe) ter seveda ali so programi usmerjeni preventivno (npr. informativna dejavnost) ali kurativno (terapevtsko delo s predstavniki ranljivih skupin). Od zapsanega je odvisno, kakšne merske instrumente moramo razviti, da lahko merimo izide programov. Predhodno predstavljena analiza kaže, da imajo programi, ki so financirani kot družinski centri, zelo različne značilnosti, in bi jih lahko razdelili v več podskupin s sorodnimi značilnostmi. V grobem pa velja, da gre za programe z značilnostmi prehodnih, preventivnih programov.

Druga predpostavka je, da ugotovimo, katera merila bi programi družinskih centrov morali zadovoljevati za izpolnitev svojega poslanstva. Pri vzpostavljanju enotnega modela

evalviranja socialnovarstvenih programov (*ibid.*) smo na Inštitutu RS za socialno varstvo upoštevali tri skupine meril. Prva smo imenovali splošna, ker jih lahko uporabimo pri vseh programih in so zapisana v nacionalnih in nadnacionalnih strateških dokumentih; druga merila so posebna, ker jih opredeljujejo v skladu s spoznanji stroke glede problemov, s katerimi se spopadajo določene vrste programov; tretja pa smo imenovali specifična in so lastna vsakemu programu posebej. Pomembno je, da nabor specifičnih meril določajo skupaj vsi zgoraj omenjeni deležniki.

Evalvacije bi se lotili po načelih dialoga, se pravi, da bi evalvirali vsaj dva programa hkrati, evalvirala pa bi vsaj dva evalvatorja, ki bi med seboj primerjala in usklajevala ocene. Pri tem bi vzpostavili tudi dialog med samimi izvajalci. Smiselno je, da se hkrati evalvira več sorodnih programov, saj to omogoča razvrščanje in medsebojno primerjanje programov po posameznih merilih in postavkah.

Postopki in merila v enotnem modelu evalvacije morajo biti čim bolj standardizirani, saj s tem dosežemo uporabnost, izvedljivost, primernost, natančnost, primerljivost in seveda ponovljivost. Da bi evalvacije čim bolj zadovoljile ta merila, mora sistem evalvacije zagotoviti stalno spremljanje in evalvacijo programov. To omogoči pregled nad kakovostjo programov, odločanje o potrebnem obsegu posameznih vrst programov, hkrati pa je to priložnost za same izvajalce, da ugotovijo, kakšna je kakovost njihovih programov in kako jo lahko izboljšajo (Rode *et al.* 2006 b).

V nadaljevanju bomo na podlagi analize delovanja slovenskih družinskih centrov za leto 2010 in delno na podlagi razpisnih pogojev in pričakovanj financerja MDDSZ poskusili oblikovati model evalviranja za programe družinskih centrov.

Prilagoditev evalvacijskega modela za potrebe programov družinskih centrov

V Javnem razpisu za sofinanciranje programov v podporo družini v letih 2012–2013 je družinski center definiran kot podporna institucija

za vse družinske člane, ki deluje preventivno in izvaja vzgojno-izobraževalne delavnice, predavanja, pogovore in tematske diskusije, delo v manjših skupinah, študije primerov, igro vlog, predstavitev ustreznih filmov, literature, spletnih strani in drugo. Je središče druženja različnih generacij, prostor za kakovostno nadgradnjo v krepitvi socialnih vlog posameznika, izmenjavo dobrih praks in pozitivnih izkušenj. V program so vključene vsebine, ki morajo biti enakomerno zastopane: vzgoja za družino (priprava na prihod novega družinskega člana in vzgoja za pozitivno starševstvo), izboljšanje komunikacije v družini, programi za osebno rast otrok in mladostnikov, programi za ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa in medgeneracijsko druženje, organizirano občasno varstvo otrok, izvajanje počitniških aktivnosti za otroke, priprava na skupno življenje (MDDSZ 2012: 1–2).

Gre za večjo spremembo v definiranju (družbene) vloge slovenskih družinskih centrov v primerjavi z definicijo družinskih centrov v razpisu za leti 2010–2011. Sprememba pa gre v smeri večjega deleža preventivnega dela in v smeri večje sorodnosti z obliko družinskih centrov v nekaterih drugih evropskih državah. Poudarek je torej na vlogi družinskega centra kot prostora za spontano in neformalno druženje odraslih in otrok. V razpisu iz leta 2010 je zgolj nakazana ideja, da naj bi šlo v primeru družinskega centra med drugim tudi za programe za ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa, to pa razpis za leti 2012–2013 še okrepi z besedami, da naj bi bili družinski centri središče druženja različnih generacij, prostor za kakovostno nadgradnjo v krepitvi socialnih vlog posameznika, izmenjavo dobrih praks in pozitivnih izkušenj, v program pa naj bi bili vključeni med drugimi vsebinami tudi ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa in medgeneracijsko druženje (MDDSZ 2012: 1–2).

Leta 2010 z izjemo enega programa slovenski družinski centri še niso omogočali spontan oblik druženja v smislu izmenjave izkušenj, a to iz vidika takrat veljavnega razpisa MDDSZ niti ni bilo pričakovano, programi pa tudi večinoma niso imeli ustreznih prostorskih kapacitet

za tako obliko dejavnosti. Upošteva prevladujoče cilje v letu 2010 delujočih slovenskih družinskih centrov smo oblikovali skupino meril, torej izidov, ki naj bi jih programi dosegali pri svojem delu. Upoštevali smo, da gre za mešanico preventivne in kurativne oblike programa, ki se giblje v smeri več preventive. Prav tako smo upoštevali, da gre za mešanico trenutnega in trajnega delovanja programa, ki se giblje v smeri trajnega delovanja programa, če se bodo programi res razvijali v smeri neformalnih stičišč (potencialnih) staršev, njihovih otrok in njihovih bližnjih sorodnikov. To bi omogočalo izmenjavo izkušenj in pripomoglo k razvoju v Sloveniji redke oblike prave medgeneracijske solidarnosti. Dodatno bi lahko dejavnosti, kot so kuhinja, bar in posredovalnica rabljenih predmetov, okrepile integracijo oseb z različnimi socialno-kulturnimi ozadji.

Pri oblikovanju meril izhajamo iz tistih, ki so jih Rode *et al.* (2006 b) oblikovali za sorodne skupine programov. Glede na model, ki ga je razvil evalvacijski tim Inštituta RS za socialno varstvo in Fakultete za socialno delo, za primarno primerjavo vedno vzamemo programe, ki imajo stične točke v načinu dela, in šele na drugem mestu populacijo, ki jo vključujejo. Zato smo na prvem mestu za osnovo vzeli merila programov dnevnihi centrov (na področju duševnega zdravja), na drugem mestu specializiranih terapevtskih programov psihosocialne pomoči otrokom, odraslim ali družinam, namenjenih razreševanju medsebojnih osebnostnih problemov, in na tretjem mestu svetovalnic s področja preprečevanja nasilja. Nekaj meril pa smo dodali na novo, na podlagi deklariranih ciljev programov.

Predlagamo naslednjo skupino meril, ki naj bi jih v večji meri uresničevali programi družinskih centrov:

- zadovoljstvo,
- izboljšanje odnosa uporabnik – bližnji,
- rešitev konfliktov,
- ureditev odnosov z ožjo in širšo družino,
- jasne vloge v družini, razmejitev, krepitev starševske vloge,
- razbremenitev staršev, svojcev,
- vključitev v socialno okolje, vzpostavljanje/širjenje socialne mreže,

- kakovostno preživljanje časa v programu,
- izboljšanje samopodobe, samozavesti,
- varnost uporabnika (otrok) v programu (tudi med prevozi v institucije),
- boljša informiranost in več znanja za ravnanje, informiranost o pravicah,
- krepitev moči uporabnika za skrb zase,
- pridobitev novih funkcionalnih znanj oz. ohranjanje že pridobljenih,
- prepoznavnost programa v lokalnem okolju,
- zmanjševanje strpnosti do nasilja v družbi.

Z novo definicijo družinskih centrov bi merilo »vključitev v socialno okolje, vzpostavljanje/širjenje socialne mreže« dobilo večji pomen.

Za programe, ki so namenjeni (tudi) priseljencem in Romom, jemljemo za osnovo merila, ki so bila oblikovana znotraj programov, ki zagotavljajo svetovanje, zagovorništvo in psihosocialno pomoč za brezdomce, prosilce za azil, begunce in druge migrante v Republiki Sloveniji. Za to skupino programov predlagamo poleg prej navedenih še dodatna (posebna) merila:

- dokončanje izobraževalnega procesa,
- izboljšanje znanja slovenskega jezika,
- urejena osebna in zdravstvena dokumentacija.

Zadnje merilo lahko razdelimo še na več posamičnih meril.

Tudi za programe družinskih centrov, ki delujejo na področju duševnega zdravlja in invalidske problematike, bi lahko določili posebna merila.

Dejavnosti oziroma storitve, ki jih izvajalci v programih izvajajo, glede na uporabljeni model imenujemo postopki. V grobem jih v sistemu evalviranja, ki smo ga razvili na področju socialnovarstvenih programov, ločimo na postopke, ki neposredno vključujejo uporabnika, in na tiste, ki uporabnikov ne vključujejo. Sklope različnih tipov postopkov smo zamejili s sklopi trimestrnih šifer. Prva šifra v številki pove, v katero kategorijo sodi posamezni postopek. Prvi sklop imenujemo skupni postopki (šifre v bazi 1–99). Gre za postopke, enotne po skupinah programov (npr. duševno zdravlje – stanovanjske skupine). Znan uporabnik je neposredno navzoč (fizično ali po telefonu), postopki so v posamezni skupini

programov fiksni. Vse preostale kategorije postopkov generirajo izvajalci programov sami, v skladu z dogovorjenim načinom šifriranja. Naslednja skupina postopkov so t. i. specifični postopki (šifre v bazi 100–199). Gre za enako kategorijo postopkov kot pri kategoriji 1–99, tudi tukaj gre za postopke, pri katerih je uporabnik navzoč, vendar teh postopkov še ni na seznamu skupnih postopkov, so pa značilni za posamezni – specifični program. Poleg tega ločimo strokovno delo (šifre v bazi 200–299). Pri teh postopkih ne gre za strokovno delo z uporabniki, temveč za dela, kot so izobraževanje, pisanje strokovnih člankov in delo v strokovnih telesih. Potem ločimo organizacijsko delo (šifre v bazi 300–399). Pri teh postopkih gre predvsem za organizacijo dela, sestanke, iskanje financiranj, sodelovanje z ustanovami, kot so vrtci, centri za socialno delo, pri izvajanju teh pa uporabniki niso navzoči. Ločimo tudi druga dela (šifre v bazi 400–499). Tukaj gre predvsem za dela, kot so čiščenje, nakupovanje v dobro programa, prevozi med delovnim časom (ne prevozi na delo). Uporabniki niso navzoči. Poleg tega ločimo delo posredno za uporabnika (šifre v bazi 500–599). Uporabniki niso navzoči, gre pa za dela za konkretnega uporabnika. Na koncu ločimo še dela z anonimnimi uporabniki (šifre v bazi 600–699).

Na podlagi enake geneze kot pri merilih predlagamo sklop skupnih postopkov, ki vključujejo delo z uporabniki (Žiberna 2012: 24–28). Te bi izvajalci uporabljali pri zapisovanju svojega dela v bazo podatkov, ki obstaja v programskem paketu Open Office. Gre za bazo opravljenega učinkovitega dela (dnevnik dela), ki ga opravijo izvajalci v programu. Predlog obsega širši izbor postopkov:

- vključitev uporabnika,
- informiranje uporabnikov in neterapevtsko svetovanje v živo,
- neterapevtsko svetovanje po telefonu ali po e-pošti,
- skupinski razbremenilni pogovori,
- pogovori in tematske diskusije,
- organizirano varstvo otrok,
- predavanje,
- prevozi otrok v šolo, vrtec,

- učenje komunikacijskih spretnosti,
- družinska terapija,
- pomoč pri reševanju konfliktov v družini,
- vzgoja za družino,
- priprava na skupno življenje,
- izvajanje počitniških dejavnosti za otroke,
- vzgojno-izobraževalne delavnice, interesne dejavnosti, prostočasne/športne in skupinske aktivnosti (funkcionalna okupacija),
- skupine za samopomoč,
- neformalno, medgeneracijsko druženje,
- terapevtsko delo s posameznikom, parom, družino ali v okviru terapevtske skupine,
- sodelovanje v multidisciplinarnem timu (z uporabnikom),
- sodelovanje s skupnostjo in z drugimi institucijami (z uporabnikom),
- promocija programa (z uporabnikom).

Za programe, ki so namenjeni (tudi) priseljencem in Romom, pa predlagamo poleg zgoraj navedenih še dodatne (posebne) postopke:

- učna pomoč,
- učenje slovenskega jezika,
- urejanje osebne in zdravstvene dokumentacije.

Pri tem bi bil poseben izziv evalvacijskemu timu zapisovanje neformalnega druženja.

Pri preverjanju zadovoljevanja meril z delovanjem programa bi uporabili vprašalnike in spise: dokumentacijo o programu, ki bi vsebovala osnovne podatke o delovanju programa, tudi podatke o vpetosti programa v lokalno okolje in promocijsko dejavnostjo programa, dokumentacijo za uporabnike, ki bi bila spis podatkov o posameznem uporabniku in bi se po potrebi dopolnjevala, par vprašalnikov za uporabnike, in sicer vprašalnik ob vstopu in vprašalnik ob evalvaciji oziroma izstopu, saj gre za par skoraj identičnih vprašalnikov, ki pokažeta morebitne spremembe v uporabnikovem življenju. Smiselna bi bila tudi uporaba zelo kratkih vprašalnikov za kratkotrajne uporabnike, ki pridejo v družinski center npr. zgolj po kakšen nasvet ali na kakšno predavanje – vprašalnik za oceno programa. Od določene starosti bi bilo verjetno smiselno izvajati tudi vprašalnik za otroke.

Na podlagi zapisovanja opravljenega dela (postopkov) v bazo bi lahko primerjali razlike

med poudarki na različnih oblikah dela in različnimi učinki programov, izmerjenimi z vprašalniki.

Vsi zbrani osebni podatki v zvezi z uporabniki v bazi postopkov in vprašalnikov bi morali biti vodeni v skladu s slovenskimi zakoni o varovanju osebnih podatkov.

Predloge meril, ki naj bi jih programi zadovoljili pri svojem delu, ter zapis opravljenih postopkov in način merjenja zadovoljevanja meril bi bilo pred začetkom izvajanja sistema evalviranja v praksi nujno treba uskladiti in morda popraviti skupaj z morebitnimi naročniki evalvacij (financerji programov) in izvajalci programov. Na podlagi preteklih izkušenj naj poudarimo, da gre pri skupinskem usklajevanju s pomočjo fokusnih skupin in dodatnem individualnemu usklajevanju prek elektronskih medijev in osebnih stikov za zelo zahtevno in dolgotrajno delo. Ocenjujemo pa, da nam veliko izkušenj s področja sodelovanja s socialnovarstvenimi programi in evalviranja teh lahko precej olajša delo in nam tudi skrajša pot do izdelave ustreznega sistema za začetek evalviranja programov s področja družinskih centrov. O končnem sistemu evalviranja določene skupine programov pa nikoli ni smiselno govoriti. Gre za model, ki je »živ«, ni statičen in ga zato stalno dopolnjujemo in izboljšujemo na podlagi praktičnih izkušenj, v tesnem sodelovanju z vsemi vključenimi deležniki, torej izvajalci programov, uporabniki, financerji oz. naročniki evalvacije in kolegi evalvatorji oz. raziskovalci iz evalvacijskega tima.

SKLEP

Obstoječe stanje delovanja družinskih centrov je izraz systemske ureditve tega področja. Definicija družinskega centra, kot jo v Javnem razpisu za sofinanciranje programov v podporo v družini v letu 2010–2011 opredeljuje MDDSZ (2010 a), ne obravnava delovanja družinskega centra v celovitejšem smislu, tako kot je to značilno za družinske centre v tujini. Zato v Sloveniji takih družinskih centrov še ne poznamo.

Opravljen analiza delovanja družinskih centrov, predstavljena v članku, je pokazala, da je

poglavitna naloga družinskih centrov povezana z zagotavljanjem različnih oblik pomoči (npr. terapevtsko-svetovalna pomoč, informiranje o določeni tematiki v obliki predavanj, seminarjev, delavnic). Kot pomembna se je pokazala tudi pomoč pri premagovanju konfliktov, s katerimi se srečujejo družine oz. posamezniki v vsakdanjem življenju (npr. nasilje v družini, razveza partnerjev, neprimerna komunikacija med družinskimi člani). Med pomembnejšimi dejavnostmi, ki jih izvajajo družinski centri, naj omenimo še prostočasne aktivnosti, opazni so programi, namenjeni posebnim ciljnim skupinam, npr. Romom, slepim in slabovidnim, druge funkcije, npr. varstvo otrok, pa so zastopane manj. Omenjene dejavnosti se najpogosteje izvajajo v prostorih zunaj sedeža podjetja, največkrat so to javne ustanove (npr. knjižnice, muzeji, šolske predavalnice), v katerih pa je vzpostavitev neformalnega ozračja delovanja družinskih centrov precej otežena.

K neformalnemu ozračju in druženju v družinskih centrih, po vzoru centrov iz tujine, veliko pripomore prostor, ki je zasnovan kot dnevna soba (morda) s pripadajočo čajno kuhinjo oz. kavarnico. Zato bi morale biti značilnosti prostorov, v katerih se izvajajo programi družinskih centrov, opredeljene v razpisnih pogojih MDDSZ. Z vidika omogočanja neformalnega druženja staršev in otrok ter razvoja medsebojne pomoči, ki v tem kontekstu nastane, je pomemben tudi sam delovni čas. Glede na pridobljene podatke delovnik družinskih centrov najpogosteje poteka v dveh izmenah, in sicer dopoldne so uporabnikom na voljo programi za otroke, popoldne pa potekajo dejavnosti za odrasle. Od vseh programov, zajetih v analizo, dobra tretjina družinskih centrov ponuja storitve družinam z otroki od jutra do večera. V razpisnih pogojih bi MDDSZ tako moralo upoštevati tudi omenjeni časovni vidik.

Ugotovitve analize kažejo na pomembno vlogo MDDSZ na področju delovanja družinskih centrov v smislu zagotavljanja finančnih sredstev prek javnih razpisov. Poleg tega ne gre zanemariti tudi občinskega vidika na tem področju. Občine so namreč pripravljene precej pomagati organizacijam pri izvajanju njihov programov (več v Narat, Kuhar, Kovač v tej

tematski številki). Nekoliko manj kot polovica občin je družinskim centrom leta 2010 omogočilo brezplačno uporabo občinskih prostorov, poleg tega pa so za delovanje centrov namenile tudi dobrih 70 % zaprosenih finančnih sredstev. To je pomemben vir prihodkov omenjenih organizacij, takoj za prispevki MDDSZ.

Nova definicija družinskega centra, ki jo je MDDSZ na začetku leta 2012 objavilo v drugem razpisu za sofinanciranje programov družinskih centrov, sicer prinaša nekaj sprememb na tem področju. Opaznejša sprememba je zagotovo ta, da je družinski center po novem razumljen kot podporna institucija za vse družinske člane, ki deluje preventivno. S poudarjanjem preventivne funkcije centrov je MDDSZ nakazalo, da imajo programi družinski centri samo preventivno in ne kurativne vloge. V skladu s tem so iz razpisanih vsebin, ki naj bi jih organizacije družinskih centrov izvajale, tudi umaknili vsebino »strokovna pomoč pri reševanju problemov v družinah«. Nespremenjeni pa še vedno ostajata vsebini »izboljšanje komunikacije v družini« ter »programi za osebno rast otrok in mladostnikov«, ki mestoma omogočata dvojno interpretacijo, in sicer ju izvajalci programov družinskih centrov po eni strani lahko razumejo kot preventivni vsebini, po drugi strani pa kot kurativni vsebini. Omenjeni vsebini namreč lahko vsebujeta dejavnosti, ki so povezane z reševanjem konfliktov in zagotavljanjem pomoči otrokom z vedenjskimi težavami. Zato bi bilo v okviru definicije družinskega centra smiselno nazorneje opredeliti vsebine, ki naj bi jih družinski centri izvajali, saj je to povezano s samim konceptom delovanja družinskih centrov.

Nov razpis poudarja pomen družinskih centrov pri zagotavljanju prostora za druženje odraslih in otrok. V razpisu je namreč zapisano, da naj bi bili družinski centri središče druženja različnih generacij, prostor za kakovostno nadgradnjo v krepitvi socialnih vlog posameznika, izmenjavo dobrih praks in pozitivnih izkušenj, v program pa naj bi bili vključeni med drugimi vsebinami tudi ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa in medgeneracijsko druženje (MDDSZ 2012: 1–2). Vendar novi razpisni pogoji še vedno favorizirajo strukturirane

dejavnosti in ponudbe, saj nestrukturiranim dejavnostim ne pripisujejo velikega pomena. Poleg tega so razpisni pogoji oblikovani tako, da morajo biti v program vključene vse vsebine, ki so navedene v razpisu. V preteklem razpisu izvajalcem programov ni bilo treba izbrati vseh vsebin, ampak so se lahko odločili za pet od sedmih navedenih vsebin. Menimo, da je to slabost novega razpisa, saj omejuje fleksibilnost delovanja in s tem povezano prilagoditev družinskih centrov potrebam posameznega lokalnega okolja. Smiselno bi bilo, da družinskim centrom ne bi bilo treba izpolnjevati pogojev glede izvajanja dejavnosti, ki se nanašajo npr. na občasno varstvo otrok, če v lokalni skupnosti, v kateri deluje, ni potrebe po tem.

Da bi družinski centri v Sloveniji zaživel v celoviti obliki, pa bi bilo treba urediti tudi sistemsko in enotno spremljanje ter evalviranje programov družinskih centrov. Zato predlagamo uveljavitev prilagojenega evalvacijskega modela za potrebe spremljanja dela slovenskih družinskih centrov. Elemente evalvacijskega modela (merske instrumente z definiranimi merili in postopki) bi bilo treba uskladiti skupaj z vsemi deležniki evalvacije (izvajalci, uporabniki, financerji in evalvatorji programov družinskih centrov). Le tako bomo lahko dobili vpogled v učinke programov in njihov prispevek h kakovostnejšemu življenju družin z otroki.

VIRI

- HUMER, Ž., ŠVAB, A., ŽAKELJ, T. (2011), Družinski centri kot odgovor na spremenjene značilnosti in zahteve družinskega življenja. *Teorija in praksa*, 48, 2: 454–478.
- KUHAR, M. (2011), *Pregled in primerjalna analiza primerov dobrih praks družinskih centrov iz tujine z analizo možnosti implementacije v Sloveniji – v okviru raziskovalnega projekta Razvoj družinskih centrov*. Interno gradivo (raziskovalno poročilo).
- MDDSZ (2006), Program za otroke in mladino 2006–2016. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/pom2006_2016_splet_241006.pdf (31. 1. 2012).
- (2010 a), Javni razpis za sofinanciranje programov v podporo družinam v letu 2010–2011. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi/?tx_t3javnirazpis_pi1%5Bshow_single%5D=888 (14. 1. 2012).
- (2010 b), *Razpisna dokumentacija – izpolnjene prijave 31-ih programov družinskih centrov, ki so na Javnem razpisu za sofinanciranje programov v podporo družini v letu 2010–2011 pridobili finančna sredstva MDDSZ; obrazec 2010 – 2*. Interno gradivo.
- (2010 c), Razpisna dokumentacija – obrazec 2 in zaključno poročilo za Program 2. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javnirazpis_pi1%5Bshow_single%5D=888 (25. 1. 2012).
- (2011), *Izpolnjena zaključna poročila za Program 2 – Programi družinskih centrov o izvajanju programa v podporo družini v obdobju od 1. 1. 2010 do 31. 12. 2010*. Interno gradivo.
- (2012), Javni razpis za sofinanciranje programov v podporo družini v letih 2012–2013. Dostopno na: [http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javnirazpis_pi1\[show_single\]=952](http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javnirazpis_pi1[show_single]=952) (10. 2. 2012).
- NARAT, T., KUCHAR, M., KOVAČ N., NAGODE M., KOBAL TOMC, B. (2011), *Razvoj družinskih centrov*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo (končno poročilo).
- Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji (1993), *Ur. l. RS*, št. 40/1993.
- RODE, N., RIHTER L., KOBAL TOMC B. (2006 a), *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Inštitut RS za socialno varstvo.
- (2006 b), Uvajanje sistema evalvacije v socialnem varstvu: predlog postopka. *Socialno delo*, 45, 1–2: 1–7. Dostopno na: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp#05 (14. 2. 2012).
- YATES, B. T. (1999), *Measuring and improving costs, cost-effectiveness, and cost-benefit for substance abuse treatment programs: A manual*. National Institute on Drug Abuse. Maryland: National Institutes of Health: US Department of health and human services.
- ŽIBERNA V. (2012), *Podpora pri procesu evalvacije izvajanja javnih socialnih programov: Navodila za vnos podatkov v bazo in dogovorjeno šifriranje postopkov*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

Ružica Boškić, Tatjana Rakar, Metka Kuhar, Mateja Nagode

POTREBE SODOBNIH DRUŽIN IN DRŽAVNI VIDIK DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI

UVOD

V zadnjih desetletjih smo priče intenzivni pluralizaciji in individualizaciji življenjskih potekov, skrbnemu načrtovanju starševstva, t. i. odgovornemu starševstvu in protektivnemu otroštvu kot drugi plati medalje, diverzifikaciji življenjskih stilov pa tudi intenziviranju pritiskov na trgu dela (Ule, Kuhar 2003). Ti dejavniki vplivajo na spreminjanje načina vsakdanjega življenja družin, zlasti družin z mlajšimi otroki. Recimo, zahteve sodobnega časa prinašajo vse večje vdore delovnega časa in delovnih obveznosti v čas, ki so ga družine v preteklosti preživljale skupaj (Kanjuo Mrčela, Černigoj Sadar 2007). Predvsem ženske so vse bolj v dilemi, kako kombinirati delo in družino, kajti v Sloveniji kljub prevladovanju dvokariernih parov ženske opravljajo nesorazmerno velik delež gospodinjstkih opravil in imajo (še vedno) več odgovornosti pri skrbi za otroka (Ule, Kuhar 2003, Renner *et al.* 2008, Humer, Kuhar 2010). Starši so tudi vse bolj negotovi glede tega, kaj je ustrezna vzgoja; pravila za vzgojo otrok (in tudi partnerstvo) si (s pogosto zahtevnimi procesi dogovarjanja) določa vsak par zase (Lasch 1979, Beck, Beck-Gernsheim 2006, Ule, Kuhar 2003).

V takem kontekstu sodobnega družinskega življenja oz. starševanja je zelo pomembno, da imajo starši na voljo kakovostno podporno socialno omrežje, še posebej na začetku starševske »kariere«. Zaradi individualizacije in vse večjih zahtev delovnega okolja ter hkrati starševanja se povečujejo potrebe družin po različnih storitvah, pa tudi po različnih oblikah povezovanja. Družina po navadi najprej

dobi podporo od ožjega sorodstva in tesnih prijateljev, potem se te povezave navzven širijo tudi na druge zveze – k širšemu sorodstvu, sosedstvu, svetovalnim službam v vrtcih in šolah ter raznim centrom, v katere pridejo starši po pomoč in svetovanje (Huwiler 1998). Tehnološki napredek je prinesel tudi nekatere nove vire opor za starše, na primer virtualna socialna omrežja, tj. omrežja, ki se vzpostavljajo s pomočjo komunikacijskih tehnologij (zlasti interneta) (Cipot Mal 2004). Starši, družine potrebujejo različne oblike podpor: »informativsko« (informacije o negi, zdravju otrok, izkušnje drugih staršev), »instrumentalno« (varstvo otrok, denarna pomoč), »čustveno«, »socialno« (druženje z drugimi starši; ta potreba je posebej izrazita pri starših, ki ostanejo po rojstvu otroka doma z njim).

Slovenske raziskave kažejo (npr. Ferligoj *et al.* 2002, Ule *et al.* 2003, Dremelj 2007, Rakar *et al.* 2010, Kuhar, Razpotnik 2010), da se družine in družinski člani po oporo še vedno v največji meri obračajo na ožje družinske člane in sorodnike. Krepitev zasebnih omrežij in splošna privatizacija življenja (t. i. obrat v zasebnost) (Ule *et al.* 2003) sta dobro dokumentirani strategiji vsakdanjega preživljanja v postsocialističnih državah (npr. Kovacheva 2006, Tomanović 2008). Tudi širše gledano, nekateri teoretiki in raziskovalci poznomodernih družb opozarjajo na povečevanje individualizma, atomizacije, majhno socialno kohezivnost (npr. Putnam 2000). Vendar je po drugi strani vsaj za del »evropskega razvitega Zahoda« značilno (postmoderno) interesno in civilnodružbeno povezovanje (Inglehart 1997),

kot kažejo tudi številne dobre prakse, recimo družinski centri (gl. članek od Rakar, Boškic, Kuhar v tej tematski številki).

Na potrebe družin se odziva tudi država, in sicer z vrsto ukrepov za lažje zadovoljevanje vsakodnevnih potreb zahtevnega družinskega življenja in za izboljšanje kakovosti življenja družin in njenih članov. V Sloveniji politike s področja družine, otroškega varstva ter usklajevanja delovnega in zasebnega življenja omogočajo določeno prilagodljivost oziroma ponujajo možnosti za samostojno odločanje o načinu življenja posameznih družin. V tem kontekstu se izvajajo tudi številni dopolnilni programi za izboljšanje kakovosti življenja družin. Storitve za pomoč družinam so pomemben del slovenske družinske politike in so zapisane v Resoluciji o temeljnih oblikovanju družinske politike (1993) v delu o »dopolnilnih programih za izboljšanje kvalitete življenja družin«.

Država vpliva na ponudbo storitev za družine s svojo (javno) mrežo izvajalcev storitev in s podporo zasebnim (nejavnim) izvajalcem, ki storitve razvijajo in ponujajo v različnih programih. Konkretno: Direktorat za družino na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve prek javnih razpisov finančno podpre različne programe za pomoč družini. Različne programe in storitve za družine tako že več let izvajajo različne nevladne organizacije in tudi komercialni ponudniki. Ti v stikih s svojimi uporabniki – starši, družinami – identificirajo njihove potrebe in pripravijo ustrezne storitve, te pa potem zlasti nevladne organizacije prijavljajo na javne razpise za sofinanciranje.

Tako kot v drugih evropskih državah tudi v Sloveniji postaja vse bolj jasno, da je za sodobne družine najlažje, če lahko čim več potreb zadovoljijo na enem mestu. Zato v zadnjih letih nevladne organizacije in komercialni ponudniki vse bolj opozarjajo na potrebo po vzpostavitvi mreže družinskih centrov, ki bi po lokalnih skupnostih na enem mestu združevali različne storitve in podporne programe za družine. Na te pobude se je odzvala tudi država v letu 2012 že z drugim razpisom Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve za sofinanciranje družinskih centrov (gl. uvodnik v tej

tematski številki), ki naj bi zagotavljali najbolj raznovrstno podporo družinskemu življenju.

Država s tem aktivno vpliva na to, kaj v Sloveniji razumemo z izrazom družinski center. Namreč, da bi bila lahko neka ustanova v Sloveniji opredeljena in sofinancirana kot družinski center, mora zadostiti merilom, ki jih opredeljuje država. Ti so opredeljeni v vsakokratni razpisni dokumentaciji. Najnovejša definicija Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve opredeljuje družinski center takole (MDDSZ 2012):

... podporna institucija za vse družinske člane, ki deluje preventivno in izvaja vzgojno-izobraževalne delavnice, predavanja, pogovore in tematske diskusije, delo v manjših skupinah, študije primerov, igro vlog, predstavitev ustreznih filmov, literature, spletnih strani in drugo. Je središče druženja različnih generacij, prostor za kakovostno nadgradnjo krepitvi socialnih vlog posameznika, izmenjavo dobrih praks in pozitivnih izkušenj.

Da bi družinski center dobil državno subvencijo, mora v svojem programu po najnovejših merilih (več o različnih merilih v članku Kobal Tomc, Narat, Žiberna v tej tematski številki) zagotavljati enakomerno zastopanost teh vsebin (*ibid.*):

- vzgoja za družino (priprava na prihod novega družinskega člana in vzgoja za pozitivno starševstvo),
- izboljšanje komunikacije v družini,
- programi za osebno rast otrok in mladostnikov,
- programi za ustvarjalno skupno preživljanje skupnega časa in medgeneracijsko druženje,
- organizirano občasno varstvo otrok,
- izvajanje počitniških aktivnosti za otroke,
- priprava na skupno življenje.

Namen članka je ugotoviti, koliko se državna opredelitev družinskih centrov sklada s potrebami družin, kot so jih starši nakazali v dveh raziskavah, in sicer v »Raziskavi o potrebah družin po različnih oblikah storitev« (Rakar *et al.* 2010) in v raziskavi »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« (Kuhar, Razpotnik 2010). Pri tem ne tematiziramo sicer zelo relevantnih potreb staršev, otrok, družin

po zdravstvenih storitvah, storitvah, povezanih z reševanjem stanovanjskih vprašanj, (rednim) dnevnim varstvom predšolskih otrok ipd. Zanimajo nas »zgolj« potrebe, ki lajšajo vsakodnevno življenje družin in se ne nanašajo na delovni proces in zaposlitev staršev ter na izobraževalni sistem, vendar pa oboje posredno zadevajo – torej potrebe, ki jih (vsaj potencialno) lahko zadovoljujejo družinski centri. Pri tem puščamo ob strani tudi sicer zelo relevantno vprašanje, kako bodo družinski centri lahko izpolnjevali svoje naloge glede na dobljena finančna sredstva.

Na podlagi zahtevanih vsebin, ki jih morajo izpolnjevati ponudniki, da so lahko sofinancirani kot družinski centri, in na podlagi rezultatov obeh raziskav o potrebah družin skušamo v članku odgovoriti na dve vprašanji:

1) Katere potrebe staršev, družin s predšolskimi in šolskimi otroki lahko zadovoljijo programi družinskih centrov, kot jih opredeljuje ministrstvo v okviru zahtevanih vsebin?

2) Katerih v obeh raziskavah identificiranih potreb družin s predšolskimi in šolskimi otroki ti programi ne morejo zadovoljiti?

»Raziskava o potrebah družin po različnih oblikah storitev« (Rakar *et al.* 2010) je bila izvedena leta 2009 v okviru Inštituta RS za socialno varstvo (v nadaljevanju raziskava IRSSV). V raziskavi je bil uporabljen sodobni zaporedni raziskovalni načrt (po Creswell, Plano Clark 2007). V prvi fazi je bil izveden kvalitativni del raziskave (fokusne skupine oz. skupinski intervju), v drugi pa kvantitativni (telefonska anketa¹). Kvalitativni del raziskave je bil pripomoček za drugi del raziskave, predvsem za oblikovanje anketnega vprašalnika in pojasnjevanje rezultatov telefonske ankete. Vzorec raziskave, v katerega je vključenih 951 družin, je reprezentativen za družine z mladoletnimi otroki, torej odslkava ta del strukture prebivalstva Slovenije. Četrtnina družin (239 družin) ima vsaj enega predšolskega otroka, slaba polovica (455 družin) vsaj enega osnovnošolskega in dobra četrtnina (257 družin) vsaj enega srednješolskega otroka. Tako definirane podskupine vzorca so

razmejitveni ključ med posameznimi vsebinami. To na primer pomeni, da so o rednem dnevnem varstvu otrok poročali le starši predšolskih otrok in podobno (več o značilnostih vzorca gl. Rakar *et al.* 2010). Za potrebe tega članka se osredotočamo na odgovore staršev predšolskih in šolskih otrok (skupaj 694 družin).

Raziskava »Potrebe staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji« (Kuhar, Razpotnik 2010)² je bila izvedena januarja 2010 na vzorcu 375 staršev z otroki do največ deset let. Dostop do spletne ankete je bil objavljen na slovenskih starševskih spletnih straneh: ringaraja.net, zdruzenje-sezam.si, mama.si, familylab.si, anketirani pa so bili k sodelovanju povabljeni tudi s pomočjo osebnih omrežij prek elektronske pošte (vzorec snežene kepe). Vzorec te raziskave je obsegal večinoma ženske (90,7 %). Anketirane osebe so bile v povprečju stare 34,9 let (standardni odklon: 5,3). Večina (62,1 %) je poročala o dokončani višji ali visoki šoli (fakulteti), sledil je magisterij ali doktorat (18,4 %), končano osnovno šolo ali manj pa je imelo zgolj 1,1 % anketiranih. Iz tega sledi, da so anketirani pri tej raziskavi nadpovprečno izobraženi v primerjavi s splošno populacijo. Poleg visoko izobraženih so v tej raziskavi nadreprezentirani tudi prebivalci glavnega mesta Slovenije: 32,5 % anketiranih je izrazilo, da živijo v Ljubljani, sledili so kraji med 2000 in 10.000 prebivalcev (23,2 %), kraji z do 1000 prebivalcev (15,7 %), šele nato kraji med 10.000 in 50.000 prebivalci (14,1 %).

ZAHTEVANE VSEBINE PO SLOVENSKE DRŽAVNE DEFINICIJI DRUŽINSKIH CENTROV IN POTREBE DRUŽIN

Vzgoja za družino (priprava na prihod novega družinskega člana in vzgoja za pozitivno starševstvo)

Prva vsebina, ki jo v dokumentaciji zahteva ministrstvo, se nanaša na vzgojo za družino.

¹ Telefonska anketa je bila izvedena v okviru Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

² Vprašalnik je bil sestavljen v okviru predmeta »mladi starši, skupnostno delovanje in družbene spremembe«, ki je potekal pod mentorstvom Metke Kuhar in Špele Razpotnik na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani v študijskem letu 2009/10.

Gre za vsebine, ki jih starši v zdajšnjih razmerah pridobivajo zlasti v šolah za starše. Teh se udeležujejo tako rekoč vse bodoče matere in tudi bodoči očetje (če želijo biti navzoči pri porodu) v okviru zdravstvenih domov. Glede na negotovosti glede sodobnih starševskih vlog in prakso ter »normo odgovornega starševstva« (Ule, Kuhar 2003) so današnji starši tudi po rojstvu otroka prisiljeni v nenehno informiranje in pridobivanje znanj v zvezi s starševanjem oz. vzgojo na splošno. V raziskavi o potrebah staršev predadolescentnih otrok je petina staršev (20,9 %) izbrala kot najpomembnejšo težavo v zvezi z lastnim starševanjem prav negotovost glede vzgoje otrok (Kuhar, Razpotnik 2010). Nemalo staršev (15,9 %) je tudi izjavilo, da si želijo zlasti večje osebnostne zrelosti (*ibid.*). Izobraževanje ali informiranje staršev, ki otroke že imajo, lahko poteka v okviru »vzgoje za pozitivno starševstvo«. Takšne vsebine že ponujajo različni nevladni in komercialni ponudniki, pa tudi tako imenovane šole za starše, ki potekajo v okviru vrtcev in šol. Družinski centri bi lahko bili prostor ukvarjanja s temi vsebinami na različne, bolj ali manj formalizirane načine.

Tudi v raziskavi IRSSV so starši predšolskih in osnovnošolskih otrok odgovarjali na vprašanja o tem, koliko se izobražujejo oziroma informirajo v zvezi s starševsko vlogo, družinskim življenjem ipd. (Rakar *et al.* 2010). Pokazalo se je, da je v zadnjem letu storitve informiranja in izobraževanja o temah, kot so pogovori v družini, vzgoja otrok, kako pomagati otrokom pri učenju, pomen pozitivnih družinskih odnosov, napotki za varno mladost in podobno, uporabila tretjina staršev (31,2 % staršev predšolskih in 37,3 % staršev osnovnošolskih otrok). Velika večina staršev, ki se niso informirali in izobraževali, tega niso storili zato, ker niso čutili potrebe po takšnih vsebinah. Približno desetina staršev predšolskih in osnovnošolskih otrok se želi informirati in izobraževati, vendar v okolju, v katerem živijo, teh storitev nimajo na voljo. Za to kategorijo staršev bi bila možnost informiranja in izobraževanja v okviru družinskih centrov, če bi ti delovali v tesni povezavi z lokalnimi okolji, najbolj dobrodošla.

Pomemben vir informacij o možnostih informiranja in izobraževanja o družinskih vsebinah so zaposleni v vrtcih in šolah. To postavlja v neenak položaj starše tistih predšolskih otrok, katerih otroci niso vključeni v vrtce, saj ti starši uporabljajo storitve informiranja in izobraževanja precej manj. Več kot dve tretjini staršev predšolskih otrok, ki imajo otroke v vrtcu, se jih je udeležilo informiranja in izobraževanja večkrat, ne le enkrat (Rakar *et al.* 2010). Ta podatek kaže, da bi bila izobraževanja in informiranja o družini in vzgoji v okviru družinskih centrov aktualna še zlasti za starše predšolskih otrok, ki niso vključeni v vrtce.

Skoraj nikomur od staršev udeležbe na informiranju in izobraževanju ni bilo treba plačati. To starše verjetno dodatno motivira za udeležbo. Podatki iz raziskave IRSSV so pokazali še, da storitve informiranja in izobraževanja veliko bolj uporabljajo bolj izobraženi starši, ki imajo verjetno tudi sicer boljši dostop do informacij in več znanja, zato bi bilo smiselno k izobraževalnim vsebinam pritegniti tudi manj izobražene starše (*ibid.*). Družinski centri, v katerih bi se tudi manj izobraženi starši prijetno počutili in ki bi morda ponujali manj formalizirane oblike izobraževanja ali storitev informiranja, bi lahko dosegli tudi njih.

Izboljšanje komunikacije v družini

Ustrezna komunikacija v družini je ključna za kakovostno družinsko življenje. Starši in otroci po navadi težave zaznajo takrat, ko sami začutijo, da niso slišani ali upoštevani, in ko zato ne morejo ustrezno zadovoljevati svojih potreb in se samouresničevati, pa tudi, če dogovarjanje med družinskimi člani ne poteka gladko. Ker je naslov zahtevane vsebine »izboljšanje« in ne denimo »učinkovita komunikacija v družini«, se zdi, da je v tej vsebini poudarek na kurativi in ne preventivi, kot je sicer značilno za sofinanciranje programov v okviru Direktorata za družino na ministrstvu.

Beck in Beck-Gernsheim (2006) poročata o tem, da vse večje obremenitve delovnega življenja in tudi starševanja povzročajo napetosti. Še posebej starševstvo lahko ob pomanjkanju časa za dialog med partnerjema, za skupno

preživljanje časa v dvoje, vpliva na poslabšanje partnerskega odnosa med staršema. To je problematično glede na ugotovitve, da je kakovostno partnerstvo med (bodočima) staršema prvi pogoj za kakovostno družinsko komunikacijo in življenje. V raziskavi o potrebah družin s predadolescentnimi otroki je 37,6 % staršev priznalo, da bi potrebovali pomoč glede kakovostnejšega partnerstva (Kuhar, Razpotnik 2010). Pri tem je izjemno malo staršev omenjalo, da bi potrebovali svetovalne storitve zaradi slabih odnosov v družini, so pa omenjali problem neskladja med staršema glede vzgoje (*ibid.*).

Rezultati raziskave IRSSV so pokazali, da je pomoč v okviru družinskega svetovanja ali družinske terapije v zadnjem letu iskalo zelo malo družin (vseh skupaj, od družin s predšolskimi otroki do družin s srednješolskimi otroki, 4 %). Zaradi tako majhnega števila je bilo podatek nemogoče nadalje analizirati. Skoraj vsi starši, ki svetovalnih storitev niso uporabili, so navedli, da jih ne potrebujejo. V resnici so storitve svetovanja v slovenskem prostoru še vedno precej stigmatizirane in zanje se ljudje težko odločijo, zato bi možnost svetovanja v okviru družinskih centrov morda kakemu staršu omogočila spoznanje, da lahko tudi sam/a v konkretnem primeru poišče pomoč. Na sploh pa lahko neterapevtsko, ad-hoc (tudi medvrstniško) svetovanje v družinskem centru, ki poteka v sproščenem neformalnem ozračju, razreši marsikatero dilemo, odpravi napetost, skrb. K takšni razbremenitvi lahko pomembno pripomore že sam pogovor z ljudmi, ki so v podobni situaciji, ali trenutek predaha ob tem, ko se tvoj otrok pred tvojimi očmi igra s svojimi vrstniki v igralnici družinskega centra.

Programi za osebno rast otrok in mladostnikov

V raziskavi IRSSV takšni programi niso bili neposredno vključeni, podajamo pa analizo vključenosti otrok po interesnih dejavnostih. Interesne dejavnosti so namenjene sprostitvi, razvijanju dejavnosti, ki otroke zanimajo, in razvijanju njihovih sposobnosti, zato poleg drugih dejavnikov lahko pomembno vplivajo na njihovo osebno rast in razvoj.

Raziskava IRSSV je za populacijo predšolskih in šolskih otrok pokazala, da je v splošnem ponudba interesnih dejavnosti razmeroma zadovoljiva in da si jo starši lahko tudi privoščijo (Rakar *et al.* 2010). Tako predšolski kot šolski otroci največ obiskujejo športne dejavnosti, sledijo kulturne in umetniške dejavnosti, manjši delež otrok pa je vključen v učenje tujih jezikov. Enak vrstni red dejavnosti so starši predšolskih in šolskih otrok navedli tudi pri željah, kam bi želeli, da je otrok vključen. To kaže, da velja v prihodnje še naprej spodbujati takšne dejavnosti. Razlike pri vključevanju se med predšolskimi in šolskimi otroki pokažejo pri številu dejavnosti, v katere so vključeni otroci. Šolska populacija se otrok bolj vključuje v interesne dejavnosti, predšolska pa nekoliko manj. To je razumljivo glede na starost otrok. Velja poudariti, da so starši zadovoljni s ponudbo teh dejavnosti tako za predšolske kot šolske otroke. Kar 85,1 % staršev predšolskih otrok meni, da vrtec zagotavlja zadostno ponudbo teh dejavnosti, za osnovnošolske otroke pa za šole tako meni 65 % staršev. Prav tako ni večjih razlik med tema dvema populacijama, kar zadeva finančno obremenitev staršev pri plačevanju interesnih dejavnosti (*ibid.*).

Za analizo potreb, ki bi jih družine lahko zadovoljevale tudi v okviru družinskih centrov, je pomembno poudariti precejšnje razlike, ki so se pokazale pri nadaljnji analizi dostopnosti interesnih dejavnosti glede na materialni položaj družin in kraj bivanja. V interesne dejavnosti so veliko bolj vključeni otroci premožnejših staršev kot otroci staršev z nižjimi dohodki. To kaže na prikrajšanost otrok iz družin z nižjimi materialnim standardom. Iz tega izhaja, da je podpora takšnih programov v okviru družinskih centrov ustrezna in zadovoljuje potrebe, ki so se pokazale v raziskavi IRSSV.

Podatki raziskave IRSSV kažejo tudi to, da so nevladne organizacije poleg šole in vrtcev najpomembnejši akter pri zagotavljanju teh storitev, zato je smiselno poleg ponudbe teh dejavnosti v drugih društvi in zavodih podpreti izvajanje teh dejavnosti tudi v okviru družinskih centrov. Finančna obremenjenost staršev se pri interesnih dejavnostih, ki jih izvajajo nevladne organizacije, ne razlikuje

občutno od tistih, ki jih izvaja komercialni sektor (Rakar *et al.* 2010). Glede na te podatke je razpisna zahteva (MDDSZ 2012), da morajo družinski centri

zagotoviti brezplačno izvajanje vseh programskih aktivnosti za vključene uporabnike, tako individualne obravnave kot tudi izvedbe predavanj in delavnic,

s stališča zadovoljevanja potreb družin smiselna.

Programi za ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa in medgeneracijsko druženje

V raziskavi, ki sta jo opravili Kuhar in Razpotnik (2010), je pomemben segment namenjen možnostim odločanja staršev o izrabi časa (ne le prostega časa, ampak časa na splošno). Podatki kažejo na veliko obremenjenost in na nezadovoljstvo staršev s strukturo porabe svojega časa. Več kot štiri petine (84,2 %) anketiranih je izjavilo, da imajo premalo časa za svoje hobije in razvedrilo; skoraj polovica (48 %) celo za spanje; 78,6 % jih meni, da posvečajo premalo časa partnerskemu odnosu; 59,1 % ima premalo časa za prijateljske odnose; »le« 40,6 % jih ocenjuje, da posvečajo premalo časa otroku/-om. Hkrati jih 38,1 % meni, da posvečajo preveč časa delu, ki ga opravljajo za zaslužek.

Pri tem starši zaznavajo največje probleme in težave pri usklajevanju časa za otroke in delovne obveznosti (za dobro polovico staršev – v večji meri za polno zaposlene in ženske – je to eden izmed dveh najbolj žgočih problemov); pa tudi pri usklajevanju starševanja in partnerstva (približno polovica staršev); usklajevanje časa za otroke in svoje hobije oz. prosti čas zase pa je šele na tretjem mestu po zaznani problematičnosti (pojavlja se pri 42,9 % anketiranih). Več kot vsak deseti starš se počuti precej negotov, kako izrabljati prosti čas z otrokom.

Z vsebino »medgeneracijsko druženje« odpira država v razpisu vrata centrov za neformalne oblike druženja, ki so jih kot zelo pomemben – če že ne ključni – element, ki

bi ga želeli in potrebovali, poudarili starši predadolescentnih otrok (Kuhar, Razpotnik 2010). Pri vprašanju, kaj naj bi družinski centri ponujali, so kot najpomembnejšo dejavnost družinskega centra omenjali možnost druženja otrok (povprečje 4,1 na lestvici od 1 do 5), pa tudi možnost za druženje z drugimi družinami oziroma z drugimi starši z otroki (povprečje 3,8 na lestvici od 1 do 5). Starši predadolescentnih otrok bi torej družinski center uporabljali predvsem za to, da bi otrok imel družbo, pa tudi za povezovanje z drugimi starši (*ibid.*). Starši od centra zelo želijo oziroma pričakujejo tudi možnost izmenjave izkušenj, nasvetov, informacij ter nasvetov strokovnjaka. Poleg aktivnega preživljanja časa z otrokom in druženja s starši drugih otrok so anketirani omenjali željo po skupnem organiziranju otroških aktivnosti z drugimi starši. Pri tem je slaba tretjina staršev poudarila tudi možnost, da bi se s kom povezali in se domenili za izmenjavo pri varstvu otrok v popoldanskem času. Tudi odgovor, da bi želeli v takem centru v miru popiti kavo/čaj in kaj prebrati, medtem ko bi se otrok igral, je požel zelo visoko strinjanje staršev (*ibid.*).

Tretjina staršev v raziskavi o potrebah družin predadolescentnih otrok je več stikov z ljudmi v podobni življenjski situaciji opredelila kot svojo prednostno potrebo. Ljudje v podobnih življenjskih okoliščinah so lahko pomemben vir psihosocialne in čustvene opore (*ibid.*). Takšne potrebe potrjujejo tudi ugotovitve dela raziskave IRSSV o sodelovanju v internetnih forumih, saj kažejo na potrebe staršev po »druženju s starši drugih otrok« in izmenjavi mnenj z drugimi starši (Rakar *et al.* 2010).

Glede na podatke raziskave IRSSV bi lahko v ta vsebinski sklop programov vključili med drugim potrebe družin, ki se nanašajo na otroška igrišča, še posebej zaprta igrišča, kot jih poznajo ponekod v tujini. Raziskava IRSSV je opozorila na nezadovoljenost potreb staršev glede dostopnosti otroških igrišč, predvsem v primernih okoljih (*ibid.*). V teh okoljih pospešeno nastajajo nove soseske, zaprta igrišča pa obstajajo v Sloveniji le v okviru trgovskih centrov. Te potrebe mladih družin bi tako lahko podprli s pomočjo programov podpore razvoju

družinskih centrov kot prostorov srečevanja družin (ki bi seveda obsegali igralnico, morda tudi zunanje igrišče). Zapolnjevali bi potrebe družin po druženju z drugimi družinami in po medgeneracijskem druženju.

Ob tem naj opozorimo, da se v tem delu razpisa ministrstva opredelitev družinskih centrov najbolj zadeva širši aspekt sodelovanja in druženja med različnimi generacijami in se približuje zasnovi družinskih centrov kot medgeneracijskih centrov in s tem izstopi iz pogleda na družinske centre kot na podporne organizacije »le« za družine z (majhnimi) otroki. S poudarkom na »medgeneracijskem druženju« zajema tudi programe druženja, kot so mini kuharski tečaji, ročne spretnosti in podobno. V tej dejavnostih bi starejši svoja znanja in izkušnje prenašali mlajši generaciji in obrnjeno. Vendar pa razpisna dokumentacija ni tako podrobno opredeljena, da bi bilo iz nje razvidno, ali tudi na ministrstvu to zahtevano vsebino razumejo enako, kot jo avtorice tega članka opisujemo glede na opredeljene potrebe družin.

Organizirano občasno varstvo otrok

Potreba po občasnem varstvu otrok je ena izmed najpomembnejših potreb staršev. To sta pokazali obe raziskavi (Kuhar, Razpotnik 2010, Rakar *et al.* 2010). V raziskavi IRSSV je to potrebo izrazila skoraj polovica staršev osnovnošolskih otrok in velika večina staršev predšolskih otrok. Podrobnejša analiza tega podatka pokaže, da občasno varstvo v popoldanskem času potrebuje polovica staršev (46 % staršev predšolskih in 58 % staršev osnovnošolskih otrok), četrtina v večernem času (28 % staršev predšolskih in 23 % staršev osnovnošolskih otrok). Starši so navajali tudi logistične težave oziroma težavo z varstvom v t. i. vmesnem času – kje naj bo otrok v času od zaprtja vrtca oziroma od konca podaljšanega bivanja do prihoda staršev iz službe in v nekaterih primerih tudi zjutraj pred odprtjem šole (vrtci imajo to večinoma dobro urejeno). Da problem ni zanemarljiv, kaže podatek, da je to težava desetine staršev predšolskih in šolskih otrok (Rakar *et al.* 2010).

Starši bi občasno varstvo potrebovali tudi v dopoldanskem času, za konec tedna in praznike, vendar nekoliko manj. Potrebo po občasnem varstvu v dopoldanskem varstvu je izrazilo nekoliko več staršev predšolskih otrok (12 %) v primerjavi s starši osnovnošolskih otrok (4 %). Slaba tretjina staršev, predšolskih in šolskih, potrebuje varstvo nekajkrat na mesec, tretjina enkrat ali večkrat na teden, petina enkrat na mesec in sedmina nekajkrat na leto. Po takšno varstvo se starši daleč najpogosteje obračajo na stare starše svojih otrok (starši predšolskih otrok v 87 % in starši osnovnošolskih otrok v 76 %). To kaže na že večkrat ugotovljena močna družinska omrežja slovenskih družin (*ibid.*). Vendar pa je v raziskavi o potrebah predadolescentnih družin (Kuhar, Razpotnik 2010), v vzorcu katere so nekoliko nadreprezentirani živenci v Ljubljani, kar tretjina staršev navedla, da živijo stari starši v kraju, oddaljenem več kot eno ure vožnje, se pravi, da vsaj za to tretjino staršev pomoč starih staršev ni lahko dostopna. Ista raziskava je v nasprotju z raziskavo IRSSV pokazala, da le pri 45,7 % anketiranih otroka občasno zvečer varujejo stari starši, kar v 39,2 % otroka zvečer vselej varuje eden od staršev.

Med preostalimi viri pomoči pri občasnem varstvu lahko naštejemo še druge sorodnike, starejše otroke v družini, prijatelje in sosedo (vse skupaj v obeh raziskavah koristi manj kot 10 % staršev), plačano varstvo. Glede na raziskavo IRSSV to uporablja le dober odstotek staršev predšolskih in osnovnošolskih otrok. Med starši, ki organiziranega občasnega varstva ne uporabljajo, jih v raziskavi IRSSV večina trdi, da takšnega varstva ne potrebujejo, nekateri pa so omenili problem odsotnosti ponudbe v njihovem okolju ali pa preveliko finančno obremenitev, torej finančno nezmožnost družin. V raziskavi o potrebah staršev s predadolescentnimi otroki pa je skoraj 7 % staršev navedlo, da redno najemajo plačano varuško/varuha.

Rakar *et al.* (2010) so pokazali še, da bi skoraj polovica staršev, med njimi prevladujejo mlajši starši, izkoristila organizirano občasno varstvo, če bi bilo na voljo (npr. občasno varstvo v okviru vrtca, društev, igralnih koticov

v nakupovalnih središčih). Za to bi bili pripravljeni celo prispevati vsaj delno povračilo stroškov. Kaže se torej potreba po spodbujanju lokalnih skupnosti, da bi bolj poskrbele za razvoj ustreznih rešitev oziroma da bi financirale programe tistih nevladnih organizacij, katerih sestavni del ponudbe so programi, ki zagotavljajo takšno storitev. Med njimi prav gotovo lahko kot pomembne uvrstimo družinske centre, saj je občasno dopoldansko ali popoldansko varstvo sestavni del njihove osnovne dejavnosti.

Odrpito obstaja vprašanje večernega varstva in varstva za konec tedna. To je seveda v domeni posameznega lokalnega okolja, ki ima vse možnosti in zmožnosti, da se na povečano takšno potrebo lahko odzove na ustrezen način. Ena od možnosti je vsekakor ponudba večernega ali vikend varstva v družinskih centrih, ni pa to nujno. Družinski centri bi lahko v okviru svojih dejavnosti omogočali organizacijo takšnega varstva v svojih prostorih ali pa delovali kot informacijsko središče in ponujali staršem celostne informacije o ponudbi varstva v lokalnem okolju ter seveda možnosti za medvrstniško samoorganiziranje.

Izvajanje počitniških aktivnosti za otroke

Čas počitnic pomeni za številne starše veliko čustveno in organizacijsko obremenitev, še zlasti kadar si sami ne morejo vzeti letnega dopusta, da bi ostali doma z otrokom oziroma z otroki, hkrati pa se ne morejo zanesti na osebna omrežja, ki bi lahko zagotovila takšno pomoč. Zato se je potreba po počitniškem varstvu v raziskavi IRSSV pokazala kot zelo pomembna potreba staršev majhnih otrok. Družinski centri lahko v lokalnih skupnostih zagotavljajo pomoč pri preživljanju počitniškega časa, pri tem pa otroci niso v šolskem (izobraževalnem oziroma formalnem) okolju, ampak v prostoru, ki ga tudi sicer obiščejo s starši in ga že poznajo.

Iz raziskave IRSSV je jasno, da je absolutno najpogostejši način počitniškega varstva med šolskimi počitnicami varstvo pri starih starših. Povezano je z oddaljenostjo bivališča starih

staršev, ne pa tudi na primer z demografskim in materialnim statusom družin. Največ družin se za takšno varstvo odloča, če otrokovi starši in stari starši živijo v isti hiši (skoraj tri četrtine družin), sledijo tisti, ki živijo do 15 minut vožnje stran (dobra polovica družin). Med družinami, pri katerih je ta oddaljenost večja od ene ure vožnje, se jih za takšno počitniško varstvo odloča manj (dobra petina družin). Varstvu pri starih starših sledi varstvo enega izmed staršev, temu pa preživljanje počitnic otrok samih doma.

V organizirano počitniško varstvo se, sodeč po izsledkih raziskave IRSSV, vključuje slaba polovica osnovnošolskih otrok. Vključenost je povezana z izobrazbenim statusom, in sicer se delež vključenih otrok povečuje z višanjem stopnje izobrazbe staršev. Večinoma starši otroke vključujejo v dejavnosti, ki jih organizirajo nevladne organizacije (61 % staršev), sledijo jim aktivnosti v okviru šol (18 %), v okviru cerkve (11 %) ter najmanj v aktivnosti, ki jih ponujajo komercialne organizacije ali podjetja (7 %). Več kot polovica staršev pa svojih otrok v organizirano počitniško varstvo ne vključuje, in sicer predvsem zato, ker starši menijo, da otrok teh dejavnosti ne potrebuje (56 % staršev), pa tudi zato, ker ne glede na potrebo po tem v okolju, kjer družina živi, teh dejavnosti preprosto ni na voljo. Poleg tega nekateri starši ali niso dovolj informirani (3 %) ali pa niso finančno zmožni pokritih stroškov v zvezi s počitniškim varstvom (3 %). Poleg tega, da si 3 % staršev tega finančno ne more privoščiti, je za petino staršev ta strošek velik ali zelo velik (Rakar *et al.* 2010).

Družine torej v splošnem čutijo potrebo po organiziranih oblikah počitniških dejavnosti. Problem se kaže v tem, da takšnih dejavnosti v nekaterih okoljih sploh ni na voljo ali pa jih ni dovolj. To je še posebej značilno za manjše slovenske kraje. Poleg tega so v organizirane počitniške dejavnosti bolj vključeni otroci staršev z višjo stopnjo izobrazbe in tistih, ki so bolj informirani, manj pa otroci staršev z nižjo stopnjo izobrazbe in slabšo stopnjo informiranosti. Pomembno je poudariti tudi, da za nekatere starše organizirano počitniško varstvo pomeni precejšnje finančno breme (*ibid.*).

Korak v izogib pomanjkanju organiziranega počitniškega varstva bi lahko bil v smeri spodbujanja lokalnih skupnosti in šol, da, po eni strani, intenzivneje ugotavljajo potrebe po takšnih dejavnostih in, po drugi strani, preučijo možnosti za razvoj (dodatne) ponudbe v svojih lokalnih okoljih. Med različne možnosti, ki se kažejo kot ugodne rešitve tega primanjkljaja, sodi tudi spodbujanje razvoja družinskih centrov, ki morajo po najnovejši državni opredelitvi družinskih centrov izvajati tudi počitniške aktivnosti za otroke. Poleg tega bi se lahko v okviru družinskega centra zagotovil tudi intenzivnejši pretok informacij o možnostih različnih oblik organiziranega počitniškega varstva, predvsem kot izmenjava dobrih praks in pozitivnih izkušenj. Tudi to bi povišalo stopnjo informiranosti staršev.

Priprava na skupno življenje

Glede na to, da sociološka definicija družine vključuje obstoj otroka oziroma pripadnike dveh ali več generacij, smo raziskavo o potrebah družin na IRSSV in o načinih zadovoljevanja potreb opravili na populaciji že obstoječih družin in starši so odgovarjali na različne sklope vprašanj glede na starost otrok. Vidik priprav na skupno življenje oziroma vidik partnerstva ni bil vključen. Poleg vsebine o vzgoji za družino je tudi ta del zastavljen izrazito preventivno, še preden lahko sploh govorimo o potrebah družin.

POTREBE DRUŽIN, KI NISO ZAJETE V DRŽAVNI OPREDELITVI DRUŽINSKIH CENTROV

Med potrebami družin, ki jih opredelitev družinskih centrov v operacionaliziranih zahtevanih vsebinah ne zajema in bi jo bilo smiselno vključiti, je potreba po informiranosti o možnih storitvah v lokalnem okolju. Ena od večjih potreb, ki so jo starši omenjali v raziskavi IRSSV ne glede na področje, je bila potreba po informiranosti³ (Rakar *et al.*

2010). Družinski centri kot informacijska središča niso poudarjeni v nobeni zahtevani vsebini v razpisu, čeprav je ta vidik družinskih centrov v sami državni opredelitvi naveden. Glede na to potrebo staršev po informiranosti bi bilo smiselno, da bi imeli centri tudi vlogo informiranja staršev o družinski ponudbi v lokalnem okolju in drugih temah s področja družinskega življenja. V raziskavi o potrebah staršev predadolescentnih otrok se je pokazalo, da so za več kot petino staršev tudi drugi starši (ki jih ne prištevajo med prijatelje) potencialni vir nasvetov glede vzgoje in nege otroka ter informacij o storitvah in artiklih (Kuhar, Razpotnik 2010). V tem pogledu so družinski centri tudi središče za izmenjavo informacij med starši.

SKLEP

V članku o potrebah sodobnih družin in državnem vidiku družinskih centrov smo povezale potrebe družin, kot jih zaznavajo starši, z družinskimi centri kot podpornimi institucijami družinam pri zadovoljevanju potreb. Dejavnosti družinskih centrov smo gledale z zornega kota države. Ta perspektiva se kaže v načinu opredelitve družinskih centrov. Pri opredelitvi družinskih centrov se nismo osredotočile (le) na samo definicijo družinskih centrov, ampak smo za analizo uporabile zahtevane vsebine, ki jih Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve kot pristojno ministrstvo navaja v javnem razpisu (MDDSZ 2012). Zahtevane vsebine namreč pomenijo operacionalizirano oziroma konkretizirano osnovno definicijo.

V analizi smo uporabile rezultate dveh raziskav, ki se vprašanja potreb družin lotevata z različnih perspektiv. Raziskava IRSSV (Rakar *et al.* 2010) se osredotoča na vprašanje potreb družin po različnih oblikah storitev, raziskava o potrebah družin s predadolescentnimi otroki (Kuhar, Razpotnik 2010) pa odgovarja tudi na vprašanja samih odnosov med staršema ter širšega zasebnega omrežja in možnosti zadovoljevanja potreb staršev, ki pomembno vplivajo na družinske odnose in vsakdanje življenje družin.

³ Gre za odgovore, da bi določeno storitev potrebovali, pa nimajo na voljo informacij o njej.

Že v sami državni definiciji je nakazana podpora vloga družinskih centrov. To kaže na stališče države, da naj bi družinski centri zagotavljali storitve, ki niso pokrite v okviru javne mreže. Poleg tega se to pokaže v delu razpisa, v katerem je opredeljeno, kdo se lahko na razpis prijavi – zasebni ponudniki, ki so po »standardni klasifikaciji dejavnosti« (AJPES) registrirani za opravljanje dejavnosti socialnega varstva. Za dejavnost družinskih centrov je še zlasti pomembna zadnja navedena dejavnost »93.299 – Druge nerazvrščene dejavnosti za prosti čas« (MDDSZ 2012), s katero država v razpisu odpira vrata neformalnim vsebinam, ki jih med potrebami starši zelo poudarjajo.

Povezava potreb družin z državnim vidikom družinskih centrov kaže na veliko pokritost potreb, ki so jih v obeh raziskavah opredelili starši, s tem, kako družinske centre razume država. Večino potreb, ki so bile identificirane v raziskavah, je bilo možno umestiti v zahtevane razpisane vsebine. Vendar pa so nekatere zahtevane vsebine opredeljene precej ohlapno in si jih je možno različno razlagati. Da bi se v prihodnje izognili različnemu razumevanju zahtevanih vsebin, bi bilo smotno, da je razpisna dokumentacija v tem delu bolj konkretna – recimo, kaj je mišljeno z »izboljšanjem« komunikacije, kaj pomeni »ustvarjalno« preživljanje prostega časa, kaj pomeni izraz »pozitivno« starševstvo ipd.

Z državnega vidika je pomembno, da so storitve za pomoč družini čim bolj dostopne vsem družinam, zato je v razpisni dokumentaciji izražena zahteva po lokalni podpori družinskemu centru, ki se kaže bodisi v sofinanciranju programa bodisi v zagotovljenem prostoru. V nasprotnem primeru bi bili lahko priče zgoščevanju družinskih centrov v urbanih središčih. To se je v preteklih letih že začelo dogajati. Narat *et al.* (2011) so namreč ugotovili, da jih je bilo leta 2010 skupaj v Sloveniji 31, od tega kar tretjina (10) v Ljubljani. Obe raziskavi, ki smo ju v članku uporabili pri prepoznavanju potreb družin, poudarjata, da so nekatere potrebe družin splošne, nevezane na okolje; nekatere se pogosteje pojavljajo v urbanih območjih (npr. potreba po občasnem varstvu, povezovanju z drugimi starši), nekatere pa v neurbanih (npr.

potreba po brezplačnih dodatnih neformalnih vsebinah, svetovanju).

Z vidika zadovoljevanja potreb družin je po našem mnenju najpomembnejša zahtevana vsebina »programi za ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa in medgeneracijsko druženje«. Sem smo lahko umestili največ izraženih potreb družin: potrebo po druženju otrok, potrebo staršev po druženju z drugimi starši, različne ustvarjalne dejavnosti za starše in otroke ipd. Starše bi razbremenilo, če bi bili družinski centri že prostorsko zasnovani neformalno, se pravi, da bi imeli majhno kuhinjo za pripravo napitkov ali manjših obrokov in prigrizkov ter prostore, ki bi spominjali na dnevno sobo. V tako neformalnem okolju bi bilo možno staršem ponujati tudi ad-hoc svetovanje, ki bi starše razbremenila in jih psihološko podprla na enem mestu. Takšne storitve lahko v neformalnem ozračju delujejo izrazito preventivno.

Iz analize potreb družin glede na razpisne pogoje, ki kažejo na državni vidik družinskih centrov, bi kazalo v prihodnje zahtevane vsebine diferencirati. Namesto da morajo biti zastopane enakomerno, bi bilo z vidika potreb družin bolje, da sta najbolj zastopani vsebini »programi za ustvarjalno preživljanje prostega časa in medgeneracijsko druženje« ter »organizirano občasno varstvo otrok«. Družinski centri so namenjeni predvsem družinam in zadovoljevanju potreb družin, ki že obstajajo, zato vsebini »priprava na skupno življenje« in »priprava na starševstvo« v razpisih ne moreta imeti enake vrednosti kot potrebe, ki že obstajajo.

Med vsebine, ki bi jih bilo treba glede na zaznane potrebe družin vključiti v družinske centre, pa jih za zdaj v razpisni dokumentaciji nismo zasledili, sodijo zlasti storitve informiranja. Če bi bili družinski centri enakomerno teritorialno razpršeni, bi veljalo razmišljati v smeri, da bi opravljali tudi vlogo lokalnih informacijskih središč za družine. Starši bi imeli tam na voljo informacije o vseh relevantnih storitvah in prireditvah, ki bi bile zanje zanimive. S tem bi družinam olajšali iskanje informacij in delovali kot točka »vse na enem mestu«.

Najnovejša konceptualizacija družinskih centrov v Sloveniji gre v smeri trendov iz

tujine, da so družinski centri usmerjena, integrirana ponudba in pomembno križišče lokalnih omrežij, pomembnih za družine (več v Rakar, Boškić, Kuhar v tej tematski številki). Trend je, da centri povezujejo doslej ločene ponudbe za starše in otroke (kot so: prostori komuniciranja in srečevanja, razširitev institucionalnega varstva otrok, izobraževanja staršev, jezikovni tečaji za starše z migrantskim ozadjem, svetovanje o vzgoji, skupno delo z drugimi socialnimi službami, zdravniki in drugimi akterji s področja zdravstva, gospodinjiski servisi).

Pri tem se ustvarjajo sinergični učinki. Pravzaprav nastajajo prava kooperativna omrežja, katerih cilj je sistematično skupno delo. Tudi diskurz o družinskih centrih gre v smeri promocije družinskih centrov kot prostorov za vso družino, krepitve starševskih kompetenc in izboljševanja združevanja zaposlitvene in družinske sfere. Z vidika zadovoljevanja potreb družin gre vsekakor za dobrodošle novosti. Opozoriti pa velja, da smo v članku analizirale opredelitev družinskih centrov glede na potrebe družin, nismo pa analizirale oz. problematizirale finančnega vidika. V prihodnje bi veljalo analizirati tudi vprašanje, koliko višina finančne podpore države družinskim centrom omogoča izpolnjevanje zahtevanih vsebin oziroma koliko bodo družinski centri, glede na višino prejetih sredstev, lahko zadovoljevali izražene potrebe družin. Predvidevamo, da bo ta vidik verjetno vključen med teme evalvacij delovanja družinskih centrov.

VIRI

- BECK, U., BECK-GERNSHEIM, E. (2006), *Normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- CIPOT MAL, T. (2004), *Sodobne podporne mreže družin v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (diplomsko delo).
- CRESWELL, J. W., PLANO CLARK, V. (2007), *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- DREMELJ, P. (2007), *Vloga družinskih in medosebnih odnosov v okoliščinah pozne moderne*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
- FERLIGOJ, A., KOGOVŠEK, T., DREMELJ, P., HLEBEC, V., NOVAK M. (2002), *Omrežja socialnih opor prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- HUMER, Ž., KUCHAR, M. (2010), Domače in skrbstveno delo ter odnosi med spoloma: Stare zgodbe v novih preoblikah?. *Družboslovne razprave*, 26, 56: 81–96.
- HUWILER, K. (1998), Alltägliche Belastungen von Müttern durch ihre Kinder in den ersten vier Lebensjahren: Eine Längsschnittstudie. *Psychologie in Erziehung und Unterricht*, 45, 4: 261–279.
- INGLEHART, R. (1997), *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.
- KANJUO MRČELA, A., ČERNIGOJ SADAR, N. (2007), *Delo in družina: S partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KOVACHEVA, S. (2006), Youth transitions and family support in a transforming social context: Reflections from the New Member States. V: Lutz, W., Richter, R., Wilson, C. (ur.), *The new generations of Europeans: Demography and families in the enlarged European Union*. London in Sterling, VA: Earthscan (145–176).
- KUHAR, M., RAZPOTNIK, Š. (2010), *Potrebe slovenskih staršev s predadolescentnimi otroki: Sumarno poročilo o spletni anketi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Pedagoška fakulteta.
- LASCH, C. (1979), *Das Zeitalter des Narzissmus*. München: Bertelsmann Verlag.
- MDDSZ (2012), Javni razpis za sofinanciranje programov v podporo družini v letih 2012–2013. Razpisna dokumentacija: [http://www.mdds.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javirazpis_pi1\[show_single\]=952](http://www.mdds.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javirazpis_pi1[show_single]=952) (15. 2. 2012).
- NARAT, T., KUCHAR, M., KOVAČ, N., NAGODE, M., KOBAL TOMC, B. (2011), *Razvoj družinskih centrov: Končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- PUTNAM, R. D. (2000), *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- RAKAR, T., BOŠKIĆ, R., BOLJKA, U., DREMELJ, P., NAGODE, M., ČRNAK-MEGLIČ, A., RIHTER, L. (2010), *Raziskava o potrebah družin po različnih oblikah storitev: Končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

- RENER, T., HUMER, Ž., ŽAKELJ, T., VEZOVIK, A., ŠVAB, A. (2008), *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji (1993), *Ur. l. RS*, št. 40/1993 z dne 17. 7. 1993.
- TOMANOVIČ, S. (2008), Families and social capital: Some issues in research and policy. *Sociologija*, 1: 1–16.
- ULE, M., KUCHAR, M. (2003), *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- ULE, M., RENER, T., ŽAKELJ, T. (2003), Tipi družin in socialne mreže. Končno poročilo raziskovalne naloge. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

Tamara Narat, Metka Kuhar, Nadja Kovač

RAZVOJ DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI

OBČINSKI VIDIK

UVOD

Prejšnji članki v tej tematski številki kažejo, recimo na podlagi primerjave modelov med družinskimi centri v različnih sistemih blaginje (Rakar, Boškić, Kuhar) ali primerjave različnih konceptualizacij teh centrov v Sloveniji v dveh razpisih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (Kobal Tomc, Narat, Žiberna), da družinski centri niso teoretski koncept, temveč institucija, ki se je razvila iz prakse oz. potreb, ki so jih zaznali različni strokovnjaki na področju podpore družinam, starši sami, ali pa so se večinoma razvili iz državne (ali tudi občinske, regijske) konceptualizacije (lahko je precej ohlapna). Družinski centri so se tako precej neodvisno drug od drugega razvili na različnih krajih, v različnih državah, vsak s svojimi specifikami. Kako delujejo in kako jih uporabnice in uporabniki zaznavajo, se zato vselej oblikuje v interakciji s socialnimi, kulturnimi in ekonomskimi specifikami nacionalnega in lokalnega okolja. Tudi učinki te prakse na širši družbeni razvoj so odvisni od konkretnega konteksta. Lahko bi dejali, da so družinski centri mikrokozmos širših družbenosocialnih značilnosti in sprememb.

Družinski centri so lahko bolj strokovno-storitveno oz. klientsko-potrošniško usmerjeni (uporabnice in uporabniki »konzumirajo« bolj ali manj pestro ponudbo vnaprej strokovno pripravljenih programov; pri tem je lahko poudarek ali na preventivi ali na kurativi) ali pa gre za model aktivne, povezane soseske, neformalnega srečevališča, prostora krepitev skupnosti, kjer je primarni poudarek na aktivni

participaciji uporabnikov¹ in na skupnostnem povezovanju, sodelovanju. Za razvoj takega centra je ključno lokalno okolje, v katerem posamezni center deluje. Družinski center mora zadovoljevati potrebe lokalnega prebivalstva in kot tak mora biti vpet v lokalno skupnost. In prav ta vidik je bil v Sloveniji doslej zanemarjen. Obstoječe organizacije s svojo ponudbo programov ustrezajo predvsem specifičnim ciljnim skupinam, ki sodelujejo v različnih delavnicah in programih, in ožjim interesom posameznih skupin, torej družinam v »težavah«, potrebe družin po druženju in neformalnem povezovanju pa puščajo ob strani. Družinski centri v Sloveniji večinoma ne delujejo po načelu lokalnosti in skupnostnega povezovanja.

Delno je to posledica tega, ker je prevladujoč odziv posameznikov, pa tudi družin, na različne izzive, tudi težave starševanja, družinskega življenja in usklajevanja zaposlitve z drugimi sferami življenja, v Sloveniji še vedno razumljen predvsem individualno in je tako tudi obravnavan. Usmerjenost v zasebnost, dajanje prednosti najtesnejšim (družinskim) socialnim vezem pred nekoliko bolj ohlapnimi, manj zavezujočimi vezmi, ki pa imajo hkrati več potenciala za premostitev, povzroča, da se civilne pobude ali gibanja kot kolektivni odgovori na izzive sodobnega življenja v slovenskem okolju porajajo počasi in zadržano (več v Dremelj v tej številki).

¹ Uporabljeni izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni za ženske in moške.

Kljub prevladujoči značilni postsocialistični težnji posameznikov po »zapiranju v zasebnost«, v ozka zasebna omrežja, pa vsaj po podatkih sodeč (gl. Boškić, Kuhar, Rakar, Nagode v tej številki) obstaja tudi trend večje odprtosti do širšega povezovanja z drugimi družinami, s starši v podobnih življenjskih okoliščinah. Ta trend je sicer pogostejši med ljudmi, ki zaradi različnih razlogov (recimo oddaljenosti od starih staršev) nimajo na voljo družinskih opor, vendar ni omejen nanje. Bolj gre za del »postmodernega« skupnostnega povezovanja (v nasprotju z bolj tradicionalističnim zapiranjem v ozka omrežja) v vse bolj individualiziranih in dinamičnih družbah, ki je v zadnjih nekaj letih vse bolj aktualno hkrati kot koncept in praksa (Razpotnik 2011, McTaggart 2011, Sennett 2012). Tako povezovanje je pomembno kot podpora v določenem delu življenjskega cikla ali v posebnih situacijah in hkrati izboljšuje kakovost življenja. Na področju starševanja ga recimo nakazuje »druženje« in povezovanje staršev prek interneta (spletne skupnosti) (Cipot Mal 2004).

Tudi najnovejša definicija (vloge) družinskih centrov v Sloveniji v Javnem razpisu za sofinanciranje programov v podporo družini (MDDSZ 2010: 1–2) v primerjavi z definicijo družinskih centrov v razpisu za leti 2010–2011 pomeni premik v smeri večjega poudarka na druženju staršev in otrok ter s tem večje sorodnosti s koncepti in praksami družinskih centrov v drugih državah (več v Kopal Tomc, Narat, Žiberna v tej številki). Pri tem se sproža vprašanje prostorskih možnosti in tudi financiranja potencialnih prostorov srečevanja.

Občine so pri nas že v obdobju 2010–2011 v pomembni meri sofinancirale aktualne programe družinskih centrov (več v Kopal Tomc, Narat, Žiberna v tej številki) in tudi v prihodnje bodo brez dvoma pomemben akter na področju razvoja družinskih centrov. K njihovem kakovostnejšemu delovanju lahko pripomorejo z vidika financiranja programov in zaposlenih, zagotavljanja brezplačne uporabe občinskih prostorov itd. Zato je zelo pomembno ugotoviti, koliko je občinam sploh pomembno zagotavljanje kakovosti življenja družin z otroki, ki živijo v njihovi lokalni skupnosti, in kakšen je

njihov odnos do obstoječih programov družinskih centrov, do koncepta te institucije na sploh in njihove vloge pri morebitnem nadaljnjem razvoju te institucije.

Ključna vprašanja, na katera odgovarjamo v članku, so torej:

- Kako dobro so predstavniki občin seznanjeni z delovanjem družinskih centrov v svoji lokalni skupnosti?
- Ali predstavniki občin prepoznajo potrebo po vzpostavitvi delovanja institucije družinskih centrov v svoji lokalni skupnosti, če te institucije še nimajo?
- Kakšen koncept družinskega centra bi želeli razvijati v svoji skupnosti?
- Kateri dejavniki vplivajo na pozitiven odnos predstavnikov občin do vzpostavitve oz. do delovanja institucije družinskega centra in kateri dejavniki so po percepciji predstavnikov občin ovira za razvoj družinskih centrov?

METODOLOŠKI OKVIR ANALIZE

Analiza vpetosti lokalnih skupnosti na področje zagotavljanja kakovosti življenja družin z otroki in njihovo poznavanje delovanja družinskih centrov temeljita na podatkih, ki jih je Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo (v nadaljevanju IRSSV) pridobil v okviru raziskovalnega projekta »Razvoj družinskih centrov« (Narat *et al.* 2011) z anketo med slovenskimi občinami in z intervjuji s predstavniki občin.

Anketa o vidiku občin je bila izvedena marca 2011. Anketni vprašalniki so bili poslani vsem slovenskim občinam (210)². Izpolnjene vprašalnike je na naslov IRSSV ali na naslov Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (v nadaljevanju MDDSZ) vrnilo 141 občin. Na vprašalnike so odgovorili zaposleni v občinski upravi, najpogosteje zaposleni na mestu vodje oddelka za družbene dejavnosti oz. višji svetovalci v službi družbenih dejavnosti. V nekaterih občinah so vprašalnike izpolnili tajniki, referenti, direktorji občinske uprave, ponekod tudi župani sami.

² Občini Mirna in Ankaran v času poteka raziskave še nista bili ustanovljeni.

Preglednica 1: Reprezentativnost vzorca.

Tip občine	Št. občin v Sloveniji	Delež občin v Sloveniji glede na tip občine	Št. občin v vzorcu	Delež občin v Sloveniji glede na tip občine v vzorcu
velika	17	8,1	10	7,1
srednja velika	85	40,5	55	39
majhna	108	51,4	76	53,9
skupaj	210	100	141	100

Za potrebe članka smo bili pri analizi podatkov pozorni predvsem na razlike, ki so se med odgovori anketiranih pojavile glede na velikost občine. Pri razvrstitvi občin v posamezne razrede (majhna, srednja oz. velika občina) smo upoštevali klasifikacijo Djurić Drozdek in Bojneca (2009): a) majhne občine z do 5000 prebivalci, b) srednje velike občine z med 5000 in 20.000 prebivalci, c) velike občine z več kot 20.000 prebivalci. Vzorec naše raziskave obsega 76 majhnih občin (53,9 %), 55 srednje velikih občin (39 %) in 10 velikih občin (7,1 %). Vzorec je reprezentativen (preglednica 1).

Podatke smo analizirali s pomočjo statističnega programa SPSS. Za analizo podatkov po posameznih vsebinskih sklopih smo uporabili tako univariatne kot tudi bivariatne statistične metode. Med univariatnimi metodami smo najpogosteje uporabili izračune povprečnih vrednosti, med bivariatnimi pa analize variance (t-test) in hi-kvadrat preizkusa (χ^2). Vrednosti testa smo izpisali le, če smo zaznali statistično pomembno povezanost (χ^2 in sig.) ali statistično pomembno razliko (t-test, sig.).

Da bi pridobili bolj poglobljen, celovitejši vpogled v stališča, perspektive in pomisleke predstavnikov občin glede tematike družinskih centrov, v članku mestoma navajamo tudi izsledke intervjujev s predstavniki slovenskih občin. Intervjuje s tremi predstavniki velikih občin in sedmimi predstavniki srednjih velikih občin je avgusta 2011 opravila raziskovalka, zaposlena na IRSSV (vodilna avtorica tega članka). Gre za polstrukturirane intervjuje, ki so bili izvedeni s pomočjo vnaprej pripravljenih iztočnic, zastavljena vprašanja pa so bila sproti prilagojena vsebini pogovora. Sogovorniki so bili izbrani na podlagi že omenjenega

anketnega vprašalnika. V izbor za intervjuvanje so prišli tisti predstavniki občin, ki so v omenjenem vprašalniku izrazili pripravljenost za nadaljnje sodelovanje.

V nadaljevanju po posameznih vsebinskih sklopih predstavljamo analizo vidika občin glede družinskih centrov. Najprej nas je zanimala perspektiva predstavnikov občin glede kakovosti življenja družin z otroki. Pri tem smo bili pozorni na to, katere potrebe družin z otroki anketirani na lestvici pomembnosti (od 1 do 5 – pri tem 1 pomeni »sploh ni pomembno« in 5 »zelo pomembno«) predstavniki občin uvrščajo najvišje oz. najnižje ter koliko so po njihovem mnenju potrebe družin z otroki, ki živijo v njihovi lokalni skupnosti, tudi v resnici zadovoljene.

Zanimala nas je tudi percepcija predstavnikov občin glede delovanja obstoječih institucij, ki izvajajo programe družinskih centrov. V Sloveniji obstaja nekaj programov družinskih centrov, od tega jih je v obdobju 2010–2011 MDDSZ sofinanciralo 31 (več o tem Kobal, Narat, Žiberna v tej številki). Vendar ti programi niso primerljivi z družinskimi centri v tujini, saj gre bolj kot za prostore neformalnega srečevanja za programe, ki ponujajo različne oblike pomoči družinam. Anketiranim smo v vprašalniku predstavili dejavnosti, ki so glede na opredelitev MDDSZ vključene v programe družinskih centrov. To so: vzgoja za družino, izboljšanje komunikacije v družini, programi za osebno rast otrok in mladostnikov, programi za ustvarjalno skupno preživljanje prostega časa, organizirano občasno varstvo otrok, izvajanje počitniških aktivnosti, strokovna pomoč pri reševanju problemov v družinah.

Predstavnike občin smo najprej vprašali, ali so se pri svojem delu že srečali z dejavnostjo,

ki je opredeljena kot družinski center. Tiste, ki so odgovorili pritrdilno, smo prosili, naj ocenijo njihovo delo, oz. jih vprašali, ali menijo, da delajo dobro in ali opravljajo pomembno delo. Nazadnje smo anketiranim predstavili še koncept družinskih centrov, značilen za družinske centre v tujini.

Družinski centri tam opravljajo različne dejavnosti, ki so specifične glede na lokalno okolje. So profesionalno-storitveno ali klientsko-potrošniško usmerjeni ali pa so podobni prostorom aktivne, povezane soseske, neformalnega srečevališča oz. prostorom krepitve skupnosti. Programi oz. storitve, ki jih družinski centri ponujajo, so uporabnikom na voljo brezplačno.

Zanimalo nas je, ali bi bile aktivnosti družinskih centrov, navedene po vzoru družinskih centrov v tujini, relevantne za njihovo lokalno skupnost in koliko anketirani menijo, da bi taka institucija lahko izboljšala kakovost starševanja oz. kakovost življenja na sploh. Ugotavljali smo tudi, ali bi anketirani hoteli imeti takšno institucijo v svoji občini ter spodbujevalne in zaviralne dejavnike za vzpostavitev take institucije.

REZULTATI

Percepcija kakovosti življenja družin z otroki

Predstavnike občin smo v anketnem vprašalniku pozvali, naj na lestvici od 1 (sploh ni pomembno) do 5 (zelo pomembno) ocenijo, koliko se jim zdi z vidika kakovostnega življenja družin z otroki pomembno, da je zadovoljena določena potreba družin (preglednica 2). Podatki kažejo na velik pomen vseh omenjenih področij, vsa področja namreč anketirani v povprečju ocenjujejo z oceno vsaj 3,6. Najbolj izstopa zadovoljevanje potreb družin z otroki po organiziranem varstvu otrok v vrtcih, na lestvici pomembnosti zadovoljenosti potreb družin z otroki pa sta najslabše uvrščeni potreba po družinski terapiji in potreba po programih vseživljenjskega učenja.

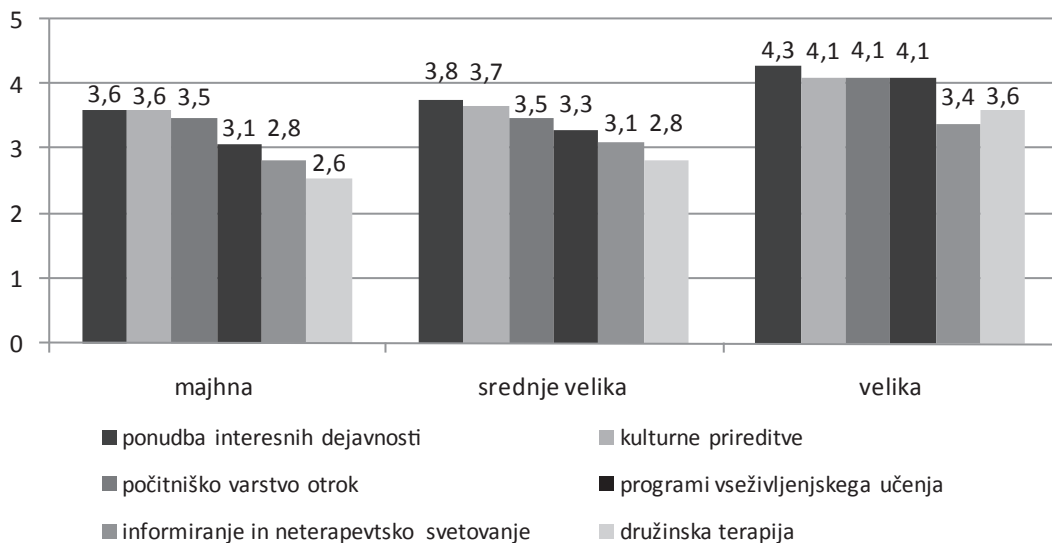
Predstavniki velikih občin dajejo vsem področjem (z izjemo organiziranega prevoza otrok v vrtce oz. šole) še celo nekoliko večji pomen kot predstavniki srednje velikih in majhnih občin. Razlike med anketiranimi so predvsem pri odgovorih, ki se nanašajo na infrastrukturo, prijazno za družine z otroki.

Preglednica 2: Zaznan pomen zadovoljenosti potreb družin z otroki glede na velikost občine (odgovori na lestvici od 1 [sploh ni pomembno] do 5 [zelo pomembno]).

	majhna		srednje velika		velika	
	N	AS	N	AS	N	AS
organizirano varstvo otrok v vrtcih	75	4,8	53	4,9	9	5
organiziran prevoz otrok v vrtce oz. šole	76	4,6	54	4,7	9	4,4
infrastruktura, prijazna za družine z otroki	76	4,4	54	4,4	9	4,9
kulturne prireditve, namenjene otrokom	75	4,2	53	4	9	4,4
organizirana učna pomoč	76	4,1	54	4,1	9	4,6
ponudba interesnih dejavnosti	75	4,0	54	4	9	4,3
varstvo otrok v času počitnic	75	3,8	53	4,1	9	4,2
informiranje in neterapevtsko svetovanje	74	3,7	54	3,8	9	4,4
družinska terapija	74	3,6	54	3,7	9	4,2
programi vseživljenjskega učenja	75	3,7	54	3,6	9	4,2

N = število odgovorov, AS = aritmetična sredina ali povprečje odgovorov.

Graf 1: Povprečna zaznava zadovoljenosti potreb družin z otroki glede na velikost občine. (odgovori na lestvici od 1 [sploh ni pomembno] do 5 [zelo pomembno]).

Predstavniki velikih občin jo v povprečju ocenjujejo kot drugo najpomembnejšo potrebo družin z otroki, predstavnikom srednje velikih in majhnih občin pa je pomembnejše, da je poskrbljeno za organiziran prevoz otrok v šole oz. vrtce. Gre za statistično pomembne razlike med odgovori (Welsch = 8,800; sig. = 0,001).

Predvidevamo lahko, da so v večjih občinah (npr. Ljubljana in Maribor) prometne povezave dobro razvite, v manjših krajih pa je za urejenost rednih prometnih linij slabše poskrbljeno. Zato je dostop do organiziranega prevoza otrok v vzgojno-izobraževalne institucije za družine z otroki, ki živijo v manjših občinah, zelo pomemben, saj staršem omogoča lažje usklajevanje delovnih in družinskih obveznosti. Podobno ugotavlja predstavnik srednje velike prekmurske občine:

Naša občina z geografsko dostopnostjo nima težav, kar pa ne velja za Goričko, torej za manjše kraje, ki so oddaljeni od centra mesta. Danes so v prekmurskem prostoru problem neasfaltirane poti in slabe avtobusne povezave, saj država v manjši meri podpira javni prevoz, medtem ko podjetja ukinjajo proge. (SO³)

³ VO pomeni okrajšavo za predstavnika velike občine, SO za predstavnika srednje velike, MO pa za predstavnika majhne. V članku omenjene kratice uporabljamo, kadar navajamo citate iz intervjujev.

Med anketiranimi so večja razhajanja opazna tudi glede potrebe po storitvah informiranja in neterapevtskega svetovanja. Predstavniki večjih občin jo v povprečju ocenjujejo višje kot predstavniki srednje velikih in majhnih občin. Tudi na tem mestu lahko govorimo o statistično pomembnih razlikah med odgovori (Welsch = 7,109; sig. = 0,004).

Koliko pa predstavniki občin menijo, da so potrebe družin z otroki, ki živijo v njihovi lokalni skupnosti, tudi v resnici zadovoljene? Ugotavljamo, da se percepcija zadovoljenosti potreb družin z otroki razlikuje glede na velikost občine. Statistično pomembne razlike se pri navedenih potrebah kažejo predvsem med velikimi občinami in med drugima dvema tipoma občin. Kot kaže graf 1, predstavniki velikih občin v povprečju bolje ocenjujejo zadovoljenost teh potreb družin z otroki, ki živijo v njihovi lokalni skupnosti: organizirano varstvo otrok v času počitnic (Welsch = 10,026; sig. = 0,000), kulturne prireditve, namenjene otrokom (Welsch = 27,440; sig. = 0,000), ponudba interesnih dejavnosti (F = 3,711; sig. = 0,027), storitve informiranja in neterapevtskega svetovanja družinam in staršem (F = 3,195; sig. = 0,044) ter družinska terapija (F = 5,629; sig. = 0,004).

Prikazanim razlikam med posameznimi tipi občin gotovo botruje to, da velike občine

razpolagajo z večjim proračunom. Vendar pa že velike občine ugotavljajo, da se ne morejo kosati s ponudbo storitev, ki jih na tem področju ponuja glavno mesto. Srednje velike in majhne občine so v še toliko bolj nezavidljivem položaju:

Eden večjih problemov je denar. Vedno bi lahko ponudili več, in Ljubljana, s katero se želimo primerjati, ponuja več v primerjavi z nami, ker ima več finančnih zmožnosti, v lasti ima več objektov, ipd. Kljub temu mi ne krčimo vsebin, res pa je, da ne moremo ponujati stvari v takem obsegu. (VO.)

Percepcija delovanja obstoječih družinskih centrov

Pri analizi poznavanja družinskih centrov ugotavljamo, da se je razmeroma majhen delež predstavnikov občin pri svojem delu srečal z dejavnostjo, ki je opredeljena kot družinski center (14 anketiranih oz. 10,6 % anketiranih). Pri tem obstaja statistično pomembna povezanost med seznanjenostjo z družinskim centrom in velikostjo občine ($\chi^2 = 10,052$; sig. = 0,007), saj predstavniki velikih občin pogosteje poročajo o seznanjenosti z omenjeno institucijo (40 %) kot predstavniki srednje velikih (9,6 %) in majhnih občin (7,1 %) (gl. graf 2). Predstavniki velikih občin v povprečju tudi bolje poznajo delovanje družinskega centra (AS = 4,3) kot pa predstavniki srednje velikih (AS = 3,5) oz. majhnih občin (AS = 3,1), vendar o statistično pomembnih razlikah pri tem ne moremo govoriti ($F = 2,923$; sig. = 0,077).

Odgovori niso presenetljivi, ker je velika večina družinskih centrov (vsaj tistih, ki jih je

v letih 2010–2011 financiralo MDDSZ) prav v velikih občinah. Od 31 družinskih centrov, kolikor jih sofinancira država, jih kar 10 deluje v Ljubljani (kot je podrobneje prikazano v članku Kopal, Narat, Žiberna v tej številki).

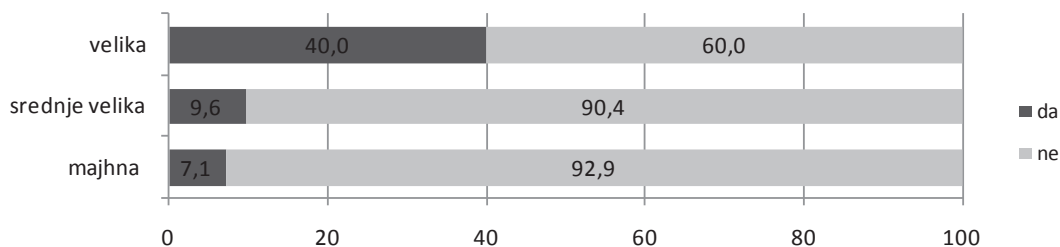
Tisti anketirani, ki so se pri svojem delu že srečali z dejavnostjo, ki je opredeljena kot družinski center, v povprečju ocenjujejo, da taka institucija v njihovi občini dobro opravlja svoje delo in da opravlja pomembno delo. Med odgovori anketiranih ni pomembnih razlik, nekoliko se razlikuje le ocena o pomembnosti opravljanja dela družinskih centrov med predstavniki velikih (AS = 4,3) in srednjih velikih (AS = 3,4) občin. Predstavniki srednje velikih občin v primerjavi z anketiranimi iz velikih občin slabše ocenjujejo pomembnost dela družinskih centrov.

Stališča predstavnikov občin glede koncepta družinskega centra

Anketirani se v splošnem strinjajo, da so v tujini prevladujoče aktivnosti družinskih centrov (družinski center kot javna dnevna soba, igralnica za starše in otroke ipd.) relevantne za njihovo lokalno skupnost. Povprečna ocena se giblje med 3 in 4 na lestvici od 1 (sploh ni pomembno) do 5 (zelo pomembno) (preglednica 3).

Kot najbolj relevantno dejavnost, ki naj bi jo družinski center v okviru svojega delovanja ponujal, predstavniki občin omenjajo obstoj informacijske točke o tematikah, ki so zanimive za starše. Anketirani kot relevantno oz. popolnoma relevantno aktivnost ocenjujejo tudi ponudbo različnih programov, kot so medgeneracijska srečanja. To velja za predstavnike

Graf 2: Seznanjenost z dejavnostjo, ki je opredeljena kot družinski center (v odstotkih).

Preglednica 3: Relevantnost aktivnosti, ki opredeljujejo delovanje družinskih centrov (odgovori na lestvici od 1 [sploh ni pomembno] do 5 [zelo pomembno]).

	majhna		srednje velika		velika	
	N	AS	N	AS	N	AS
informacijska točka	74	4	54	4	10	4,3
ponudba različnih programov	73	4	53	3,9	10	4,1
občasna gostovanja predavateljev	74	3,8	54	3,9	10	4,2
možnost svetovanja	75	3,8	54	3,8	10	4,1
počitniško varstvo otrok	74	3,7	52	4	10	3,7
družinski center kot igralnica za starše in otroke	73	3,6	54	3,6	10	3,4
občasno varstvo otrok	73	3,6	52	3,9	10	3,5
družinski center kot javna dnevna soba, kot prostor druženja in komunikacije	73	3,5	54	3,5	9	3,7
posredovalnica rabljenih predmetov	73	3,4	52	3,6	10	3,2
družinski center bi obsegal manjšo kuhinjo/kavarnico	74	3,2	54	3,2	10	3

N = število odgovorov, AS = aritmetična sredina ali povprečje odgovorov.

majhnih (AS = 4,0) in velikih (AS = 4,0) občin, za predstavnike srednje velikih občin pa je nekoliko bolj relevantno počitniško varstvo otrok (AS = 4,0). To je precej povezano s percepcijo, da je

ponudba počitniškega varstva namenjena predvsem starejšim otrokom. Manjka pa nekaj za najmlajše, kjer se morajo starši znati po svoje. Najverjetneje so pri tem v veliko pomoč babice in dedki. (SO.)

Predstavniki srednje velikih občin ocenjujejo relevantnost občasnega varstva otrok (AS = 3,9) višje kot predstavniki drugih dveh tipov občin (majhne občine: AS = 3,6; velike občine: AS = 3,5). Anketirani, ki prihajajo iz srednje velikih občin, namreč pogosteje zaznavajo težave glede občasnega varstva otrok:

Iz pogovorov s starši je razvidno, da problemi obstajajo tako v dopoldanskem času za tiste otroke, katerih starši jih ne želijo vključiti v javni vrtec, kot v popoldanskem času in večernih urah. (SO.)

Kot najmanj relevantno aktivnost predstavniki občin omenjajo delovanje kavarnice ali manjše kuhinje, v kateri bi bilo možno za minimalni prispevek popiti kavo, sok ali kaj prigrizniti.

Vendar je prav kuhinja v tujih modelih skoraj vedno srce družinskega centra. Tega se zavedata tudi intervjuvani predstavniki občine Ljubljana⁴:

Osrednji namen družinskega centra je ponuditi prostor za srečevanje staršev, nekakšno javno dnevno sobo, kjer mama lahko v miru popije kavo, medtem ko se otrok igra.

Predstavniki občin večinoma menijo, da bi institucija, kot je družinski center, izboljšala kakovost starševanja in celotne skupnosti (gl. graf 3). Anketirani soglašajo, da bi družinski center lahko pripomogel k družbi, prijaznejši za družine, saj bi lahko priskrbel omrežja staršem, ki nimajo sorodstvenih pomoči.

⁴ Mestna občina Ljubljana (MOL) v letu 2012 načrtuje odprte družinskega centra »Pokrito igrišče«. Deloval bo pod okriljem Javnega zavoda Mladi zmaji. Ponudba bo v veliki meri sovpadala s storitvami, ki jih ponujajo družinski centri v tujini. Osrednji namen družinskega centra bo ponuditi prostor neformalnega srečevališča, ki bo s svojim delovanjem pripomogel h krepitvi skupnosti. V skladu s tem bo ponudba družinskega centra obsegala kavarnico, občasno varstvo otrok, telovadbo za nosečnice, gledališke predstave, v določenem dnevu v tednu bodo navzoči strokovnjaki z določenega področja (logoped, pediater ipd.), v aktivnosti centra pa bodo vključene tudi različne nevladne organizacije, vrtci, osnovne in srednje šole (analiza ljubljanskega projekta na podlagi intervjuja s predstavnicama ljubljanske občine v Narat et al. 2011).

Družine se danes srečujejo s pomanjkanjem podpornih družinskih in sorodniških mrež, kar velja predvsem za priseljene družine, ki so tukaj kupile hišo ali stanovanje, in one bi recimo potrebovale nekaj takega, kot je družinski center. (SO.)

Podobno ugotavljajo tudi drugi sogovorniki, na primer:

Tradicionalizem v smislu, da se starši lahko pri vzgoji otrok zanesejo na pomoč svojih staršev, je še prisoten, čeprav drži, da se je v zadnjih nekaj letih zgradilo veliko novih stanovanj in k nam prihajajo nove družine, ki tukaj nimajo korenin. Priseljeni starši so tisti, ki pritiskajo in se zavzemajo za nove programe. Na eni strani njihova iniciativa izvira iz želje po uresničitvi izpostavljenih vsebin, na drugi strani pa je razlog tudi v tem, ker nimajo drugačne možnosti preživljanja prostega časa. (SO.)

Družinski center bi tako, po ocenah anketiranih, pripomogel h kakovostnejšemu življenju družin z otroki. Prispevek družinskega centra naj bi bil še posebej pomemben za socialno ranljive družine (npr. družine z brezposelnimi starši):

Naše okolje je zelo specifično. Za našo občino je značilna visoka brezposelnost med ljudmi z nizko izobrazbo in te posameznike je težje

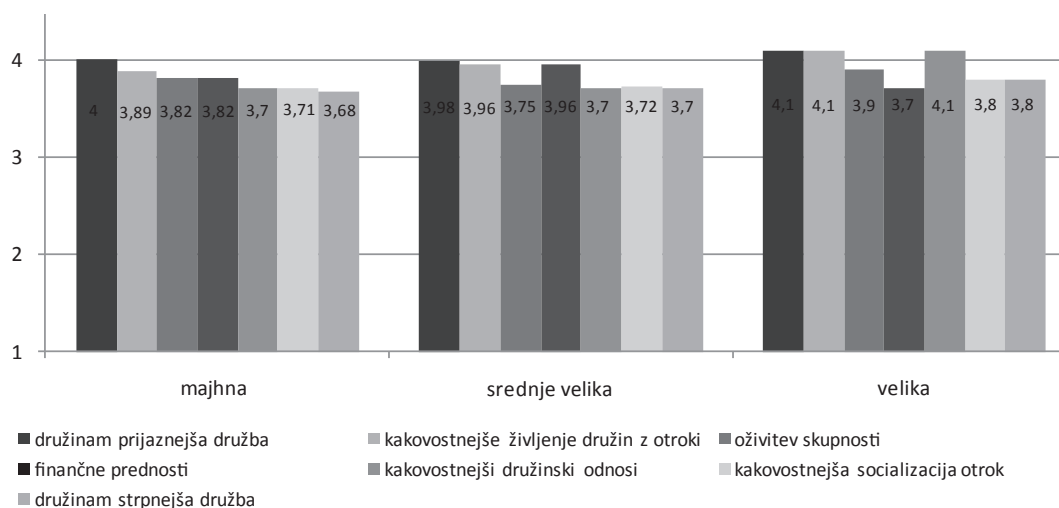
motivirati. Družinski centri bi zato morali aktivirati tiste družine oz. starše, ki niso v zadostni meri ozaveščeni o tem, kaj pomeni kakovostna vzgoja. To bi moral biti naš cilj in družinski centri bi morali znati usmerjati in zapolniti to vrzel. (SO.)

Predstavniki srednje velikih občin visoko ocenjujejo še finančne prednosti (AS = 4) družinskega centra, saj je ceneje pomagati družinam tako, da si v okviru družinskih centrov pomagajo same in med seboj, kot pokrivati stroške neuspešne družinske socializacije. Predstavniki velikih občin pa menijo, da bi lahko družinski center tudi precej izboljšal družinske odnose (AS = 4,1).

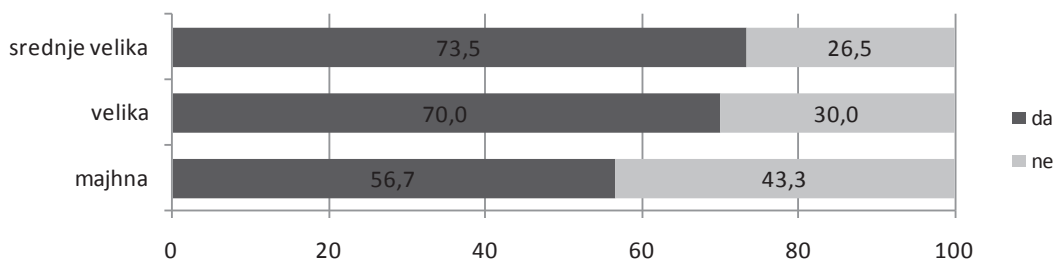
Anketirani iz majhnih in srednje velikih občin se v manjši meri kot predstavniki velikih občin strinjajo, da bi družinski center v njihovi lokalni skupnosti lahko izboljšal socializacijo otrok, družinske odnose in pripomogel k družbi, strpnejši do družin, npr. k premostitvi razlik med različnimi etničnimi skupinami.

Glede na visoke ocene anketiranih o relevantnosti obstoja institucije družinskega centra in pozitivnem vplivu na izboljšanje življenja družin z otroki si velika večina anketiranih želi imeti tako institucijo v svoji občini. Predstavniki majhnih občin si to želijo nekoliko manj kot predstavniki drugih dveh

Graf 3: Prispevek institucije družinskega centra lokalni skupnosti (odgovori na lestvici od 1 [sploh ni pomembno] do 5 [zelo pomembno]).

Graf 4: Želja predstavnikov občin po vzpostavitvi družinskega centra v njihovi lokalni skupnosti (v odstotkih).

tipov občin, vendar o statistično pomembnih razlikah ne moremo govoriti (gl. graf 4).

Večina intervjuvancev meni, da bi družinski center v njihovi občini lahko zaživel tako, da bi njegove dejavnosti vključili v že obstoječo ponudbo, npr. v sklopu medgeneracijskega sodelovanja:

V sklopu medgeneracijskega sodelovanja pri nas obstaja že Hiša sadeži družbe, kjer se starši vključujejo preko starejših, svojih vnukov in se tam tudi srečujejo. Družinski center bi se tako lahko pridružil njihovim obstoječim programom. (SO.)

Ali pa v okviru delovanja mladinskih centrov:

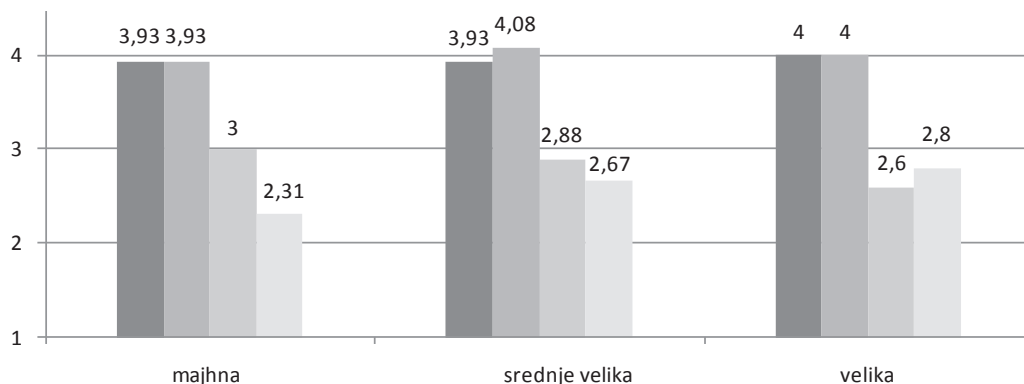
Sicer nisem prepričan o kompatibilnosti tega, vendar so mladinski centri relativno bolj

uveljavljena zadeva v Sloveniji, imamo tudi že nekatere zglede, ljudje se zavedajo potrebe po vzpostavitvi mladinskih centrov, medtem ko za družino to še ni izpostavljeno. (SO.)

Intervjuvani družinski center vidijo tudi kot nadgradnjo obstoječe ponudbe različnih nevladnih organizacij, recimo:

Dopolnitve ponudbe ustvarjalnih delavnic z vsakodnevnimi, prostočasnimi dejavnostmi, s ponudbo občasnega varstva, itd. V družinskem centru ne bi bil toliko poudarek na samih delavnicah (te bi potekale vzporedno), ampak bi deloval kot neke vrste družabni prostor, ki omogoča otrokom, da se igrajo, staršem pa, da se lahko pogovorijo med seboj in da lahko tam tudi pustijo otroka za približno tri ure, če se odpravijo po nakupih oz. gredo s partnerjem v kino. (SO.)

Graf 5: Razlogi proti instituciji družinskega centra (odgovori na lestvici od 1 [sploh ni pomembno] do 5 [zelo pomembno]).

- Za naslednjih pet let imamo določene druge prioritete.
- Družinski center je dobra ideja, ampak bi predstavljal prevelik strošek za državo in občino glede na dodano vrednost.
- Ljudje so danes zaprti v zasebnost, zato družinski center ne bi zaživel v praksi.
- Skrb za kakovostno družinsko življenje ni naloga občine, saj gre za zasebno sfero.

Čeprav so anketirani v splošnem naklonjeni uresničitvi ideje družinskega centra, menijo, da bi pomenil prevelik strošek za državo in občino glede na dodano vrednost (graf 5). Kot največjo oviro omenjajo zagotovitev zadostnih finančnih sredstev, na primer:

Če bi država omogočila finančna sredstva, bomo občine idejo družinskega centra seveda sprejele in naredile vse potrebno. Če pa bo, na drugi strani, država le zahtevala, da to uresničimo, potem tega ne bomo uspeli izpolniti. Dejstvo je, da ima občina ogromno nekih potreb, družinski center pa predstavlja nekaj neobveznega, dodatnega, saj to ni neka primarna potreba in zato ni prioriteta naloge občine; še posebej če predstavlja večji strošek. (SO.)

Ponekod je problem tudi majhnost občine:

Spodbuda s strani lokalne skupnosti bi zagotovo bila, vendar menim, da je naša občina glede na število prebivalcev premajhna. Družinski centri bi lažje zaživel v Postojni. (SO.)

Nekateri sogovorniki zato vidijo možnost uresničitve družinskega centra v socialnem podjetništvu⁵:

Potrebno se je na državni ravni povezati, saj ni smiselno voditi socialnega podjetništva po eni liniji, družinskega centra po drugi in dnevnega centra za starejše po tretji liniji. Že država bi morala skrbeti za prepletenost tega. Bistvo socialnega podjetništva je ravno zakrpati tiste luknje na področjih, za katere država ne skrbi, in to je ena izmed nesistemskih lukenj, ki jih sedaj lahko sistemsko uredimo. (SO.)

⁵ V Zakonu o socialnem podjetništvu (2011) piše: »Socialno podjetništvo predstavlja trajno opravljanje dejavnosti socialnega podjetništva ali trajno opravljanje drugih dejavnosti pod posebnimi pogoji zaposlovanja, s proizvodnjo in prodajo proizvodov ali opravljanjem storitev na trgu, pri čemer ustvarjanje dobička ni izključni niti glavni cilj opravljanja dejavnosti. Cilji socialnega podjetništva se nanašajo na krepitev družbene solidarnosti in kohezije, spodbujanje sodelovanja ljudi in prostovoljskega dela, krepitev inovativne sposobnosti družbe za reševanje socialnih, gospodarskih, okoljskih in drugih problemov, zagotavljanje dodatnih ponudb proizvodov in storitev, ki so v javnem interesu, razvijanje novih možnosti za zaposlovanje, zagotavljanje dodatnih delovnih mest ter socialne integracije in poklicne reintegracije najbolj ranljivih skupin na trgu.«

Večina sogovornikov meni, da bi družinski centri morali delovati kot društvo⁶, ker bi jih občine v tem primeru lahko podprle na razpisih.

Družinski center, ki bi deloval kot društvo, bi se lahko prijavil na razpise, v kolikor bi deloval kot javni zavod, pa bi bilo težje s financiranjem, vendar bi se dalo nekako urediti. Javni zavod je težka finančna oblika, zato je boljša rešitev, če občina nekemu izvajalcu odobri pravico izvajanja programa, ki je pomemben za mesto. (VO.)

Izrazito proti taki obliki financiranja pa sta predstavnici občine Ljubljana:

Družinski center bi moral delovati v okviru javnega zavoda in ne v okviru društva, saj se s tem izognemo vdoru popolne komercializacije in prodajanju zgodbe v komercialne namene. Odgovornosti izvajanja politik ni smiselno prenesti na nevladne organizacije, ki sicer pomembno prispevajo h kvalitetnemu življenju posameznikov, vendar pa so z vidika zagotavljanja zadostnih finančnih sredstev, potrebnih za nemoteno delovanje, v nezavidipljivem položaju. (VO.)

Gotovo si tak način financiranja lažje privoščijo velike občine, kot je Ljubljana. Predstavniki srednje velikih in majhnih občin pa menijo, da bi omenjenim institucijam lahko pomagali z zagotavljanjem brezplačnega najema občinskih prostorov in z informiranjem lokalnega prebivalstva o obstoju in delovanju

⁶ Zakon o zavodih (1991) predvideva: »Javni zavod lahko ustanovijo država, občina, mesto in tudi druge z zakonom pooblašene pravne osebe. Pri ustanovitvi je v večini primerov udeležena država ali občina – tu govorimo o javni lastnini, ker gre za prisotnost javnega interesa, s katerim je opredeljena javna lastnina. Za ustanovitev javnega zavoda so potrebna sredstva, najprej za ustanovitev – registracijo in nato še sredstva, ki omogočajo začetek in nadaljevanje opravljanja dejavnosti.« Zakon o društvih (2011) pa predvideva: »Društvo je samostojno in nepridobitno združenje, ki ga ustanovitelji ustanovijo zaradi uresničevanja skupnih interesov. Društvo lahko ustanovijo najmanj tri poslovno sposobne fizične osebe oz. pravne osebe. Premožanje društva sestavljajo denarna in druga sredstva, ki jih društvo pridobi s članarino, darili in volili, prispevki donatorjev, iz javnih sredstev, z opravljanjem dejavnosti društva in iz drugih virov, njegove nepremične in premične stvari ter materialne pravice. Namen ustanovitve in delovanja društva ni dobiček.«

družinskega centra. Eden od predstavnikov srednje velike občine meni:

Občine med drugim lahko pripomorejo k lažjemu delovanju družinskih centrov tudi tako, da izrazijo svojo podporo ob odprtju, informiranju in povezovanju ter vključevanju vrtcev in šol. (SO.)

SKLEPNA RAZPRAVA

V članku je predstavljena anketna raziskava pokazala, da politiki na lokalni ravni zelo visoko ocenjujejo pomen pokritosti potreb družin z otroki, pri tem pa največjo pomembnost pripisujejo zadovoljenosti potreb po organiziranem varstvu in prevozu otrok v vrtce oz. šole ter obstoju infrastrukture, prijazne za družine z otroki. Predstavniki občin ocenjujejo, da je v njihovih občinah razmeroma dobro poskrbljeno za prednostne potrebe, torej za organizirano varstvo otrok v vrtcih, organiziran prevoz otrok v vrtce oz. šole ter za infrastrukturo, primerno za družine z otroki. Manj pa so po njihovem mnenju zadovoljene potrebe po programih vseživljenjskega učenja, informiranju in neterapevtskem svetovanju ter družinski terapiji. Vsi sodelujoči v raziskavi pa menijo, da bi bilo obstoječo ponudbo s področja zagotavljanja kakovostnega življenja družin z otroki dobro povezati, tako da bi bila dostopna na enem mestu.

Anketni podatki so pokazali še, da le majhen delež predstavnikov občin pozna delovanje družinskih centrov po definiciji razpisa MDDSZ; z obstojem teh centrov so seznanjene predvsem večje občine. Anketirani tudi niso bili seznanjeni s konceptom družinskega centra, kot je uveljavljen v tujini; so pa do tega koncepta večinoma naklonjeni. Več kot polovica anketiranih je tudi izrazila željo po ustanovitvi družinskega centra kot srečevališča v njihovi lokalni skupnosti. Predstavniki občin največji potencial vidijo v informacijski točki ter ponudbi različnih programov in občasnem gostovanju predavateljev. Sledi interes za to, da bi družinski center deloval kot javna dnevna soba, kot neformalni prostor druženja in komunikacije, da bi obsegal posredovalnico

rabljenih predmetov in manjšo kuhinjo oz. kavarnico. Implementacija družinskih centrov v Sloveniji je po mnenju anketirancev povezana predvsem z možnostmi financiranja delovanja take organizacije.

Intervjuji s politiki na lokalni ravni pa so pokazali, da bi občine k večji angažiranosti na področju delovanja družinskih centrov spodbudili predvsem ugodni razpisni pogoji ministrstva. Sami bi bili pripravljeni odstopiti v brezplačno uporabo občinske prostore in podpreti programe družinskih centrov na občinskih razpisih. Tako velika večina občin že zdaj podpira različne organizacije. Dodajajo, da bi občine lahko zagotovile brezplačen najem občinskih prostorov, svojo vlogo pri delovanju družinskih centrov vidijo tudi na področju informiranja lokalnega prebivalstva o obstoju in delovanju takšne institucije. Sogovorniki dodajajo, da bi bilo pri implementaciji družinskega centra treba razmišljati v smeri združitve dejavnosti centra z že obstoječo ponudbo. Večina je naklonjena ideji družinskega centra po zgledih iz tujine in večina jih meni, da bi tak center v njihovi lokalni skupnosti lahko deloval kot javna dnevna soba. Ker so financiranje zaposlenih manj naklonjeni, predlagajo, da bi bila ustanovitev družinskega centra in financiranje določenega profila zaposlenih lahko financirana recimo v okviru socialnega podjetništva. Posebej velja omeniti Ljubljano, ker so pri – od države neodvisnem in polno občinsko financiranem – ustanavljanju družinskega centra ubrali koncept, ki precej sovпада z zgledi iz tujine.

Raziskava med predstavniki občin prinaša pomembne informacije za morebiten nadaljnji razvoj koncepta in prakse družinskih centrov. V skladu z rezultati lahko ugotovimo, da je zaželeno, da koncept družinskega centra upošteva lokalno okolje, v katerem deluje, in zato naj bi pri ponudbi svojih aktivnosti težil k integraciji obstoječe ponudbe s tega področja (to je tudi trenuten trend v Nemčiji, državi z najbolj razdelanim konceptom in »zgodovino« družinskih centrov, pa tudi v Združenem kraljestvu – gl. Rakar, Boškić, Kuhar v tej številki).

Glede na rezultate analize anketnega vprašalnika in intervjujev bi se različne nevladne

organizacije lahko srečevale v prostorih družinskega centra, lahko pa bi tudi souporabljale njihove prostore. Prav tako je zaželena aktivna vključenost posameznikov pri oblikovanju vsebin programov družinskega centra. Glede na izsledke opravljenih intervjujev naj bi družinski centri posebno pozornost namenili tudi medgeneracijskemu povezovanju.

Taki centri naj bi poleg strukturiranih dejavnosti in ponudbe (info točka, morebitno občasno varstvo otrok, predavanja, delavnice) ponujali tudi nestrukturirane dejavnosti – ponujali bi prostor, ki bi omogočal neformalno združevanje in povezovanje staršev in otrok; namenjeni bi bili skupnemu udejstvovanju celotne družine in ne staršem posebej ter otrokom posebej; strokovna podpora (recimo psihoterapevtov) pa naj bi bila (vsaj občasno) ponujena na neformalen način, se pravi, da bi starši lahko, če bi prepoznali potrebo po tem, pristopili k strokovnjaku z določenega področja, vendar to ni primarna vloga družinskega centra.

Glede na to, da je veliko občin pripravljenih odstopiti občinske prostore brezplačno v najem, informirati in promovirati delovanje družinskega centra med lokalnim prebivalstvom (npr. na spletni strani, v občinskem glasilu), nekatere občine pa nameniti izvajanju dejavnosti družinskega centra tudi del finančnih sredstev, bi bilo smotno občine sistemsko spodbuditi k večji angažiranosti na tem področju. Lahko bi recimo izvedli pilotski projekt, nekakšen akcijski eksperiment, ki bi potekal v sodelovanju države (pristojnega ministrstva), zainteresiranih občin in raziskovalne institucije. V takšnem projektu bi lahko poskusno ustanovili nekaj družinskih centrov. Na podlagi pilotskega projekta bi se nato oblikovala strategija glede delovanja družinskih centrov v prihodnje (primer Belgije – gl. Kuhar 2011). Vsekakor pa velja ob nadaljnjem razvoju družinskih centrov v Sloveniji misliti na širša vprašanja o naravi takšnih intervencij (Vandenbroeck *et al.*, 2009), kot so: zakaj interveniramo, s kakšnim namenom, kdo definira te namene, kdo je izključen iz razprave o njih, kakšne stranske učinke imajo lahko naše intervencije, in, ne nazadnje, komu so namenjene.

VIRI

- CIPOT MAL, T. (2004), *Sodobne podporne mreže družin v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (diplomsko delo).
- DJURIČ DROZDEK, V., BOJNEC, Š. (2009), *Občine kot nosilke regionalnega razvoja: Razvojni izzivi Slovenije*. Ljubljana: Založba ZRC (295–301).
- KUHAR, M. (2011), Analiza koncepta družinskih centrov in izbranih primerov dobrih praks za implementacijo v Sloveniji. *Socialno delo*, 50, 5: 297–305.
- McTAGGART, L. (2011), *The bond: Connecting through the space between us*. New York: Free Press.
- MDDSZ (2010), *Javni razpis za sofinanciranje programov v podporo družinam v letu 2010–2011*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi/?tx_t3javnirazpis_pi1%5Bshow_single%5D=888 (14. 4. 2011).
- NARAT, T., KUHAR, M., KOVAČ, N., NAGODE, M., KOBAL TOMC, B. (2011), *Razvoj družinskih centrov: Končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- RAZPOTNIK, Š. (2011), Premoščevalni potencial družinskega centra. *Teorija in praksa*, 48, 2: 491–509.
- SENNETT, R. (2012), *Together: The rituals, pleasures and politics of co-operation*. Yale: Yale University Press.
- VANDENBROECK, M., BOONAERT, T., VAN DER MESPSEL, S. (2009), Dialogical spaces to reconceptualize parent support in the social investment state. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 10, 1: 66–77.
- Zakon o društvih (2011). *Ur. l. RS*, št. 64/2011.
- Zakon o socialnem podjetništvu (2011). *Ur. l. RS*, št. 20/2011.
- Zakon o zavodih (1991). *Ur. l. RS*, št. 12/1991.

Polona Dremelj

VIRI POMOČI IN OPORE DRUŽIN V OKOLIŠČINAH POZNE MODERNE

Predstavljeni so ključni viri pomoči in opore družini in posameznikom v njej v Sloveniji. Ugotovitve temeljijo na dveh empiričnih raziskavah, in sicer na anketi o porabi časa (Statistični urad Republike Slovenije, 2000) in na omrežjih socialne opore prebivalcev Slovenije (2002). Ugotovljeno je, da so družinski člani eden najpomembnejših virov pomoči družini in da zagotavljanje opore temelji na odgovornostih, ki so opredeljene glede na spolno delitev dela v družini. V zvezi s prvo ugotovitvijo se poraja vprašanje pomanjkanja virov socialne opore nekaterih družin oziroma posameznikov v njih, ki imajo na voljo malo družinskih članov, na katere se lahko obrnejo po pomoč in oporo. Glede druge ugotovitve pa je možno reči, da so ženske zaradi svoje vloge v družini večkratno obremenjene, saj opravljajo večino dela v okviru gospodinjstva in družine ter zagotavljajo oporo odraslim članom družine. V skladu s tem avtorica ponuja nekatere rešitve v okviru ponudbe družinskih centrov, ki lahko delujejo po eni strani kot prostor širjenja socialnega omrežja družine in po drugi strani kot pomemben vir formalne pomoči družinam.

KLJUČNE BESEDE: družina, socialna opora, omrežje socialne opore, formalna opora.

Polona Dremelj, doktorica sociologije, je zaposlena na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo kot strokovno raziskovalna sodelavka. Ukvarja se s socialno, invalidsko in družinsko politiko, evalvacijami s področja socialnega varstva in omrežji socialne opore različnih skupin prebivalcev. Kontakt: polona.dremelj@guest.arnes.si.

Tatjana Rakar, Ružica Boškić, Metka Kuhar

DRUŽINSKI CENTRI V RAZLIČNIH SISTEMIH BLAGINJE

Družinski centri kot oblika programov pomoči družini sodijo med pomembne ukrepe države blaginje pri spodbujanju družini prijaznega okolja za usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja ter uresničevanju politike enakih možnosti. Obstoječi blaginjski sistemi, to so konservativno-korporativistični,

socialno-demokratski, liberalni, katoliški in nekdanji državno-socialistični, temeljijo na različnih hierarhijah sfer (trg, država, civilna družba in skupnost), iz katerih posamezniki pridobivamo sredstva za zagotavljanje socialne varnosti in blaginje. Razlike v hierarhiji sfer vplivajo na različno stopnjo dekomodifikacije in defamiliarizacije v družbi. Zato se tudi značilnosti, razvoj in vloga družinskih centrov med sistemi blaginje razlikujejo. V članku na podlagi primerjalne analize osnovnih značilnosti družinskih centrov v izbranih državah pokažemo, da sistem blaginje in torej stopnja defamiliarizacije vplivata na prevladujočo smer razvoja družinskih centrov in na njihovo vlogo v posamezni državi.

KLJUČNE BESEDE: družinska politika, defamiliarizacija, storitve za družine.

Tatjana Rakar je doktorica sociologije, docentka za področje sociologije, raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo v Otroški opazovalnici. Ukvarja se s socialno in družinsko politiko ter področjem civilno-družbenih organizacij. Kontakt: tatjana.rakar@guest.arnes.si.

Ružica Boškić je univerzitetna diplomirana sociologinja, raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo v Otroški opazovalnici. Ukvarja se z družinsko politiko in socialno politiko, s poudarkom na vlogi uporabnikov pri zagotavljanju socialne blaginje. Kontakt: ruzica.boskic@guest.arnes.si.

Metka Kuhar je doktorica komunikologije, izredna profesorica za področje socialne psihologije, predavateljica in raziskovalka na Fakulteti za družbene vede ter na Fakulteti za socialno delo. Ukvarja se s psihologijo medosebnega komuniciranja in odnosov ter študijem mladine. Kontakt: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Barbara Kobal Tomc, Tamara Narat, Vid Žiberna

DRUŽINSKI CENTRI V SLOVENIJI

ANALIZA DELOVANJA IN PREDLOG KONCEPTA ENOTNEGA MODELA EVALVIRANJA

Prispevek opisuje in analizira delovanje družinskih centrov v Sloveniji, ki jih je v letih 2010–2012 sofinanciralo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, in sproža razpravo o konceptu družinskih centrov v Sloveniji ob upoštevanju praks in konceptov

družinskih centrov v tujini. Analiza zajema različne vidike takšnih programov, od regijske razpršenosti, strukture financiranja, uporabljenih metod dela do analize ciljne populacije. Pri tem je posebna pozornost namenjena temu, kako so se organizacije, ki izvajajo programe družinskih centrov, prilagodile obstoječi razpisni definiciji družinskih centrov (opisani so tako pozitivni vidiki kot problemi oz. težave, s katerimi se izvajalci programov pri svojem delu srečujejo, npr. pomanjkanje primernih prostorov, nezadostna finančna sredstva). V članku je po vzoru enotnega modela evalviranja socialnovarstvenih programov na podlagi analize ter aktualnega razpisa pristojnega ministrstva podan predlog modela evalviranja programov družinskih centrov v taki obliki, kot delujejo danes, in v obliki, ki jo bodo ti centri morda dobili v prihodnosti na podlagi dobrih praks iz nekaterih evropskih držav. Le s sistemskim spremljanjem lahko namreč podamo oceno o učinkih programov oz. prispevku družinskih centrov h kakovostnejšemu življenju družin z otroki.

KLJUČNE BESEDE: dejavnost družinskih centrov, kakovost življenja družin z otroki, sistemsko spremljanje programov.

Barbara Kopal Tomc, magistrica sociologije, je direktorica Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo. Ukvarja se s socialno, invalidsko in družinsko politiko s poudarkom na evalvacijskih študijah. Kontakt: barbara.kopal@guest.arnes.si.

Tamara Narat je univerzitetna diplomirana sociologinja in študentka doktorskega študijskega programa na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Kot raziskovalka je zaposlena na Inštitutu RS za socialno varstvo, na oddelku Otroška opazovalnica. Njena raziskovalna dejavnost je usmerjena na področje kakovosti življenja otrok. Kontakt: tamara.narat@guest.arnes.si.

Vid Žiberna je univerzitetni diplomirani komunikolog in študent podiplomskega študijskega programa na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Kot raziskovalec je zaposlen na Inštitutu RS za socialno varstvo, na raziskovalnem oddelku. Njegova raziskovalna dejavnost je usmerjena na področje socialno varstvenih programov s poudarkom na evalvacijskih aktivnostih ter na spremljanje trga dela. Kontakt: vid.ziberna@guest.arnes.si.

Ružica Boškić, Tatjana Rakar, Metka Kuhar, Mateja Nagode

POTREBE SODOBNIH DRUŽIN IN DRŽAVNI VIDIK DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI

V članku smo starševsko percepcijo potreb družin z mlajšimi otroki povezali s ponudbo družinskih centrov kot podpornih institucij za pomoč družinam pri zadovoljevanju potreb. Ponudba družinskih centrov je opredeljena z vidika države in se kaže v razpisnih pogojih za sofinanciranje teh institucij. Potrebe družin so bile analizirane v okviru dveh raziskav, raziskave o potrebah družin po različnih oblikah storitev (2010) in raziskave o potrebah staršev s predadolescentnimi otroki v Sloveniji (2010). Analiza kaže na precejšnjo ujemanje med državno konceptualizacijo družinskih centrov in potrebami družin. Še posebej je to pomembno za najpomembnejši potrebi družin – potrebi po druženju, povezovanju in potrebi po občasnem varstvu otrok. Nekatere dejavnosti družinskih centrov pa bi bilo smotno v prihodnosti okrepiti, še zlasti na področju informiranja. Poleg tega predlagamo, da se konceptualizacija družinskih centrov osredotoči na potrebe družin (ne hkrati tudi na pare, ki še nimajo otrok) ter da se nekatere zahtevane vsebine natančneje definirajo.

KLJUČNE BESEDE: podporne storitve za družine, definicija družinskih centrov, druženje.

Ružica Boškić je univerzitetna diplomirana sociologinja, raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo v Otroški opazovalnici. Ukvarja se z družinsko politiko in socialno politiko, s poudarkom na vlogi uporabnikov v zagotavljanju socialne blaginje. Kontakt: ruzica.boskic@guest.arnes.si.

Tatjana Rakar je doktorica sociologije, docentka za področje sociologije, raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo v Otroški opazovalnici. Ukvarja se s socialno in družinsko politiko ter področjem civilno-družbenih organizacij. Kontakt: tatjana.rakar@guest.arnes.si.

Metka Kuhar je doktorica komunikologije, izredna profesorica za področje socialne psihologije, predavateljica in raziskovalka na Fakulteti za družbene vede ter na Fakulteti za socialno delo. Ukvarja se s psihologijo medosebnega komuniciranja in odnosov ter študijem mladine. Kontakt: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Mateja Nagode je univerzitetna diplomirana sociologinja, raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo. Ukvarja se s socialno politiko, s poudarkom na socialnovarstvenih storitvah in programih, ter s področjem dolgotrajne oskrbe. Kontakt: mateja.nagode@guest.arnes.si.

vede ter na Fakulteti za socialno delo. Ukvarja se s psihologijo medosebnega komuniciranja in odnosov ter študijem mladine. Kontakt: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Nadja Kovač je univerzitetna diplomirana sociologinja, kot raziskovalka sodeluje z Inštitutom RS za socialno varstvo. Njena raziskovalna področja so otroci, družine in socialno varstvo. Kontakt: nadja.kovac@guest.arnes.si.

Tamara Narat, Metka Kuhar, Nadja Kovač

RAZVOJ DRUŽINSKIH CENTROV V SLOVENIJI

OBČINSKI VIDIK

Prispevek predstavi percepcijo občin glede lastne vloge in pomena pri zagotavljanju kakovosti življenja družin z otroki, njihovo poznavanje delovanja družinskih centrov po obstoječi definiciji, ki jo je določilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, ter odnos do teh v primeru poznavanja. Največji del prispevka pa je namenjen analizi odnosa občin do ustanovitve družinskih centrov po vzoru prevladujočih konceptov iz drugih držav – pri vseh je poudarek na prostoru druženja in povezovanja, tesno vpetem v lokalno skupnost. Pri tem avtorice posebej preučijo potrebe in interese občin ter njihovo vlogo pri morebitni implementaciji družinskega centra. Prispevek temelji na analizi reprezentativnega vzorca predstavnikov 141 občin in desetih polstrukturiranih intervjujev z izbranimi občinami. Rezultati kažejo na naklonjenost občin ideji družinskega centra, predstavniki občin vidijo v taki instituciji možnost za povezovanje in nadgradnjo obstoječe ponudbe. Kar zadeva implementacijo, se je večina analiziranih občin v sodelovanju z državo pripravljena aktivno angažirati na različne načine.

KLJUČNE BESEDE: dejavnost družinskih centrov, kakovost življenja družin z otroki, lokalna skupnost.

Tamara Narat je univerzitetna diplomirana sociologinja in študentka doktorskega študijskega programa na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Kot raziskovalka je zaposlena na Inštitutu RS za socialno varstvo, na oddelku Otroška opazovalnica. Njena raziskovalna dejavnost je usmerjena na področje kakovosti življenja otrok. Kontakt: tamara.narat@guest.arnes.si.

Metka Kuhar je doktorica komunikologije, izredna profesorica za področje socialne psihologije, predavateljica in raziskovalka na Fakulteti za družbene

Polona Dremelj

SOURCES OF SOCIAL SUPPORT IN FAMILIES IN THE LATE MODERNITY

The main sources of assistance and support in the families in Slovenia are examined. For analysis, two empirical studies were used: a study of time consumption, conducted by Statistical office of Slovenia (2000), and a study on social support networks of Slovenian residents (2002). The data shows that people in need mostly rely on family and kin and that support between family members is still based on the traditional gendered division of household labour. Two problems arise from these findings: the problem of families which are facing the lack of social support sources in family and the problem of women who perform the majority of household tasks and are also the main sources of social support for adult individuals in the family. The article offers some solutions to these problems in the framework of family centres which can be, on the one hand, seen as the area for strengthening the social support networks of families and, on the other hand, as an important source of social support for families.

KEYWORDS: family, social support, social support networks, formal support.

Polona Dremelj, PhD in Sociology, is the professional research fellow in the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia. Her work focuses on social policy, evaluation in the field of social policy and social welfare, matters concerning the position of disabled people, family and social support networks. Contact: polona.dremelj@guest.arnes.si.

Tatjana Rakar, Ružica Boškić, Metka Kuhar

FAMILY CENTRES IN DIFFERENT WELFARE SYSTEMS

Family centres as a form of family help programmes are an important measure of the welfare state in the promotion of family friendly environment for the reconciliation of work and family life and for equal opportunities policies. Existing welfare systems, such as the conservative-corporatist, social-democratic, liberal, catholic and former state-socialist types are based on different hierarchies of spheres (such

as the market, state, civil society and community) from which we obtain resources for social protection and welfare. The consequences of these differences in the hierarchies are the different levels of decommodification and defamiliarisation in society. As a consequence, the role of family centres also differs among different welfare systems. On the basis of comparative analysis of the characteristics of family centres in chosen countries the article shows that the welfare system and its defamiliarisation level have an important influence on the development and the role of family centres.

KEYWORDS: family policy, defamiliarisation, services for families.

Tatjana Rakar, PhD in Sociology, is an assistant professor of sociology; research fellow at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia at the Child Observatory. Her work focuses on social policy, family policy and civil society organisations. Contact: tatjana.rakar@guest.arnes.si.

Ružica Boškić, BA in Sociology, is a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia at the Child Observatory. Her work focuses on family and social policy, especially on the role of the users in social welfare. Contact: ruzica.boskic@guest.arnes.si.

Metka Kuhar, PhD in Communication Studies, is an associate professor of social psychology; lecturer and researcher at the Faculties of Social Sciences and Social Work. Her work focuses on the psychology of interpersonal communication and relationships, as well as on youth studies. Contact: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Barbara Kobal Tomc, Tamara Narat, Vid Žiberna

FAMILY CENTRES IN SLOVENIA

ANALYSIS OF ACTIVITIES AND A PROPOSAL OF A CONCEPT OF AN STANDARDISED EVALUATION MODEL

In the article, family centres in Slovenia, which were subsidized by Ministry of labour, family and social affairs, are described and analysed. On the basis of the results of the analysis, the article compares family centres in Slovenia with trends and models operating in the EU region. The analysis contains different

aspects of activities of family centres, such as regional distribution, structure of financial resources, work methods, analysis of target population. Special focus is given to the question how did the family centres organizations adapt to the current definition of family centres (positive experiences are observed as well as problems and difficulties, confronted by workers in family centres, such as lack of suitable infrastructure, inadequate financial resources). On the basis of standardised model of evaluation of social protection programmes and current characteristics of the open call of Ministry of labour, family and social affairs, the article presents a proposal of evaluation model. The proposal combines the existing form of family centres programmes with the possible form, which this programmes might get in the future, if they would adapt to the family centres in other European countries. Systematic evaluation of the programmes is essential for comprehending the effectiveness and contribution of programmes to the quality of life of families of children.

KEYWORDS: activities of family centres, quality of life of families with children, systematic programme evaluation.

Barbara Kobal Tomc, M. Sc. in Sociology, is the director of the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia. Her work focuses on social, disability and family policy, especially on evaluation studies. Contact: barbara.kobal@guest.arnes.si.

Tamara Narat, graduated in Sociological Studies, is a PhD student at the Faculty of Social Sciences. She works as a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia, in the Child Observatory department. Her works focuses on quality of life of children. Contact: tamara.narat@guest.arnes.si.

Vid Žiberna, B.SC., is a postgraduate student at the Faculty of Social Sciences. He works as a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia. His work focuses on the social protection programmes, especially on the evaluation activities and the observation of labour market. Contact: vid.ziberna@guest.arnes.si.

Ružica Boškić, Tatjana Rakar, Metka Kuhar, Mateja Nagode

NEEDS OF MODERN FAMILIES AND A STATE PERSPECTIVE OF FAMILY CENTERS IN SLOVENIA

In the article, the needs of the families as perceived by the parents, are related to the supply of the family centres as support institutions for assistance to families in meeting their needs. The activities the family centres offer are defined by the state and reflected by the definitions of family centres in the criteria for co-financing of these institutions by public calls. The needs of the modern family have been defined in two researches carried out in Slovenia on the topic in the past two years: *The needs of the families for support services* (2010) and *The needs of the families with the preadolescent children in Slovenia* (2010). The analysis shows a significant correlation between the state conceptualization of family centers and family needs. This is especially important for the two most important needs – need for socialising, networking, and the need for occasional child care. However, some of the family centres' activities, such as providing information, could be further strengthened in the future. In addition, we propose that the conceptualization of family centers focuses on the needs of families (not at the same time on the couples who do not yet have children) and that certain substantial requirements are more precisely defined.

KEYWORDS: podporne storitve za družine, definicija družinskih centrov, druženje.

Ružica Boškić, BA in Sociology, is a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia at the Child Observatory. Her work focuses on family and social policy, especially on the role of the users in social welfare. Contact: ruzica.boskic@guest.arnes.si.

Tatjana Rakar, PhD in Sociology, is an assistant professor of sociology; research fellow at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia at the Child Observatory. Her work focuses on social policy, family policy and civil society organisations. Contact: tatjana.rakar@guest.arnes.si.

Metka Kuhar, PhD in Communication Studies, is an associate professor of social psychology; lecturer and researcher at the Faculties of Social Sciences

and Social Work. Her work focuses on the psychology of interpersonal communication and relationships, as well as on youth studies. Contact: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Mateja Nagode, BA in Sociology, is a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia. Her work focuses on social policy, especially on social care services and programmes and long-term care. Contact: mateja.nagode@guest.arnes.si.

Tamara Narat, Metka Kuhar, Nadja Kovač

DEVELOPMENT OF FAMILY CENTRES IN SLOVENIA

A MUNICIPALITY PERSPECTIVE

The article addresses the perception of Slovene municipalities of their role in ensuring the quality of life of families with children, their knowledge about activities of family centres according to the current definition set by Ministry of Labour, Family and Social Affairs, and their attitude towards these centres. The main focus of the article is given to the analysis of municipalities' perspective towards establishment of family centres based on the models operating abroad – for non-Slovene centres it is characteristic that they provide the place that enables socializing and integration, and that they are strongly embedded in local communities. Here particularly the needs and interests of municipalities and their role in potential implementation of family centres are being investigated. The article is based on the analysis of representative sample of representatives of 141 municipalities and on the analysis of 10 semi-structured interviews among selected municipalities. The obtained results show that municipalities support the idea of family centres – they recognize the possibility for integration and upgrading the existing institutions that offer these kind of services. Concerning the implementation of family centres, analysed data implicates that the majority of municipalities are prepared to take an active role in this field in cooperation with the government..

KEYWORDS: activity of family centers, quality of life of families with children, local community.

Tamara Narat graduated in Sociological Studies and is a PhD student at the Faculty of Social Sciences in

Ljubljana. She works as a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia, in Child Observatory department. Her works focuses on quality of life of children. Contact: tamara.narat@guest.arnes.si.

Metka Kuhar, PhD in Communication Studies, is an associate professor of social psychology; lecturer and researcher at the Faculties of Social Sciences and Social Work. Her work focuses on the psychology of interpersonal communication and relationships, as well as on youth studies. Contact: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Nadja Kovač graduated in Sociological Studies at the Faculty of Social Sciences. She works as a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia. Her works focuses on children, families and social protection. Contact: nadja.kovac@guest.arnes.si.

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Urednik
Bogdan Lešnik

Uredniški odbor
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Pomočnik uredništva
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Uredniški svet
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd

Subvencije
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Tisk
Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 75,00
za fizične osebe € 36,22 (študentje € 31,69)

Oblikovanje
Jaka Modic

Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
Linguistics & Language Behavior Abstracts
Mental Health Abstracts
Social Planning/Policy & Development Abstracts
Sociological Abstracts
Studies on Women Abstracts

Časopis izhaja dvomesečno, začenši s februarjem.

Navodila, kako pripraviti in predložiti prispevek
za objavo, in s tem povezane informacije so na
spletnih straneh časopisa
(www.fsd.uni-lj.si/sd – Pisanje za SD).

**TEMATSKA ŠTEVILKA:
DRUŽINSKI CENTRI V SLOVENIJI**

Gostji urednici: Metka Kuhar, Barbara Kobal Tomc

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor
Bogdan Lešnik

Editorial Board
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Assistant Editor
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Advisory Board
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Renar
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809260, fax 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd/eng

Subventions
Slovenian Book Agency

The Journal is issued bimonthly.

Instructions and information to foreign authors
may be found on the Journal's web pages
(www.fsd.uni-lj.si/sd/eng – To authors).

SOCIALNO DELO, Vol. 51, Issue 4
(July – August 2012)

FAMILY CENTRES IN SLOVENIA

Guest editors: Metka Kuhar, Barbara Kobal Tomc

SELECTED CONTENTS

- 223 Polona Dremelj – Sources of social support in families in the late modernity
- 233 Tatjana Rakar, Ružica Boškič, Metka Kuhar – Family centres in different welfare systems
- 247 Barbara Kobal Tomc, Tamara Narat, Vid Žiberna – Family centres in Slovenia – Analysis of activities and a proposal of a concept of an standardised evaluation model
- 259 Ružica Boškič, Tatjana Rakar, Metka Kuhar, Mateja Nagode – Needs of modern families and a state perspective of family centers in Slovenia
- 271 Tamara Narat, Metka Kuhar, Nadja Kovač – Development of family centres in Slovenia – A municipality perspective
- 286 English abstracts